

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

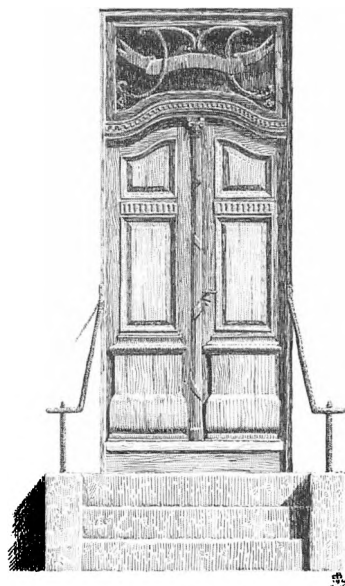
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Helsingør Kommunes Museer

Årbog 2003

Helsingør Kommunes Museer årbog 2003

Helsingør 2004

Redaktion, billedredaktion og grafisk tilrettelæggelse:
Lars Bjørn Madsen, Helsingør Kommunes Museer.

Udgivet 2004 af Helsingør Kommunes Museer
og Helsingør Museumsforening

Trykt hos NoFo Print A/S, Helsingør

Oplag: 800 eksemplarer

ISSN 0108-0393

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag. Aftryk i referat af årbogens artikler er tilladt, når årbogen angives som kilde og et eksemplar af aftrykket sendes til Helsingør Kommunes Museer. Ved aftryk i større omfang må forfatterens accept indhentes gennem museerne.

Illustration på titelblad:
Opmåling af dør i Strandgade 52.
Tuschtegning udført af Otto Bülow 1925.

Omslag:
Det nu nedrevne landsted Sommariva på Nordre Strandvej fik sit navn efter konsul og købmand O. Schack Sommer, der i 1869 købte et areal af Marienlysts jorder og herpå opførte sit landsted i noget der kunne ligne fransk chateau-stil. Det her viste maleri af Sommariva er udført af L.V. Tegner, antagelig kort efter opførelsen. I forgrunden ses Julebækstien ud for Rakkerrenden, og de åbne marker optages i dag af Hornbækbanen og Kommunens fodbold- og tennisbaner.

Indhold

Kjeld Damgaard:

Da husene blev kaldt ved navn side 5

Caspar Andreas Jørgensen:

Antikken i Helsingør Kongelig
Privilegerede Skydeselskab side 27

***Charlotte Boje Andersen, Lone Hvass,
Vivian Etting og Henriette Rensbro:***

Fra udgravningerne i Gurre sommeren 2003 side 45

Beretning for året 2003 side 55

Da husene blev kaldt ved navn

af Kjeld Damgaard

Vi kender dem alle. De ofte pudsige navne, der står at læse på mange husfacader. Malede, påsatte eller udskårne bogstaver i alskens skrifttyper former disse navne. De kan optræde på maritimt inspirerede, fint dekorerede træskilte, opsat under gesimsen eller midt på gavlkvisten, på mere simpelt udformede skilte, eller som oftest direkte på mur- eller træværket.

På Esrumvej i Helsingør finder man et rigt udvalg af husnavne, der stammer fra den tid, da villakvarteret blev dannet omkring århundredskiftet. Øverst er det »Marens Minde« på Esrumvej 16 og t.h. det lidt provokerende »No Name«, Esrumvej 24.

Interessen for husnavne er faktisk ganske stor, ikke mindst fordi de ofte er den eneste identitet på ejendommen, når slægtsforskere og andre interesserede søger anernes nutidige adresse.

En database over alle gård- og husnavne i den oprindelige Tikøb Sognekommune og en tilsvarende over navnene i den oprindelige Helsingør Købstadskommune, har derfor længe været et ønske for Helsingør Byhistoriske Arkiv, der modtager adskillige forespørgsler desangående. Databasen er nu færdig - eller rettere så færdig som en sådan nu kan blive, idet

Raabye L A Kaptajn Villa „Herholdt“
J L Tvedes Vej

Rand Klokker Holgerhus

Randrup Enke St. Annagade 38

Rasch Købmand Stengade 45

Rasmussen J Matr. 811 Markj.

- Kristen Nygade 1²
- A Arbm. Gyldenstræde 6
- C P — Gartnergade 5
- H — Fiolgade 24
- H K — Sudergade 32
- H L — Alléen 15
- H P — Olaigade 1
- J — Sofiegade 6
- J — Gyldenstræde 6
- J — St. Annagade 60
- J — Markj. 40 c
- J — „Bergmansdal“
s. Strandvej
- J — Glasværket
- J A — Strandgade 60
- J A — Stengade 28
- K J — gl. Hellebæksvej
- L — Matr.-Nr. 28 d
Kongevejen
- L T — „Serena“ Gurrev.
- M — Klostermosegrd.
- M E — Fiolgade 7
- N — „Ranghild“ Es-
romvejen 13
- O — Strandgade 32
- P — Strandg. 50-52
- R — „Jonas Minde“
Esromvejen 19

De gamle telefonbøger og vejvisere fortæller med al tydelighed, hvor væsentlige husnavnene var for adresseangivelsen. Vejviser for Helsingør 1903-05.

arkivet jo til stadighed modtager oplysninger om hidtil upåagtede navne eller er så heldige at få historien bag navnet.

Databasen, der således omfatter hele Helsingør Kommune, er udført af Kjeld Damgaard og Lars Bjørn Madsen. Førstnævnte har primært indsamlet navnene i den tidligere Tikøb Sognekommune, mens sidstnævnte har indsamlet navnene i den tidligere Helsingør Købstadskommune.

Sted- og husnavne

Skikken med at navngive sin ejendom synes at være kommet sydfra, idet husnavnene her kan følges længere tilbage i tiden end i Danmark. Til gengæld synes de at have bredt sig fra Danmark og videre til det øvrige Norden, hvor de generelt er yngre.

Stednavne i almindelighed har igennem mange år været genstand for intensiv forskning. Det legendariske Stednavneudvalg udgav således allerede i 1920'erne de første publikationer om forskellige egnens bebyggelses- og naturnavne. Også vejnavne har igennem de senere årtier været genstand for adskillige udgivelser – især i de større byer, hvor vejnavnene er ældst.

Derimod har der kun i ringe grad været forskningsmæssig interesse for gård- og husnavne. For gårdnavnene dog med den undtagelse, at enkelt- eller enestegårdene - d.v.s. gårde, der ikke lå i en landsbys ejerlav, men havde eget ejerlav - har været mere indgående undersøgt.

Gårdenes og husenes navne har da heller ikke rødder så lang tilbage i tiden som de fleste bynavne. Bortset fra enkeltgårdene er der kun få eksempler på navne på huse før udskiftningstiden. Ikke engang gårdene i landsbyerne havde normalt navne før den tid. I langt de fleste tilfælde omtalte man en gård som »Peter Andersens Gaard« – altså med gårdmandens navn som entydig benævnelse. Det vil med andre ord sige, at gårdenes navne skiftede med gårdmændene, og en tilrejsende kunne ikke uden videre regne med at det stadig var »Peter Andersens Gaard«.

Skovridergaard og Jægergaard

Enkelte undtagelser var der dog. I Nyrup landsby havde der fra 1674 - måske endda før - boet en skovrider. Vi kender ham endda ved navn, idet han hed Jacob Zølner. Han var bekendt af Hans Rostgaard fra Krogerup og gjorde sig heldigt bemærket under svenskekrigene her i området. Måske derfor blev han belønnet med jobbet som skovrider. Også hans efterfølger, Christian Nielsen, havde bopæl her i Nyrup.

Postadresse-Portegnelse.

(Hvor der ved Brevadressen er anført *, er Portoen fra Helsingør 5 Øre.
I øvrige Tilfælde 10 Øre.)

Stedbetegnelse	Brevadresse	Stedbetegnelse	Brevadresse
alsgaarde, By	Hellebæk	Bakkely, Landsted	Hellebæk
alsøe, Villa	Espergærde *	Bakkely, Villa	Snekkersten *
anon, Villa	Snekkersten *	Bakkens Hvile, Hus	Hellebæk
gnetero, Villa	Espergærde *	Bavnebjerggaard	Humlebæk *
ldersborggaard	Hellebæk	Bay, Villa	Snekkersten *
ldersfred, l.dst.	Helsingør *	Bellavista, Landsted	Hellebæk
ldershvile, l.dst.	do.	Bellavista, Villa	Helsingør *
ldersly, Villa, Esronivej	do.	Belvedere, Landsted	do.
ldersly, Villa, Gurrevej	do.	Bentine, Landsted	Espergærde *
ldersro, Hus	do.	Bethania, Villa	Hellebæk
ldershvile, Gaard	do.	Bergmandal, Gaard	Helsingør *
lexia, Villa	do.	Birk, Villa	Hellebæk
lfa, Villa	Hellebæk	Birkedal, Gaard	Helsingør *
lfa, Villa	Espergærde *	Birkhavehøj, Landsted	Hellebæk
lma, Villa	do.	Birkehøj, Landsted	Helsingør *
ndreasminde Gaard	Helsingør *	Birkely, Villa	do.
anna, Villa	do.	Bisamgaard	Humlebæk *
nnalyst, Villa	do.	Boderne, By	Hellebæk
nnalyst, Hus	Hellebæk	Blankhøjgaard	Kvistgaard
pperup, Landsby	do.	Blindheim Castle, Villa	Espergærde *
segaard	do.	Bob, Villa	Snekkersten *
skerupgaard	do.	Bobakken	Hellebæk
løj, Villa	Snekkersten *	Bodal, Villa	do.
lakkegaard	Humlebæk *	Bonjour, Villa	Snekkersten *
lakkehus	Snekkersten *	Bordihøe	Espergærde *
lakkehus, Landsted	Hellebæk	Borsholm, Landsby	Hellebæk
lakkehytten	Snekkersten *	Borsholmgaard	do.

Udsnit af postadressefortegnelsen i vejviser for Helsingør 1903-05, hvor gårde, landsteder, villaer og mindre huse udenfor Helsingørs bykerne konsekvent angives ved deres navne.

indrettede kro i den ene længe. Men indtil da kaldtes ejendommen for *Jærgaarden*, og det tilbageblevne hus blev naturligt nok kaldt for *Jærgaardshuset*. For god ordens skyld skal bemærkes, at gården Sudergade 13 i Helsingør kaldes for *Jærgaarden*, idet den i 1790'erne benyttedes af Det sjællandske Jægerkorps.

Lignende eksempler kan også findes andre steder, bl.a. i Hellebæk, hvor husenes brug til specielle formål har givet ejendommene et kaldenavn længe før man overhovedet tænkte på officielle husnavne. I Reerstrup findes yderligere et par eksempler på navngivninger af gårde i 1760'erne, hvor de to gårde, der blev udlagt til »kartoffeltyskere« fik navnene *Coloniagaarden* og *Kartoffelgaarden*. Og i Helsingør er *Karmeliterhuset* et eksempel på en bygning, hvis oprindelige brug har afspejlet sig i det navn, der endnu anvendes om huset.

mens den følgende skovrider fik bopæl på det daværende Ørsholt.

Det ser herefter ud til at gården i Nyrup er blevet afhændet til private. I sig selv lidt usædvanligt; næsten al jord og fast ejendom i området tilhørte dengang kronen. I alle fald udstedes der i 1734 skøde til en hr. Mogens Tuulstrup - og i skødet skrives der udtrykkeligt: *Skovridergaarden i Nyrup*. Det kan ikke med sikkerhed fastslås, hvor gården lå, men et gæt kunne være den nuværende Nyrupgaard, der indtog en særstilling i landsbyen, hvad angik størrelse og ejerforhold.

Nyrup var fra gammel tid centrum for kongens jagter i området. Derfor havde han indrettet en gård til brug på sine jagter. Her kunne han hvile, spise, samle jagtselskabet o.s.v. Vi ved at gården lå på nordsiden af Nyrup Gade, lige overfor den nuværende Nyrupgaard. Vi ved også, at gården efter Fredensborgs bygning og ibrugtagen i 1722 ikke blev vedligeholdt og derfor forfaldt. Men først i 1746 blev de faldefærdige bygninger solgt til en mand, der

Officielle eller uofficielle navne

Og her kommer vi netop til et meget vanskeligt punkt hvad angår husnavne. Problemet er, at et hus meget vel kan have heddet noget i offentligheden i gennem årtier, ja endog århundreder, uden at det nogen sinde har stået på husets facade eller på en sten ved indkørslen. Det er tilfældet for netop førnævnte ejendomme i Nyrup. Der har efter al sandsynlighed aldrig stået et navn på disse ejendomme, men for egnens befolkning var der ingen tvivl om navnet. I Helsingør Købstad har kun et fåtal af de gamle huse haft navn på facaden - men den lokale befolkning kendte udmærket navnet på gården eller palæet.

På samme måde er der i nyere tid givet adskillige mere eller mindre spøjefulde navne til ejendommene - navne, der har været alment kendt på egnen, men som aldrig har stået på eller ved huset. Det gælder bl.a. det gode hus på Gl. Strandvej i Tibberup, som blev opført af fabrikant Brandt - og som blev kaldt *Rembrandts*

I Tikøb Sogn findes yderligere *Krogenberggaard*, som oprindeligt var en fasangård under Fredensborg Slot med navnet *Birkhønssegaard*. Og endelig er der de tre »tikøbske« enklaver helt omringet af Helsingør Overdrev nemlig *Kronborg Ladegaard*, *Meulenburg* (egentlig »Møllenburg«) og *Kronborg Teglgaard*.

Fra ager til by

Indtil de store landboreformer var der således stort set ingen gårde i landsbyerne, der havde navne. Som eksempel kan nævnes jordene i Nyrup, som på udskiftningskortet fra 1788 er benævnt hhv. Niels Olsens, Lars Madsens, Mathias Jensens o.s.v. Men navneskikken ændrede sig dramatisk i de følgende år. Allerede da gårdene i Nyrup købtes til selveje i 1790'erne havde de fået et navn. Niels Olsens gård var således blevet til *Qvistgaard* – opkaldt efter den ager, hvorpå gården flyttedes ud. Ageren havde navn efter en »Kvie-sten« – og kaldtes egentlig for »Qvistens Ager«. På grund af nogle ejerlavsreguleringer i forbindelse med landsbyen Munkegaardes nedlæggelse, lå Qvistens Ager egentlig på Munkegaardes byjorder, men blev

altså nu en del af Nyrup Ejerlav.

Gårdejer Niels Olsen havde nu fået navngivet sin gård, der kom til at ligge ca. 1 km syd for landsbyen ved den nyanlagte Kongevej. Her blev gården snart overtaget af Helsingør-købmænd og andre »Folk udenfor Bondestanden«, der hurtigt ændrede gården til mere at være lystgård - ofte boede ejeren der kun om sommeren, og overlod landbrugsdriften til en bestyrer. I årene 1860-64 anlagdes Den Nordsjællandske Jernbane mellem Hillerød og Helsingør, og da Tikøb Kommune skulle tilgodeses med en station, så blev det her ved *Qvistgaard*, at den blev anlagt. Det skyldtes især, at vejnettet her var fint, der var gode veje i alle retninger. Men da stationen jo skulle have et navn, og da Munkegaard nu blot var en ubetydelig håndfuld huse og der var over en km til den nærmeste landsby, Nyrup, så valgtes gårdens navn som det nye stationsnavn. Med til at bestemme dette var jo også den kendsgerning, at stationsarealet jo var eksproprieret fra gården.

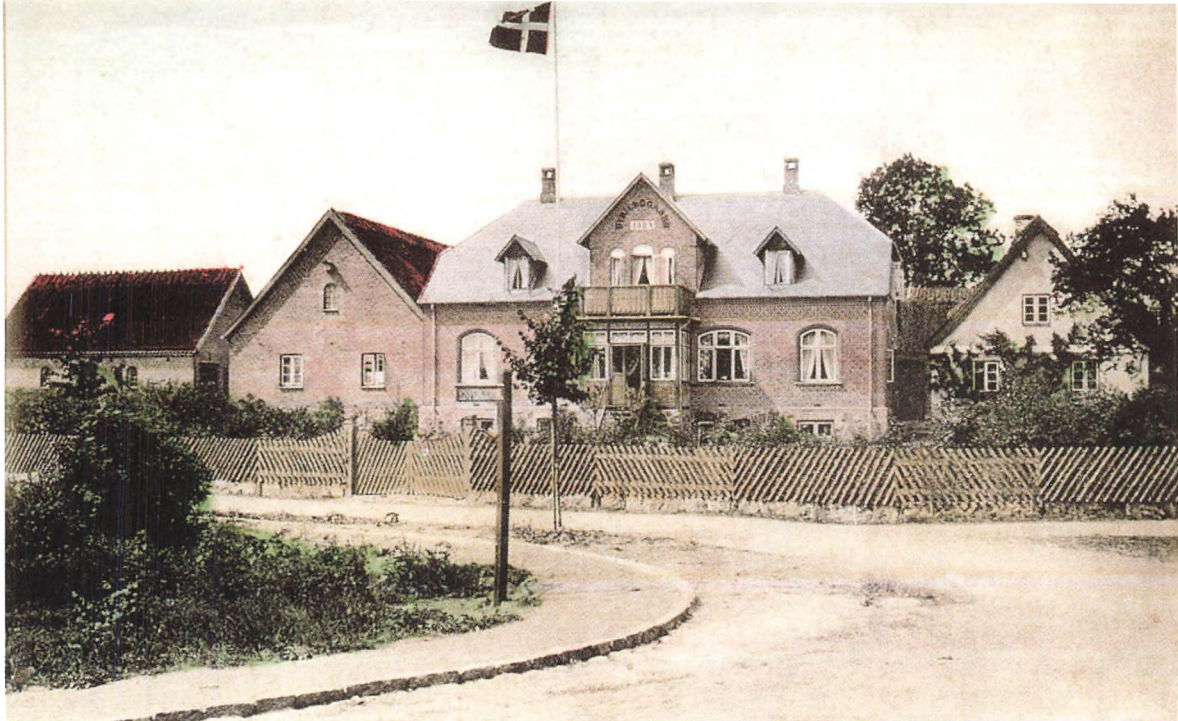
Efterfølgende blev også brevsamlingsstedet benævnt *Qvistgaard*, og da det senere blev ændret til en postekspedition, blev postdistriktets navn moderniseret til *Kvistgaard*. Hermed havde postvæsenet ført Niels Olsens gårdnavn fra 1790'erne frem til at være et helt postdistrikt - og dermed givet navn til en hel ny by, som i de følgende 140 år voksede til et større industricentrum.

Andre gårdnavne

Da stort set alle gårde således skulle have navne i 1790'erne, stillede det store krav til opfindsomheden for at undgå, at det var de samme navne, der gik igen. I samme ejerlav kunne man naturligvis undgå det, men det var lidt vanske-

»Qvistgaard« fik navn efter en ager på den oprindelige Munkegaarde Bys mark. Senere lånte station og postdistrikt navnet og ændrede det til »Kvistgaard«. For imidlertid at kunne skelne gården fra stationen og byen af samme navn, ændredes gårdnavnet til »Kvistgaard Hovedgaard« – selvom en hovedgård normalt betegner en noget større gård, hvorunder der hører andre gårde. Postkort fra ca. 1912.

»Bybjerggaard« på hjørnet af Mørdrupvej og Hovvej gengivet på et håndkoloreret postkort fra omkring 1910. Gårdens navn er sammen med det nye stuehus' opførelsesår angivet på facaden. Den gamle hovedbygning, der ses til højre, havde derimod ikke gårdens navn på facaden - dels var det ikke nødvendigt, da alle jo kendte gården, dels slog skikken med at sætte navn på facaden først rigtigt igennem i slutningen af 1800-tallet.

ligere at undgå det i hele sognet. Eksempelvis har der både været en *Møllegaard* i Tibberup og i Nyrup, en *Sølyst* i både Nyrup og Saane, ligesom der både er en *Søgaard* i Tikøb og i Gurre og en *Rødegaard* i både Horserød og i Øerne.

At opkalde gården efter dens fysiske beliggenhed var naturligt, og derfor har vi da også en række navne med topografisk relateret forled. I Horneby kaldtes den udflyttede gård for *Stenhøjgaard* - selvfølgelig fordi den lå ved en gammel gravhøj. I Borsholm kaldtes gården ved vejsvinget for *Svinggaard*, og i Horneby skulle man nærmest køre rundt om gården, hvorfor den naturligvis blev kaldt for *Køromgaard*. *Vestergaarden* i Borsholm lå naturligvis længst mod vest, *Sølyst* i Nyrup tæt på Nyrup Sø og

Sandgaarden i Hornbæk på den sandede jord.

Andre måder at navngive sin gård på var de tilfælde, hvor den nybakte gårdejer navngav ejendommen efter den ager, som gården havde fået tildelt eller som den lå på. Således var det tilfældet med *Lergaarden* i Bistrup, som fik navn efter Lerbæks Aasen – en af byens åse i Mellemvangen. På samme måde fik *Myrelandsgaarden*, *Sandagergaard*, *Stenagergaard* og *Tuelandsgaarden* i Saunte navne efter de gamle åse, nemlig Myrelands Aas, Sandager, Stenager Aas og Tuelands Aasen. Og i Mørdrup fik et par ejendomme navn efter byens vange: *Bybjerggaard* (efter Bybjerg Vang) og fra 1890 *Strandvangsgaard*.

Blommen, der viste sig at være en kornblomst

Derimod skjuler der sig indimellem nogle lidt overraskende forklaringer på navnet på en gård. I Lille Esbønderup hedder en af gårdene *Blommeaas*. Efterledet - en ås - kendes jo som et jordstykke i de gamle, oprindelige vange. Forledet leder umiddelbart tanken hen på frugttræet blomme - men ved nærmere efterforsk-

ning viser det sig, at navnet intet har med en blomme at gøre.

Da gårdene i Lille Esbønderup 1794 blev solgt til selveje, fik den ene gård navnet Blomme Aas (matr. nr. 2). Det er nærliggende at antage, at den har navn efter en af de åse, som vangene var inddelt i. Men ifølge matriklen 1681 var der ingen åse med det navn i Kirkevangen, som var den vang som Blommeaas-gården fik sine jorder i. Derimod var der i Kirkevangen en Blaamandsaas, og så er spørgsmålet naturligtvis: Hvad er en blåmand? Jo, på gammelt dansk var det såmænd betegnelsen på en kornblomst!

Da Reerstrups bønder ikke længere havde brug for et overdrev til udsætning af kvæg m.v. i sommerhalvåret, solgtes to større parceller fra i det område, der nu kendes som Tinkerup. Den ene ejendom fik navnet »Lille Kroglund« som en direkte reference til »Kroglund«, hvorfra den var udstykket. Den anden ejendom fik navnet »Aldersfred« - et navn givet af Petronelle og Niels Jørgensen, der i deres ungdom sled og slæbte for at opdyrke det gamle overdrev. Da deres barnebarn, Niels Jørgensen og hans hustru, Edith, overtog ejendommen, omdøbte de den i 1964 til Tinkerupgaard, som det ses på dette foto fra 1999.

Gårdnavne med minder

Udover disse mere eller mindre tilgængelige gårdnavne, er der også givet navne til gårde, hvor idéen er, at man i gårdnavnet skal kunne genfinde et personnavn. Det gælder bl.a. for *Abellund* i Bistrup, der har fået navn efter den første selvejer fra 1802, nemlig Jacob Güntelberg Abel. Derimod er det ukendt, hvem den Lotte var som vi skal mindes, når vi tænker på gården *Lottesminde* i Harreshøj. Måske en ejers afdøde hustru, moder eller søster – antagelig med det fulde navn Charlotte. På samme måde er det heller ikke helt klart, hvem Christian i *Christiansminde* i Tibberup var eller hvem Frederik i *Frederiksminde* i Tikøb var. Derimod står det klart, at *Ørnholmgaard* på Rørtang Overdrev er opkaldt efter den første ejer, nemlig Wilhelm Ørn, der havde gården fra 1808.

I Nyrup lå indtil midten af 1800-tallet en gård med navnet *Hellegaard*. Det er tænkeligt, at gården har navn efter en mandsperson ved navn Helle, idet dette navn var et drengenavn

indtil begyndelsen af 1900-tallet. Endvidere kan nævnes, at gården *Hjortespring* i Klostersvangen ved Flynderup fik navn efter den første ejer, brygger Ole Christoffersen Hjorth samt at *Krogenberggaard* ved Munkegaard fik navn efter den første private ejer, kammerherre von Krogh. Og endelig blev den gamle *Lokkerupgaard* i 1760'erne omdøbt til *Dahlsborg*, fordi den daværende ejer var købmand Nicolai Dahl fra Helsingør.

Mange usikre betydninger

Sanderødgaard i Bistrup, *Sallerudgaard* i Lille Esbønderup og *Dagerødgaard* i Plejelt repræsenterer endnu en gruppe af navne, som må have rødder langt tilbage i tiden. Efterledet

Den smukke gård »Ørnholm« på Gurrevej er opkaldt efter den første selvejer fra 1808, skovfoged Wilhelm Ørn.

»rud« og »rød« betyder jo rydning i en skov/rydning af træer - og selvom der jo langt op i tiden er blevet ryddet områder til dyrkning, så signalerer efterleddet »rød« normalt, at rydningen er sket i middelalderen. Men der er masser af faldgruber i stednavneforskning, så måske Dagerød slet ikke betyder noget med rydning, men er en såkaldt svækkelse af endelsen »holt«. I alle fald kendes stednavnet tilbage i 1100-1200-tallet i en form, hvor forleddet kan betyde davre (dagens første måltid) og efterleddet er »holt«, d.v.s. en skov.

Det står også hen i det uvisse, hvad Apperupgaarden *Mensel-* eller *Manselborg* kan betyde, ligesom der må yderligere forskning til for at finde oprindelsen til gårdnavnene *Tyrgaard* i Nyrup, *Hald* i Lille Esbønderup m.fl.

De store gårde

Det er en uskreven regel, at den største gård i landsbyen ofte har landsbyens navn. Det gælder f.eks. *Sauntegaard*, der imidlertid ikke er et oprindeligt navn. Sauntegaard er således slået

sammen af 3 gårde i Saunte, nemlig de oprindelige *Kirkebjerggaard*, *Østerbjerggaard* og *Thuelandsgaard*. På samme måde er Nyrupgaard opstået af gårdene *Søelyst* og *Tyrgaard*, og *Tibberupgaard* af to gårde; den ene med navnet *Enggaard*, den anden uden kendt navn. Og *Borsholmgaard* er også slået sammen af to gårde; i dette tilfælde dog allerede før udskiftningstiden.

Denne prestigeeffekt er i nyere tid søgt opnået også for mindre gårdes vedkommende. Den lille gård på Reerstrup Overdrev i Tinkerup, der oprindeligt kaldtes *Aldersfred*, blev i 1964 omdøbt til *Tinkerupgaard*, da en ny generation på gården ikke syntes om det oprindelige navn. Samme prestigeeffekt søgtes opnået ved at omdøbe den oprindelige *Tyskergaarden* i Reerstrup til *Reerstrupgaard* i 1970'erne. Knap 30 år senere har en ny ejer dog genindført det gamle Tyskergaarden.

Parcellist- og husmandsstedernes navne

For de ejendomme, der havde så små jordtilliggende, at de knap kunne kaldes for gårde, var der også en navneskik. Den lænede sig stærkt op ad gårdnavngivningen, men havde også en række særegne træk.

Som for gårdenes vedkommende var der navne, der knyttede sig til beliggenheden, f.eks. *Englyst* i Tikøb, *Kohavegaard* - opkaldt efter området, hvor køerne oprindeligt gik på græs - i både Mørdrup og Tikøb, og *Mellemvangsgaard* og *Damgaarden* i Mørdrup. Efterleddet »gaard« var ydermere et signal om, at ejeren syntes, at ejendommen var en gård, selvom den ikke oprindeligt havde været det, eller fordi den lå lige på grænsen til at man kunne kalde den en gård. Der var trods alt lidt prestige i at kunne kalde sig gårdejer, frem for parcellist.

Og der kom også navne, der skulle mindes en eller anden: Husmandsstedet *Fædresminde* i Munkegaard, parcelliststedet i Plejelt med navnet *Thyesminde* - til minde om den første selvejer, der hed Thye. Eller den senere Skotterup

Skovløberhuset med det særprægede navn »Herligheds-huset« ligger i Krogenberg Hegn og er opført før 1833. Navnet stammer ifølge nu afdøde skovrider G. Bergsten fra ejendommen »Herlighed«, som ved skovseparationen i 1780'erne var ejet af Helsingør-købmanden J.J. Claesen. (Foto 1998).

Kro, som tidligere hed hhv. *Dideriksminde* (efter fæsteren Diderik Andersen) og *Henriksminde* (efter den senere ejer, Henrik Mogensen).

Men der var også navne, der klart knyttede sig mere til de små ejendomme, især de mindre husmandssteder og lignende. Af skovens huse fremtræder *Herlighedshuset* (Krogenberg Hegn) som et af de iøjnefaldende, men det er i virkeligheden en undtagelse. Langt de fleste

Da parcelliststedet »Godthaab« mellem Mørdrup og Tibberup blev fotograferet omkring 1930 lå endnu den store gamle hovedbygning ud imod Hovvej. Denne bygning var i 1793-94 opført som skole for Tibberup og Mørdrup, men fungerede kun som sådan i få år. Om navnet »Godthaab« har været anvendt allerede medens ejendommen var skole, er usikkert, men navnet kendes også fra et husmandssted på Gl. Hellebækvej ved Helsingør – samt på flere villaer i kommunen.

af forstvæsenets huse havde navn efter lokaliteten, f.eks. *Ravnebakkehus* ved Ravnebakken i Krogenberg Hegn, *Rødepælehus* i Teglstrup Hegn ved Rødepæls Mose på overdrevsjorderne eller *Klosterrishus* i Klosterris Hegn.

Derimod var de private husmandssteders ejere langt de mest kreative. På Lille Esbønderups overdrev i Tinkerup opførtes således *Flittighedsbo*, og i Plejelt florerede navne som *Georginelyst*, *Sommerfryd* og *Stræbsomhed*. På Rørtang Overdrev lå de to husmandssteder *Helvejs* og *Halvvejs* – mærkeligt nok lige ved siden af hinanden. Og i Mørdrup regnede ejeren tilsyneladende med, at driften ville gå godt – han kaldte i alle fald parcelliststedet for *Godthaab*. Og endelig i Munkegaarde kunne man finde en ældre husmand, der havde givet huset navnet *Aldersro*.

Arbejderboligerne

De arbejderboliger, der hørte til gårdene var ikke altid af den bedste standard i forrige århundrede, og heller ikke langt op i 1900-tallet. For imidlertid at pynte lidt på det, kunne man finde på at give husene flotte navne, som f.eks. *Charlottenborg* i Bøtterup eller *Diamanthuset* ved Ørsholt.

Nyrupgaard havde i 1820'erne 12 huse, der hørte til gården. Af disse havde flere navne efter en nordsjællandsk by eller gård. Et gæt på baggrunden kunne være, at ejeren forsøgte at gøre husene lidt mere interessante end de egentlig var, eller at beboerne måske oprindeligt var fra den pågældende by. Husene hed i alle fald: *Vejby*, *Kregome*, *Toelt*, *Skævinge*, *Vexebøhus*, *Søborg*, *Daglykke*, *Sanderup*, *Landlyst* og *Skovlund*. De sidste to huse faldt dog udenfor denne navngivningspraksis – de hed nemlig *Lundehuset* og *Ellensro*.

Byboernes lystejeendomme

De rigeste byboere i Helsingør by begyndte allerede omkring år 1800 at købe landejendomme med henblik på at kunne tilbringe sommeren på landet - fjernt fra storbyens larm og ufred. Vi

Købmand i Helsingør Erich Engelbrecht Holm købte i 1815 en grund ved Kongevejen i Rørtang, hvorpå han byggede et stråttækt landsted, som han gav navnet »Eriksholm«. Det nuværende »Eriksholm« er bygget af sønnen Peter Louis Holm i 1862. Tegning i privateje.

tænker måske ikke på Helsingør som en storby, men det var den for 200 år siden, målt i forhold til de fleste andre byer - i alle fald hvad angår internationalt tilsnit, trafik, befolknings sammensætning m.v.

I alle fald blev det hurtigt mode at have en lystejeendom, en gård eller en større ejendom, som man så havde en bestyrer eller lignende til at klare driften af. Gårdene var som regel altid navngivet i forvejen, så her blomstrede kreativiteten ikke så meget. Det var mere de lidt mindre ejendomme, der gav anledning til ny navngivning. I kanten af Gurre Vang – ikke langt fra Gurre slotsruin – byggede Christian Wilhelm Munckeberg i 1789 et hus til sig selv og sin nye hustru efter at han var ophørt som skovrider. Han opkaldte stedet efter sig selv, nemlig *Munkelund*. Han solgte imidlertid hurtigt ejendommen til en lokal bonde, der igen i 1795 solgte Munkelund til en Helsingørskøb-

mands hustru, Mariane Belfour, f. Dodt. Hun var gift med købmand John Daniel Belfour. Efter overtagelsen opkaldte hun ejendommen - efter sig selv! Så frem til i dag er stedet kendt som *Marianelund*. Stedet var en kendt kro i perioden 1826-1977.

På samme måde opkaldte den helsingoranske købmand Erich Engelbrecht Holm også sin lystejeendom i Rørtang efter sig selv, nemlig *Eriksholm*. Endnu en helsingør-købmand, Adam Gradmann, erhvervede en ejendom i Rørtang – og kaldte den selvfølgelig for *Gradmannslyst*. Derimod er det lidt uklart hvem familien Tegner har opkaldt *Paulinelyst* i Snekkersten efter – sandsynligvis en i familien.

Da teglværket i Skotterup blev nedlagt i 1860'erne stod hovedbygningen tilbage – og blev solgt som en lystejeendom til familien Wenck. Og hvad var mere naturligt end at kalde stedet ved Strandvejen for *Øresundslyst* – et navn som ejendommen også bar medens den var pensionat, og som huset stadig bærer.

Udenlandsk inspirerede navne

De mange udenlandske købmænd og skibsklarere i Helsingør satte naturligvis også deres præg på omegnens ejendomsnavne. Familien Fenwicks to markante byggerier i Nyrup, hhv. *Fairyhill* og *Claythorpe* er to gode eksempler på dette. For Claythorpe's vedkommende ser det endda ud til, at Fenwick har forsøgt sig med en direkte oversættelse, idet bakken, hvor ejendommen ligger, egentlig hedder Lerbakken.

I Helsingørs direkte udkant - på byjorderne og på overdrevet - etablerede flere Helsingør-familier således et sommerhus eller en lystejeendom. Det gjaldt bl.a. Johan Peter Lundwall, der på nuværende Rogertsvej byggede en ejendom, som han kaldte *Belvedere*. Altså italiensk for »smuk udsigt«. Lundwall var med andre ord blevet inspireret af den internationale stemning, der var i Helsingør på den tid, og udsigten var uægtelig også smuk dengang, hvor markerne strakte sig helt ned til selve byen. Også ejendomsnavnet Montebello er italiensk – og betyder »det smukke bjerg«.

Villaer med navne fra hele verden

Også mere almindelige villaer har fået udenlandsk inspirerede navne – nogle gange dog svært gennemskuelige. I Snekkersten byggede ægteparret Frederiksen omkring århundredeskiftet et hus på Parallelvej. Da hustruen var en datter af biskop D.G. Monrad, der i 1860'erne var udvandret til New Zealand med hele sin familie, genanvendte hun den New Zealand'ske ejendoms navn – og kaldte huset *Karere*. På samme måde tog Holger Thal-Jantzen et navn med hjem fra sit ophold i Indonesien – han kaldte nemlig sin ejendom i Bøtterup for *Slatmat*, hvilket betyder »Velkommen i dette hus«. På Skovvej i Horneby Sand ligger en stor villa med navnet *Siam*. Navnet skyldes fiskeren Mogens Peter Olsen, der omkring 1860 tog hyre på et skib, som bragte ham ud til Bangkok. Inden han atter drog hjem, indgik han et væddemål med sine kammerater om, at han ville finde sig en hustru og efter et år vende tilbage til østen sammen med hende. Det lykkedes ham, idet han i 1874 blev gift med tjenestepigen Juliane Emilie Poulsen, der fulgte ham ombord på det danske skib »Siam« tilbage til Bangkok, og her fødtes datteren Mariane Christine. Mogens Peter Olsen døde alt for ung på Java, og i 1883 rejste Juliane tilbage til Hornbæk. Her boede hun nogle år på Kildegaard i Horneby indtil hun købte grunden på Skovvej, hvor hun i 1895 lod bygge sin villa, hvis navn skulle være et minde om det land, hun havde oplevet sammen med sin afdøde mand.

I Saunte finder vi det indianske *Wig-wam*, i Skotterup det hebræiske *Hermon*, i Mørdrup det tibetanske *Shangri La* og et ord fra det uddøde sprog Sanskrit, nemlig *Nirvana*, hvilket hentyder til det højeste og endelige mål for den religiøse stræben i buddhismen og hinduismen. På Strandvejen i Mørdrup hed den nuværende *Solhavegaard* tidligere *Urania*, hvilket er græsk og betyder »det himmelske«. Også det græske *Alfa* (bogstavet a) findes både i Horneby, Helsingør, Snekkersten, Espergærde og Mørdrup. *Eros* er også græsk, betyder »kærlighed« og findes endnu på Nationernes Allé i Helsingør.

Et af Øresundskystens utallige pensionater fik ved åbningen omkring århundredeskiftet det græsk-inspirerede navn »Urania«. Senere ændredes navnet til »Solhavegaard« – et navn som bibeholdtes da ejendommen i 1958 overtoges af Dansk Socialdemokratisk Ungdom og omdannedes til kursuscenter. Selv da ejendommen i 2002-03 ændredes til ejerboliger blev navnet fastholdt. Foto fra ca. 1910.

Det latinske sprog er tillige repræsenteret – endda adskillige steder: *Pax*, der jo betyder fred, adskillige steder i Mørdrup, Espergærde, Snekkersten, Apperup og i Helsingør. Og naturligvis er *Pomona*, der betyder frugtavl, at finde på en frugtplantage på Kongevejen i Mørdrup.

Også i Mørdrup kan man finde huset med det latinske navn *Luna* – hvilket jo betyder måne. Efter bygherrens oplysning skyldtes navnet, at huset mest blev opført om aftenen og natten, da huset var et selvbyggerhus. Endvidere kan nævnes huset på Nationernes Allé i Helsingør, der i sin tid havde fået det russiske navn *Datscha*, der meget passende betyder sommerhus. Og endelig er der det grønlandske *Umanak*, som i sin tid kunne ses på Ryesvej i Helsingør.

Flere navne fra Europa

Også de nærmere liggende europæiske lande har leveret navne til huse på Helsingør-egnen. Af engelske navne er der flere, bl.a. *Sunshine* i Skotterup – en villa opført af fabrikant Strodl, hvis hustru var engelskfødt. I Espergærde ligger *Whitestone*, i Ny Tibberup *Trotwood Farm* og på I.L. Tvedesvej i Helsingør ligger *Wyclif-*

Villa „Whitestone“

— Espergærde —

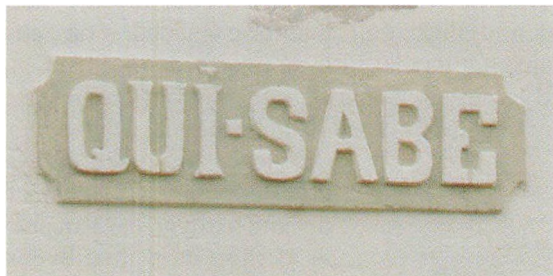
2den og sidste Auktion over denne Ejendom bliver afholdt den 9. Marts. En Pantefordring i Ejendommen, stor 4000 Kr., prioriteret efter c. 6300 Kr., kan erholdes til Købs med Rabat forinden Auktionen.

Villaen ligger ved Mørdrupvejen, nær Strandvejen, indeholder i Hovedbygning 6 Værelser m. m. og i en Tilbygning 2 Værelser m. m. Indlagt Vand og Gas. Sagfører Jørgensen. Helsingør.

Mange af husnavnene optræder som stedbetegnelse i datidens annoncering, som herover, hvor Villa »Whitestone« på Mørdrupvej i Espergærde er sat til salg i 1909.

»Snug Harbour« på Rolfsvej i Helsingør er et andet hus med et engelsk navn, der indikerer et hyggeligt og rart sted - en sikker havn.

Villa »Qui Sabe« på Montebello Allé i Helsingør repræsenterer et af de navne, der har virket uforståeligt og eksotisk på den forbigående. Det kunne være spansk og betyde »hvem ved«.

fe, som måske relaterer til den pigeskole, der fandtes i ejendommen. På Gurrevej, ligeledes i Helsingør, ligger et hus, der engang bar navnet Cottage, en hytte eller sommerhus. Kottager var også gæstehuse til datidens hoteller.

Vezzano i Snekkersten, der har navn efter en norditaliensk by, er langt fra den eneste villa med italiensk/latinsk inspireret navn. Bella Vista - den smukke udsigt - har man kunnet se ikke mindre end tre steder i Helsingør og Lido (strand) kunne man engang se i Espergærde og to steder i Snekkersten. Endnu kan man se La

Stella (stjernen) i Helsingør, og Lugano i Espergærde. Maleren Carl Blochs villa Christiansro i Ellekilde blev i 1953 omdøbt til det mere eksotiske Al Mare, som var en latinsk version af det nærliggende pensionat Thalassa's græksprogede hyldest til havet. Også Barbicaja på Nordre Strandvej i Ellekilde relaterer til havet, idet navnet hentyder til en korsikansk lokalitet.

Spanske navne har kunnet ses i Skotterup, hvor hotellet på Strandvejen engang kaldtes Mirasol, der betyder solsikke, og en navnemæssig relation hertil, nemlig Del Sole i Mør-

drup. I Tibberup bar en villa navnet *La Torre* (tårnet). Og så er der adskillige huse med den spanske eller italienske betegnelse for hus, nemlig *Casa*, efterfulgt af eksempelvis *Silva*, *Mia*, *Grazia* og *d'Este*.

Der er adskillige franske navne på egnen: *Mignon* i Mørdrup og *Mignonne* i Helsingør betyder på fransk »den lille nydelige«. Også *Bellevue* (den smukke udsigt) har der været flere af, bl.a. i Helsingør. På Stubbedamsvej i Helsingør ses endnu ejendommen med navnet *Sans Souci*, hvilket betyder »uden bekymring«. På Flynderborgvej i Helsingør findes *Valeur*, hvis franskklingende navn imidlertid skyldes bygherren, borgmesterfuldmægtig Janus Valeur.

Nabolandet Sverige har også givet navn til nogle få huse, bl.a. *Topp-Hyddan* i Mørdrup Strandvang, hvor bygherren i sin tid var svensker. En anden svensk ejer står bag det fordanskede navn *Glitre* i Skotterup. Formodentlig har ejeren ønsket at give huset det svenske navn »Glitra«, som på danske betyder at glitre - utvivlsomt en hentydning til det glitrende Øresund. På Nordre Strandvej i Helsingør ligger derimod en villa med det rene svenske, eller rettere Stockholmske navn *Gröna Lund*.

Derimod har tyske og norske navne ikke vundet særligt gehør. I Snekkersten ligger huset med navnet *Fagerli*, hvilket skyldes bygher-

rens hustru, der havde været i Norge og fandt at stedet i Snekkersten netop var en fager li, altså en smuk skråning. Af tyske navne ses umiddelbart kun ét, nemlig *Vogelgartens Haus* i Ellekilde.

Andre inspirationskilder

Men husejeren gik ikke altid til udlandet for at finde et navn til sin ejendom. Navne inspireret af lokale topografiske forhold er jo ganske almindelige – altså typisk navne sammensat med Bakke-, Skov-, Sø- eller Dam-. Især nærheden til havet har inspireret til mange husnavne – og stednavnet Øresund indgår da også i flere husnavne. Et andet naturfænomen har også inspireret til husnavne – nemlig vandløb, f.eks. Søbæk, der indgår i flere navne. Imidlertid har især ét vandløb givet anledning til adskillige husnavne. Det er vandløbet igennem Egebæksvang – med navnet Egebækken. At netop dette vandløb har været populært, skyldes antagelig at Egebæksvang jo tidligt blev en meget besøgt lystskov. Adskillige landliggere og villaejere har således stiftet bekendtskab med den idylliske og romantiske Egebæk – og genanvendt navnet til huse i nærheden.

Byernes navne har også inspireret flere husejere til at lade disse indgå i husnavnet. Men her er der meget stor forskel på byernes popularitet. Faktisk er det kun tre byer, der kan prale af flere huse med byens navn. Mest populær er det gamle fiskerleje Ellekilde, hvis navn helt eller delvist indgår i adskillige husnavne. Også Julebæk og Gurte

Villa »Øresund« i Skotterup er et husnavn med klar og åbenlys relation til beliggenheden. Øresund figurerer i adskillige husnavne, ofte lidt mere kryptisk som i »Glitre« og »Thalassa«. Postkort fra omkring 1940.

indgår i flere husnavne, men der er kun meget få eller slet ingen med anvendelse af de fleste andre bynavne i området. Forklaringen herpå antages dels at være, at førnævnte tre stednavne lyder godt i sammensætninger, men det er kun en del af årsagen. Mindst ligeså vigtigt var det for husejeren at signalere noget eksklusivt, noget romantisk eller idyllisk. Og netop de tre bynavne har en stor del af disse kvaliteter.

Det er også tænkeligt, at der ved nærmere undersøgelser af materialet vil kunne findes tidsmæssige mønstre i navngivningen eller visse sammenhænge mellem valg af navnetype og ejerens sociale status. Sådanne undersøgelser kræver dog meget præcise angivelser af, hvornår de enkelte huse er blevet opført og navngivet samt nærmere oplysninger om de enkelte husejere på navngivningstidspunktet.

De gamle byhuses navne

Helsingør Købstads huse har en anden historie og baggrund end landområdernes. Det betyder bl.a., at der også er andre måder at navngive huse på. Ejendommene havde jo ofte karakter af gårde – altså bygninger rundt om en plads, en gård. Vi har derfor adskillige navne, dannet af en bygherres eller ejers navn efterfulgt af Gaard eller ligefrem Palæ.

Eksempler på dette er *Dahls Gaard* på Stengade, opkaldt efter ejeren i midten af 1700-tallet, købmand Nicolai Dahl, og *Den Fenwickske Gaard* i Strandgade, opkaldt efter ejeren i slutningen af 1700-tallet, generalkonsul Nicolai Fenwick. På Strandgade finder vi bl.a. *Stephen Hansens Palæ*, opkaldt efter bygherren, overkrigskommisær Stephen Hansen. Fælles for disse og mange andre er, at navnet aldrig har stået på facaden, men mand og mand imellem har man kaldt ejendommene således i mere end 200 år. *Heinrich Homeisters Gaard*, Stengade 33, kaldes således fordi den antagelig tidligere ejers navn er udskåret i bindingsværket, og det er et typisk eksempel på et navn, som eftertiden har knyttet til huset.

Men ellers er der også i den gamle bydel i Helsingør eksempler på flere af de øvrige ty-

Den restaurerede villa »Kronedal« på Esrumvej 12 i Helsingør udtrykker den gamle husnavneskik på smukkeste vis. På den fine gavlkvist med sirligt udskåret træværk sidder navneskiltet som en uløselig del af husets kulturhistorie og arkitektur. Huset har dog næppe oprindelig stået pudset.

per af husnavne. Strandgade nr. 41 kaldes for *Lergaarden* fordi sidehuset opførtes i en såkaldt lergård, d.v.s. en af et lergærde indhegnet plads med mange små boliger, der støttede sig til gærdet.

De nu hedengangne værtshuse fra sundtoldstidens Helsingør har lagt navn til flere af byens huse. *Den forgylde Hue*, Stjernegade 27, skal have fået sit navn af det forgylde nakkestykke, som kroværtinden, der ejede ejendommen i midten af 1800-tallet, bar. *Sømands Minde*, *Skibet* og *Skonnerten* er mere jordnære navne, mens *Pumpen*, *Mads i Møjet*, *Dødens Kælder*, *Spegepølsen* og *Klædeskabet* var lidet flatterende navne, der da også forlængst er glemt.

Nyere byhuse

I Strandgade kaldes en ejendom for *Strandborg*, og på Torvegade ved Axeltorv har et nyere hus naturligvis fået navnet *Axelhus*. På Rostgaardsvej 5 har den store beboelsesejendom fået navnet *Rostgaards Hus* - selvfølgelig til ære for Hans Rostgaard, der indlagde sig fortjenester under svenskekrigene i 1600-tallet. På samme måde er Hamlet blevet udødeliggjort med en stor ejendom *Hamlets Gaard* på Slotsvej og *Hamlets Hus* ved Kongevejen. Og hvad er mere naturligt end at give en stor ejendom i Allégade navnet *Allégaarden*?

De helt almindelige navne

Da ejendommene lige rundt om Helsingørs gamle bykerne blev bygget, var det for de flestes vedkommende villaer, og deres navngivningsmønster fulgte langt hen ad vejen det mønster, der allerede er tegnet for Tikøb Kommunes villakvarterer.

Der er naturligvis en overvægt af de mere trivielle navne, som f.eks. *Solhøj*, der optræder 16 gange i den nuværende Helsingør kommune. Af samme skuffe er navne som *Skovly* (11 steder), *Rosenlund* (6 steder), *Lillebo* (11 steder), *Landlyst* (7 steder), *Bakkebo* (6 steder) og *Højbo* (8 steder) – alle sammen navne, som ikke behøver at blive forklaret yderligere.

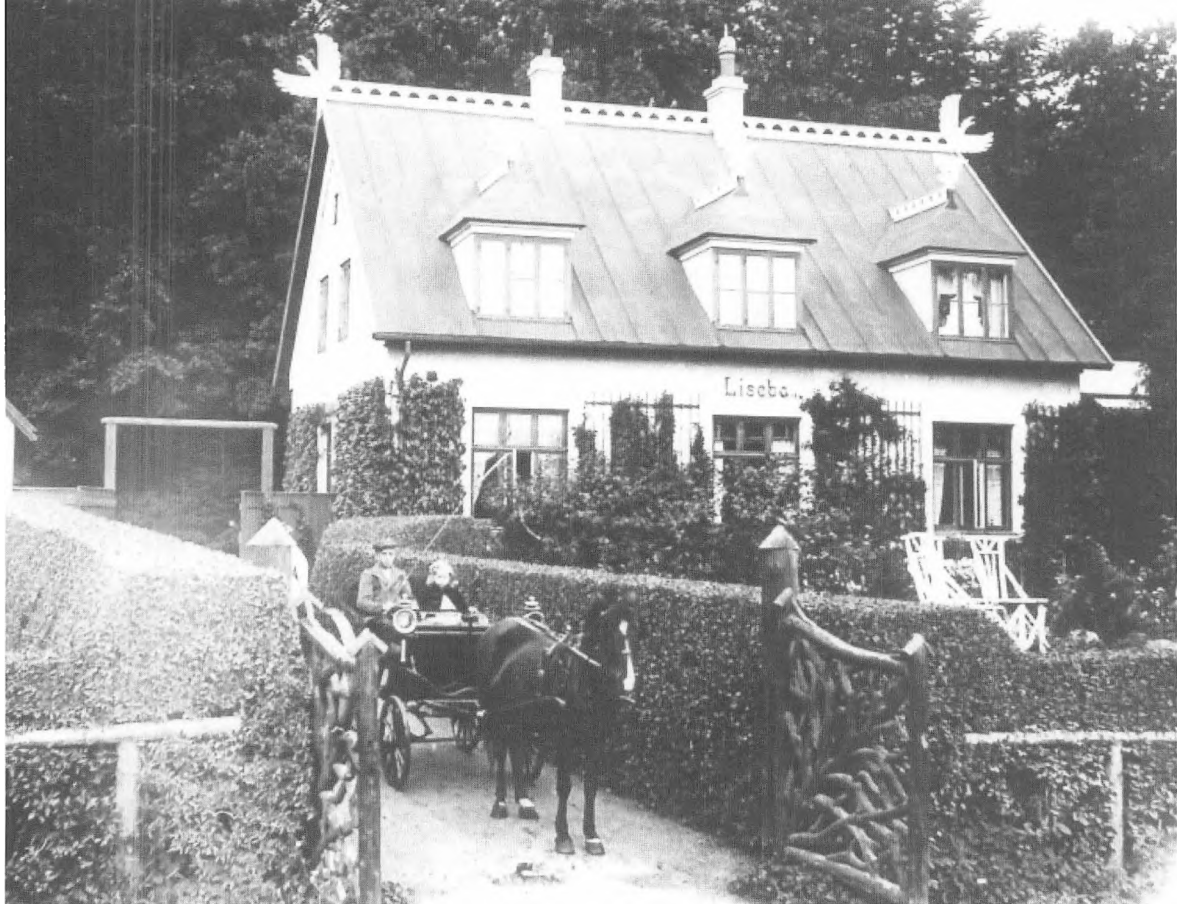
I stednavneforskningen er sådanne navne indtil nyere tid nærmest blevet forbigået, idet man fandt navnene stereotype og skabelonagtige. En enkelt undtagelse har der dog været, idet Vibeke Dalberg i 1996 har behandlet denne type navne i en artikel, hvor hun gør sig til talskvinde for at udforske disse navne yderligere – blandt andet fordi de giver mulighed for at studere udviklingen af stednavne på nært hold. Altså i modsætning til f.eks. byernes navne, der opstod i en tid uden skriftlige kilder.

En stor gruppe af villanavne er de, som alene har fået et personnavn. Det kan være *Ida*, *Inger*, *Iris*, *Kamma*, *Karina*, *Marie* og *Mary* for blot at nævne nogle få. Men langt de fleste af disse huse har fået et pigenavn. Drengenavne-

Den overdådigt udsmykkede »Villa Anna« på Esrumvej 8 i Helsingør er opkaldt efter byherren, snedkermester på værftet Rasmus P. Kattrups datter Anna, der blev født 1892; villaens opførelsesår. Fotograf i privateje.

ne har ikke været særligt populære, men nogle få er der da; f.eks. *Malthe* på Rosenvænget i Helsingør, *Kurt* på Stokholmsvej i Mørdrup Strandvang og *Kim* på Horneby Sand. Det sidste navn kan dog også være et pigenavn. Fælles for disse er, at ejeren har ønsket at udødeliggøre en ægtefælle eller måske et afdødt familiemedlem. Ofte findes betegnelsen »minde« knyttet til navnet, f.eks. *Bodils Minde* på Belvederevej eller *Idasminde* på Gurrevej i Helsingør, hvilket netop understreger mindet om et familie-

Herover: »Lisebo« i Skotterup omkring 1920, da fru Ebba Bayer ejede huset. De karakteristiske tagudsmykninger er desværre forsvundet, men navnet er heldigvis bibeholdt.

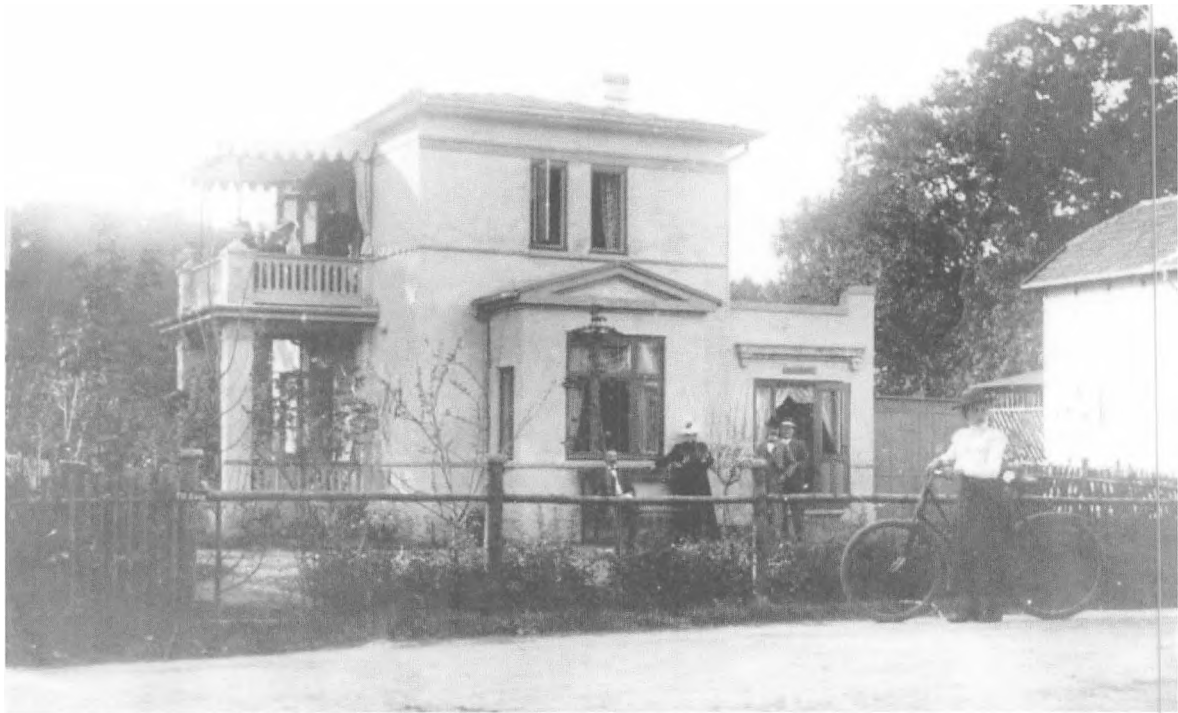
Nederst: »Granly« på Ndr. Strandvej 304 i Hornbæk er gengivet fra et postkort fra 1920'erne, og det viser tillige den oprindelige og klassiske anbringelse af navnet, malet direkte på muren øverst på frontispicen.

medlem eller anden relateret person. Således er sidstnævnte opkaldt efter et af ejerens børn. En mere speciel historie må *Dørkens Minde* på Esrumvej have at fortælle.

Føromtalte Vibeke Dalberg har i en undersøgelse af hus- og villanavne på grundlag af Postadressebogen fra 1921 udtaget 1200 navne fra hele Danmark, hvor hovedleddet (som oftest foreleddet) i navnet beskriver en egenskab, en tilstand eller en handling. Denne undersøgelses hovedresultat var, at der i materialet var 53 %, hvis efterled var »-minde«. Dette resultat harmonerer imidlertid slet ikke med det indsamlede materiale i databasen for den nuværende Helsingør Kommune. Her udgør navnene på »-minde« højst nogle få procent. Det står dog endnu tilbage at undersøge nærmere, om materialet fra 1921 ikke var repræsentativt, eller om Nordsjælland udviser et andet navngivningsmønster end resten af landet.

De ualmindelige og de kuriøse navne

Mere særprægede navne findes også overalt i området. *Smaateri* kan findes i Horneby, *Kykliky* i Tibberup, *Mulvarpeskuddet* i Espergærde, *Straahatten* i Horserød, det lidt kryptisk sammenskrevne *Noktilos* på Belvederevej, og af samme skuffe *Osnok* på Strandvejen i Snekersten. Hvad disse angår, er der ikke tvivl om betydningen. Det er der derimod umiddelbart med navne som *Niti* på Nordre Strandvej, *Palel* på Belvederevej og *Aka* på Fredensvej, alle i Helsingør. Her er der imidlertid tale om de ganske hyppigt forekommende sammenskrivninger af navne. *Niti* står således for ejeren Niels Josephsen og hans hustru Thora, mens navnet *Palel* er dannet af forbogstaverne fra ejerparret og deres 3 sønner, nemlig Peter, Anna, Louise, Edvard og Levin. *Aka* er sammensat ved bygherren i 1905, Christian Kristiansens hustru Anna, efternavnet og sønnen Alfred. Fru Gudrun Nicolaisen lod i 1941 opføre et sommer-

Da fotograf Sophus Juncker-Jensen omkring 1910 havde ladet opføre seks villaer på Strandvejen i Espergærde skulle de jo navngives, og han startede derfor en særpræget nummerering. Husene fik nemlig de latinske ordenstal: Prima, Secunda, Tertia, Quarta, Quinta og Sexta – altså »Det første«, »Det andet«, o.s.v. Køberen af hus nr. 2 (Nu Strandvejen 318), Oscar Beauvais, var imidlertid ikke tilfreds med at bo i et Secunda-hus, så han omdøbte hurtigt huset, som ses på fotoet, til »Sommerbo«. I dag er alle navnene forsvundet, bortset fra Strandvejen 312, »Quinta«, som endnu bærer en forkortelse af navnet, nemlig »Q«.

hus på Nordre Strandvej i Boderne, og det blev efter sigende kaldt *Nurdug*, nemlig ejerindens fornavn stavet bagfra! Udtalt som »Nord-dug« kunne navnet relatere til nordkysten og den fugtige beliggenhed for foden af kystskrænten. Fantasien får her frit spil!

Der er også husnavne, som det endnu ikke har været muligt at finde forklaring på. Således *Dilkhoosa* i Espergærde og *Effata* på Gurrevej. Også andre navne, eksempelvis *Dirtsa* og *da-ki* kræver nærmere forklaring, noget kun tidligere

ejere, beboere eller andre relevante vil kunne give, og det er som indledningsvis nævnt en væsentlig grund til at en database med husnavne aldrig bliver helt færdig. Forklaringer på husnavne kan også give overraskelser, som eksempelvis for et husnavn som *Tønder* på Fredensvej i Mørdrup. Det forekommer jo ganske naturligt, men når man er så heldig at få forklaringen på navnet, bliver der tale om et mere kuriøst navn. Ejeren var nemlig bødker!

Navne uden bund i virkeligheden

I nyere tid har navngivning også fundet sted, men desværre ikke altid med de mest heldige resultater. Da gården *Landlyst* i Lille Esbønderup i år 1900 fik bevilling til at ændre navn, faldt valget på *Danstruplund*. Godt nok ligger gården tæt på Danstrup Hegn, men ellers har gården intet med Danstrup landsby at gøre. Denne landsby ligger i et andet sogn og i en anden kommune. *Landlyst* havde ganske vist vokset sig stor ved at lægge flere gårde ind under sig, nemlig en fra Lille Esbønderup, en fra Jonstrup og en fra Endrup – men heller ikke det forklarer navnet *Danstrup*.

På Gl. Hellebækvej lidt nord for Helsingør lå *Distonsgaard*, der senere fik navnet *Godthaab*. Den købte baron Chr. Rosenørn-Lehn i 1857. Han rev den ned 14 år senere og opførte et helt nyt landsted nærmere kystskrænten, så han kunne nyde udsigten over Øresund. Baronens syntes ikke navnet *Godthaab* passede sig for det nye landsted, hvorfor han i 1873 fik tilladelse til at kalde sin ejendom for *Højstrup*, der intet har med et gammelt landsbysamfund at gøre, men derimod kunne være inspireret af den fiktive herregård i J.L. Heibergs nationale

festspil *Elverhøj*. I dag har det nærliggende vilakvarter fået navnet *Højstrup*.

I Helsingør ejede A. Hammar omkring århundredeskiftet et hotel ved Trækbanen med navnet *Hammarshøj* (se annoncen herunder). I flere år var det et yndet sted for helsingoranerne, men da ejendommen senere blev overtaget af kommunen og ombygget til plejehjem, ændredes navnet også, nemlig til *Hammershøj*. Men stedet har jo intet med en hammer at gøre!

I Tikøb solgte Tikøb Kommune i 1954-55 det gamle kommunkontor og plejehjem til Københavns Kommune. De ikke stedkendte københavnere syntes åbenbart, at stedet lå tæt nok på Gurre til at kalde ejendommen for *Gurrelund*. Skønt skovrider Børge Jacobsen protesterede indædt mod dette navn, og bl.a. pegede på, at der i forvejen i Gurre var en ejendom med dette navn, så gjorde det intet indtryk på Københavns Kommune. Og endnu bærer ejendommen dette misforståede navn. Men i det hele taget har landsbynavnet *Gurre* et godt ry. Også i Nyrup fik en lille landbrugsejendom det geografisk ukorrekte navn *Gurreholm*.

Men også i nutiden er det lykkedes at navngive helt uden sammenhæng med stedets geografi eller historie. På adressen Nørrevej 97 ved Borupgaard opførtes i slutningen af 1990'erne nogle beskyttede boliger tilknyttet *Poppelgaarden*. Af uransagelige årsager kaldte man stedet for *Klostermosen* - et navn, der intet har med dette sted at gøre. Den rigtige *Klostermose* ligger i den gamle Helsingør Kommune et par kilometer væk, og stedet ved Borupgaard har således ingen som helst tilknytning til navnet *Klostermosen*. Tilmed var der i forvejen en anden institution med omtrent det samme navn ved den rigtige *Klostermose*.

Det saa smukt og landligt beliggende „Hammarshøj“ i Helsingør

med Hotel, Kafé & Restaurant, skyggefuld Have med Lysthuse, Vippe & Gyng
anbefales i det ærede Publikums velvillige Erindring med gode Varer til rimelige Priser. Flot monterede Gæsteværelser fra 1 Kr. pr. Seng. Sommerpensionærer modtages. Prospekter udleveres. Ærb. A. Hammar.

Folkeregistrenes betydning

Da Folkeregistrene blev oprettet i 1923 forsvandt en hel del af idéen med at give huse navne. I alle fald de huse, der lå i bymæssig bebyggelse. Her blev nemlig indført vejnavne og husnumre. Lidt anderledes var det for de ejendommers vedkommende, der lå på landet. Her blev der ikke alle steder givet vejnavne, og her fortsatte man med at anvende hus- eller gårdnavnet som adresse helt frem til 1977, da indførelsen af BBR-registeret betød, at alle ejendomme uden undtagelse skulle have et nummer på en navngivet vej.

Det er med andre ord i perioden op til 1923, at alle husnavnene florerede. Men især i sommerhusområder er skikken ikke helt forsvundet – endnu ses helt nye huse, der bliver navngivet. Derimod er antallet af almindelige villaer med navn faldende. Det skyldes flere forhold, dels selvfølgelig at navnet ikke længere har særlig betydning, dels at det gamle skilt måske er gået til eller nedtaget i forbindelse med en restaurering af huset. Som oftest gælder det, at nye

Gården »Christiansminde« ved Gl. Strandvej i Tibberup tilhørte i sidste halvdel af 1800-tallet dels en Christian Jensen, dels en Christian Mauritzen, og den Christian vi skal mindes er formodentlig en af disse. Da dette foto blev taget i 1920'erne var landbrugsdriften nedlagt og der var lagt op til en strid og en retssag om en navneforandring til det mere poetiske »Humlegaarden«.

ejere ikke føler noget ved at bo i *Ellens Minde* (Gurrevej 155), ikke kender den historiske grundelse for et navn som *Aght* (Strandvejen 184 A i Snekkersten – opkaldt efter bygherrens hustru Aght f. Schmidt) eller ikke synes at et navn som *Markhytten* (Stokholmsvej i Mørdrup) længere passer på et stærkt ombygget hus i et villakvarter.

Stridigheder vedr. retten til et navn

Selvom ejendomsnavne således fik mindre betydning efter 1923, så har der alligevel efter den tid været stridigheder om retten til at anvende et ejendomsnavn. Et eksempel herpå stammer fra Tibberup i den sydligste del af den gamle

Tikøb Kommune. Indtil 1950 hørte Tibberup postmæssigt til Humlebæk postdistrikt - et forhold, der ofte fik lokale beboere og andre til fejlagtigt at opfatte området som Humlebæk. De to ejendomme, som striden stod imellem, lå nemlig begge i Humlebæk Postdistrikt, men egentlig lå de i hver sit sogn og i hver sin kommune. En ejendom på Gl. Strandvej i Tibberup i Tikøb Kommune, kaldet *Kullaberg*, havde indtil 1920 en kaffegrosserer Isak Siesbye som ejer. Imidlertid gik grosserereren fallit og måtte sælge sin ejendom, og i den anledning blev ejendommens anneks og garage, der lå nærmere Kystbanen, udskilt som en selvstændig ejendom. Ny ejer blev komponisten Lauritz Howalt, som ombyggede ejendommen til en lille gård. Gården, som han navngav *Humlegaarden* lå imidlertid lige på den anden side af kommunegrænsen, d.v.s. i Humlebæk by og sogn. Oppe ved den gamle Tibberup Mølle lå

Den lille landsby Holmegaarde ved Hornbæk havde sit overdrev helt ovre i det område, som nu kaldes Ørne og Holmene. Det fortælles, at det lå så langt væk, at flere af Holmegaards-beboerne aldrig havde været der, og at gårdejeren ikke anede hvor skellet gik. Arealets betydning for gårdens drift var derfor uden betydning og blev derfor hurtigt solgt fra. Den nye gårds navn, som oprindeligt var »Nejegaard«, blev senere ændret til det mere mundrette »Nygaard«. Da der i løbet af 1900-tallet opstod en lille bebyggelse rundt om gården, blev denne by også kaldt for Nygaard. Endog er ejerlavsbetegnelsen ændret fra Holmegaarde til Nygaard, men matrikelnumrene er bibeholdt, og derfor er der i Nygaard i dag kun matrikelnumre med cifrene 5 og 6.

Da kaffegrosserer Isak Siesbye skulle navngive sin nyopførte ejendom på Gl. Strandvej fik den navnet »Kullaberg«, fordi han ville mindes, at han havde mødt sin hustru på Kullen. Da ejendommen omkring 1920 blev solgt, frasolgtes den vestligste del, og den nye lille ejendom - beliggende i Humlebæk sogn - fik af ejeren, komponisten Lauritz Howalt, navnet »Humlegaarden«.

fra udflytningstiden en gård kaldet *Christiansminde*, som indtil da havde været ejet af familien Mauritzen. Gårdens jorder var stort set alle blevet udstykket til villagrunde, men gårdens bygninger var stadig meget attraktive p.g.a. den flotte beliggenhed på en bakke lige ud til Øresund. Den nye ejer, skibsreder Banch, ønskede derfor et nyt og mere romantisk navn til sin gård, og han valgte navnet *Humlegaarden*, vel på grund af tilknytningen til Humlebæk – postmæssigt set. Lauritz Howalt syntes imidlertid ikke om denne navneændring - han mente at han havde eneret på det navn i området. Til støtte for sin sag henviste Howalt da også til den gældende lovgivning fra 1821, hvori der jo krævedes en kgl. bevilling for at en gård kunne ændre navn. Retten gav godt nok Howalt ret i, at en navneændring af Christiansminde egentlig ikke burde kunne ske uden kgl. bevilling,

ren af fugleskydningen blev årets Fuglekonge og skænkede derfor en bemalet skydeskive til selskabet. Sideløbende med denne kongeskive blev det også kutyme at man som dommer kunne skænke en såkaldt dommerskive. Disse skiver blev ikke betragtet som egentlige kunstgenstande, men blev - trods deres kunstfærdige bemaling - benyttet til skiveskydning. Derfor er de fleste ældre skydeskiver så gennehullede.

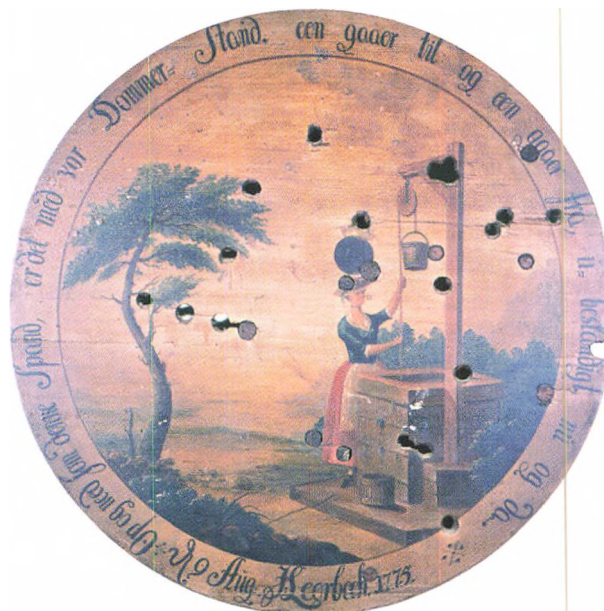
Baggrunden for disse skiver, nedskydningen af papegøjen og skibsmasten på skydebaneterrænet, er beskrevet andre steder. I 1966, tohundredeåret for skydeselskabets oprettelse, udkom således rådmand B.J. Lerches festskrift - et genoptryk med tilføjelser fra 175 års jubilæet. I 1991 - i forbindelse med 225 års jubilæet - udkom Kenno Pedersens bog »Helsingørs Kongelig Privilegerede Skydeselskab«. Begge bøger behandler på hver deres måde skydeselskabet. Lerches bog omhandlede skydeselskabets oprindelse. Den indeholdt en komplet fortegnelse over fuglekongerne og dommerne samt donerede skydeskiver. Kenno Pedersens bog opridsede ligeledes skydeselskabets begyndelse, men lagde især vægt på perioden 1966-90, hvor han fortsatte Lerches registrant over skydeskiver. Som begge bøger var inde på, var skydeskiverne bemalede. Motiverne var imidlertid meget forskelligartede. Først og fremmest benyttede man i 1700-årene allegorier, dvs. billeder og hentydninger, på meget forskelligartede begreber. Skydeskiverne fremstillede især sindbilleder på fædrelandskærlighed, fuglekongens fødested, et våbenskjold, en navneallegori eller forskellige erhverv. I begyndelsen af 1800-årene og op mod vore dage, blev det mere og mere almindeligt at afbilde sit erhverv - f.eks. ved en butik, et butiksinteriør o.lign. eller f.eks. hjemmet, man boede i.

De skydeskiver, der blev udført i løbet af 1700-årenes sidste halvdel, kan i vore dage forekomme umulige at aflæse hvis man sammenligner dem med mere nutidige motiver. Grunden er, at man i 1700-årene benyttede sig af et fastforankret kulturelt symbolsprog, som man i europæisk kontekst havde benyt-

tet i kunsten siden renæssancen og som fik en opblomstring lige netop omkring midten af det 18. århundrede. På skydeskiverne i Helsingør Kongelig Privilegerede Skydeselskab kan man gennem studiet af motiver følge dels en kunsthistorisk udvikling, dels ændringer i en kulturhistorisk epoke, i hvilken Helsingør var en af Danmarks vigtigste byer.

Overordnet kan man inddеле skydeskiverne i grupper efter motiv. Fælles for flere af skydeskiverne i 1700-årenes sidste halvdel er imidlertid kunstnernes benyttelse af emner fra den græsk-romerske symbolverden og mytologi. I perioden 1767 til 1815 - traditionelt nyklassicismens og empirens stilperiode - blev der skænket og bemalet ikke færre end 79 skydeskiver. Heraf var de 13 »dommerskiver«, de resterende fuglekongeskiver. Ud af 79 skydeskiver var 31 skiver helt eller delvist med »antikt« indhold i emnekreds og symbolik. Disse emner

På købmand Leerbechs skydeskive fra 1775 ses et eksempel på et pastoralt motiv. Den unge kvinde med stråhat ses stående ved brønden - det hele indsat i et fiktivt landskab. Motivet er typisk for malerkunsten i midten af 1700-årene. »Op og ned som denne Spand, er det med vor Dommer-stand. een gaaer til og een gaaer fra - ubestandig nu og da«

Et andet pastoralt motiv ses på kandestøbermester Scherffenbergs skydeskive. Her ville motivet af en gravende mand ved foden af en klippe ikke være til at forstå uden skivens devise: »Hvor ofte blev ei Mennesket til Daare, det graver efter Guld og faaer kun Skaare«.

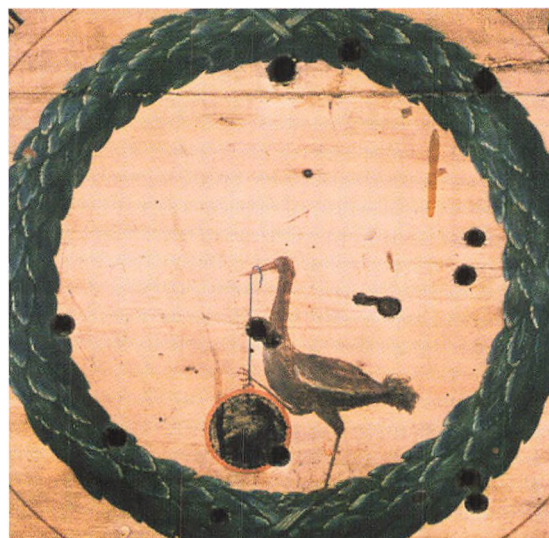
Nederst t.h.: Skydeselskabets allerførste skydeskive blev skænket af rådmand G. J. van Deurs. På denne skive ses laurbærkransen - sejrherrens og herskerens symbol. Den lille fugl i centrum af skiven holder i næbbet en snor, hvori hænger et lille rundt spejl. Spejlet angiver sigtepletten. »Le vainqueur seul la Merite«, dvs. »kun sejrherren fortjener den«.

parres ofte med en pastoral sfære, der kendetegnede 1700-årenes midte. Med »pastoral« forstås en scene, der sammenblander landbrug/natur-park-menneske i et romantisk perspektiv. Denne type motiv er også repræsenteret i skydeselskabet. Den tidligste er Leerbechs skive, med motiv af en kvinde, iført kjole og stråhat, der yndeligt trækker vand op af en brønd, fra 1775. Pastorale motiver ses igen – men meget senere – på Scherffenbergs skive fra 1792 og Mentz' skive fra 1793. De to motiver, hhv. af en mand, der med en skovl graver for foden af en bakke, og en mand der høster med en segl, var ellers på dette tidspunkt for »rokoko-agtigt« til nyklassicismens tidsalder. Motiverne

fører tilbage til midten af århundredet og dens yndede hyrdeidylscener.

Andre motiver på skydeskiverne var i 1700-årenes anden halvdel typisk relateret til Øresund og handel. Oftest er motiverne egentlige søstykker, der viser handelsskibe for fulde sejl ud for Helsingørs red. Et andet typisk motiv på skydeskiverne var våbenskjolde – ikke kun forbeholdt de kongelige gæster og medlemmer, som det fremgår af købmand og »sukkerraffinadeur« Johan Adam Späths skydeskive fra 1772. Skydeskiverne kunne endelig være meget enkle, f.eks. ved at markere skydeskivens midte med et lommeur eller et enkelt cirkulært felt, som det ses på bl.a. P. Larsens skydeskive fra 1773, eller rådmand van Deurs herunder viste skydeskive – den første i selskabet – fra 1767.

I løbet af århundredets anden halvdel blev motiverne mere »antikke«. Vi er i en periode, hvor man som led i uddannelse og almen dannelse læste latin, og hvor man – hvis man havde råd til det – tog på dannelsesrejse til Frankrig og Italien. For dem, hvem disse muligheder ikke var beskåret, fandtes der litteratur, som kunne købes eller lånes, med plancher af antikkens kunstsatte. Antikken blev ivrigt studeret – selv af menigmand. Havde man ikke tid eller råd til selvstudium, kunne man blive inspireret andre

På bager H.M.Mentz' skive fra 1793 ses endnu et pastoralt motiv. Fælles for alle de pastorale scener var dyrkelsen af naturen og det ædle friluftsliv hos de gode arbejdsomme bønder og hyrder. Her vises manden på skiven i færd med at høste: han bærer både le og segl.
»Er Himlen bliid ved stræbsom lid man Maalet naaer. Og til vor Trøst en Rigdoms Høst med Glæde faaer«.

steder. Teatret var et godt sted - scenebilleder og kostumer i opera og skuespil var nærmest pr. naturlov efter klassisk antikt forbillede.

På Kunstakademiet i København fik man som studerende indblik i antikkens motivverden gennem studiet af gipsbuster og statuer, afstøbt og hjembragt fra udlandet. Selv den mindste malerlærling kendte nok til disse motiver til at kunne benytte dem i stort set hvilken som helst sammenhæng¹. Alle ville være med på moden.

Begyndelse og baggrund

I begyndelsen af 1700-årene var Europas største vidensbank omkring den antikke romerske civilisation naturligvis Rom. Grækenland vidste man ikke meget om endnu, bortset fra visse skriftlige kilder. Eksempelvis troede man, at de

græske sort- og rødfigursvaser, man fandt i Italien, var etruskiske og således tilhørte en tidlig italiensk kultur - man havde endnu ikke fundet ud af at vaserne var en importvare².

I Rom derimod stod stadig mange levn fra den romerske kultur³. De havde allerede i århundreder manet til eftertanke⁴. Desuden havde man naturligvis samlinger af romerske kunstgenstande.

Før 1700-årene havde man forsøgt udelukkende at tilnærme sig studiet af den antikke kultur via et filologisk - dvs. et sprogligt - studium af antikke genstande ved hjælp af indskrifter og tekster⁵. Den første person, der kastede sig over et studium af egentlige genstande - og dermed indvarslede en ny interesse for antikke kunstværker, var franskmænden de Caylus. I perioden 1752 til 1768 udgav han storværket »Recueil d'antiquités égyptiennes, étrusques, grecques, romaines et gauloises«, i syv bind.

Værket indeholdt tegninger og beskrivelser af genstande, som enten havde tilhørt eller nu tilhørte ham selv. Der var med andre ord tale om genstande, han rent faktisk selv havde haft i hænderne. Derfor regnes Caylus som en foregangsmand indenfor den dengang spirende arkæologiske videnskab⁶.

Før denne vigtige udgivelse havde man fået sin viden om antikken ved at bese private og offentlige samlinger og betragte genstande som ren kunst.

I midten af 1700-årene eksisterede endnu i Rom flere meget gamle antiksamlinger. Der var ikke tale om videnskabelige samlinger, men derimod om samlinger af kunstsatte, der i årevis havde prydet og udsmykket italienske palazzi og deres haveanlæg. Disse satte tilhørte gamle adelsslægter, som i midten af århundredet efterhånden fik økonomiske vanskeligheder. Samlinger, der tilhørte berømte fyrsteslægter med navne som Farnese, Borgese, Ludovisi, Barberini og Pamphilij, blev lidt efter lidt solgt til udenlandske fyrster eller til pavestaten selv.

Den berømte Barberini-samling blev i begyndelsen af 1700-årene udvidet med betragtelige fund fra denne families ejendom i Praeneste og

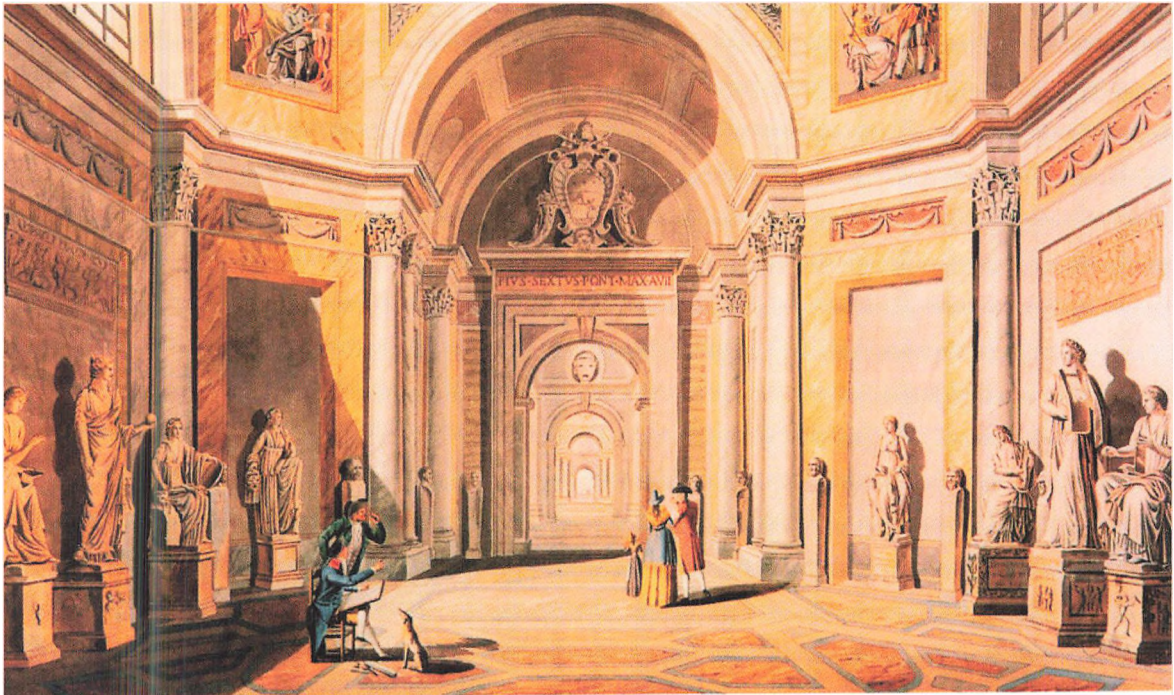
med fund fra den romerske kejser Hadrians (117-138) ruinerede villakompleks i Tivoli (Tibur). Et inventar fra 1738 nævner at samlingen på dette tidspunkt indeholdt ikke færre end 640 antikke skulpturer, relieffer, buster etc.⁷. I løbet af 1760'erne blev en del af samlingen erhvervet af kardinal Albani og en endnu større del blev solgt og transporteret til England. Den berømte Farnese-samling, som rummede romerske hovedværker som »Farnesetyren« og »Herkules Farnese«, blev opkøbt af det napolitanske kongedømme »De to Sicilier«, og samlingen blev i årene 1787 til 1800 indskibet til Napoli, hvor den nu dannede en grundstamme i det nuværende napolitanske »nationalmuseum«. Borghesesamlingen forlod ikke Rom før senere, i 1807, hvor fyrst Camillo Borghese - der var gift med Napoleons søster - solgte samlingen til den franske stat. Samlingen bestod af ikke færre end 532 antikke skulpturer, idag Louvres romerske samling. En konsekvens af disse »udflytninger« var, at et større publikum fik kendskab til den romerske kultur.

I Rom fandtes imidlertid også samlinger, som

var offentligt tilgængelige, nemlig de pavelige samlinger på hhv. Kapitol og Vatikanmuseet. Under pave Clemens XII Corsini åbnede Palazzo Nuovo på Kapitol i 1734, og samlingen fik karakter af et moderne museum. Samlingerne blev udgivet i katalogform - Kapitolumseets samlinger allerede i 1750 - og de offentlige samlinger blev et valfartssted for bl.a. udenlandske kunstnere⁸. Herhjemme er maleren Nicolai Abildgaard og billedhuggeren Johannes Wiedewelt kendte eksempler. Disse kunstnere var igen foregangsmænd herhjemme. De hjembragte adskillige skitser af antikke skulpturer og arkitektur, som stadig i vore dage kan ses på Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

Endnu større betydning for den »antikke mode«, både i udlandet og herhjemme, fik en begivenhed som fandt sted - nærmest ved et tilfælde - ved Napolibugten i 1711.

Galleri i Vatikanet i Rom omkring 1780. Koloreret kobberstik af A.L.R. Ducros (1748-1810). Efter Römische Antiken Sammlungen im 18. Jahrhundert, Mainz 1998.

På et landsted nær Portici, ejet af en oberst i den østrigske armé - prins D'Elbeuf, fandt man i bunden af en skakt, udgravet af en af de stedlige bønder, en række statuer og indskrifter af usædvanlig høj kvalitet⁹. Her var ingen afslåede lemmer eller knuste næser. Man vidste bare ikke, hvad man havde fundet, og efter i en årrække at have udhulet underjordiske passager for at finde flere genstande, stoppede plyndringen.

Først i 1738, under bygge- og anlægsarbejde på den napolitanske konges landsted ved Portici, tog den spanske ingeniør Rocco Joachim Alcubierre initiativ til nye udgravninger på stedet¹⁰. De mange genstande man fandt, stammede fra den romerske by Herculaneum, som under Vesuvs udbrud i år 79 e.Kr.¹¹ var blevet begravet i slam¹². Det kan i vore dage være svært at sætte sig ind i rækkevidden af dette fund. Aldrig tidligere havde man i Europas historie fået et sådant indblik i en tidligere længst svunden kultur. Alt var bevaret: indskrifter, statuer af marmor og bronze, glas, og vigtigst af alt store flader med intakte vægmalerier al fresco, der fremstillede den romerske gudeverden og hverdag, det religiøse og det erotiske liv.

Ti år senere, i 1748, påbegyndte den napolitanske konge udgravninger ved en anden by i samme område, det mere kendte Pompeii. Såvel Herculaneum som Pompeii var tidsbilleder, indkapslet i pimpsten, aske, lava, mudder og slam. Beboerne i byerne havde p.g.a. Vesuvs udbrud og katastrofens omfang ikke haft tid til at flygte og medtage deres værdigenstande. Senere perioder havde ikke haft mulighed for at genanvende de begravede byers byggematerialer. Alt var intakt.

Det blev besluttet af kong Carlos III af De to Sicilier at foretage store prestigøse udgravninger på stederne. Dette arbejde gjorde Napoli berømt, kongen værdsat, og den romerske kultur kendt og elsket¹³.

I modens by nr. ét, Paris, udvikledes der i takt med publiceringen af fundene ved Napoli en stilart som kaldes nyklassicisme. Som baggrund benyttede den sig af dekorative elemen-

ter fra den romerske kultur - først og fremmest arkitektur.

Nyklassicismen nåede Danmark med den franske arkitekt N.-H. Jardin, som indrettede spisesalen i Christian VII's palæ på Amalienborg 1756 og riddersalen på Christiansborg slot 1766. Desuden udførte han planerne til Marienlyst slot og parterrehave.

På denne baggrund er det ikke svært at forstå at den nyklassicistiske stilretning - og romerigets formsprog - som var så moderne, også kom til at figurere på skydeskiverne i Helsingørs Kongelig Privilegerede Skydeselskab.

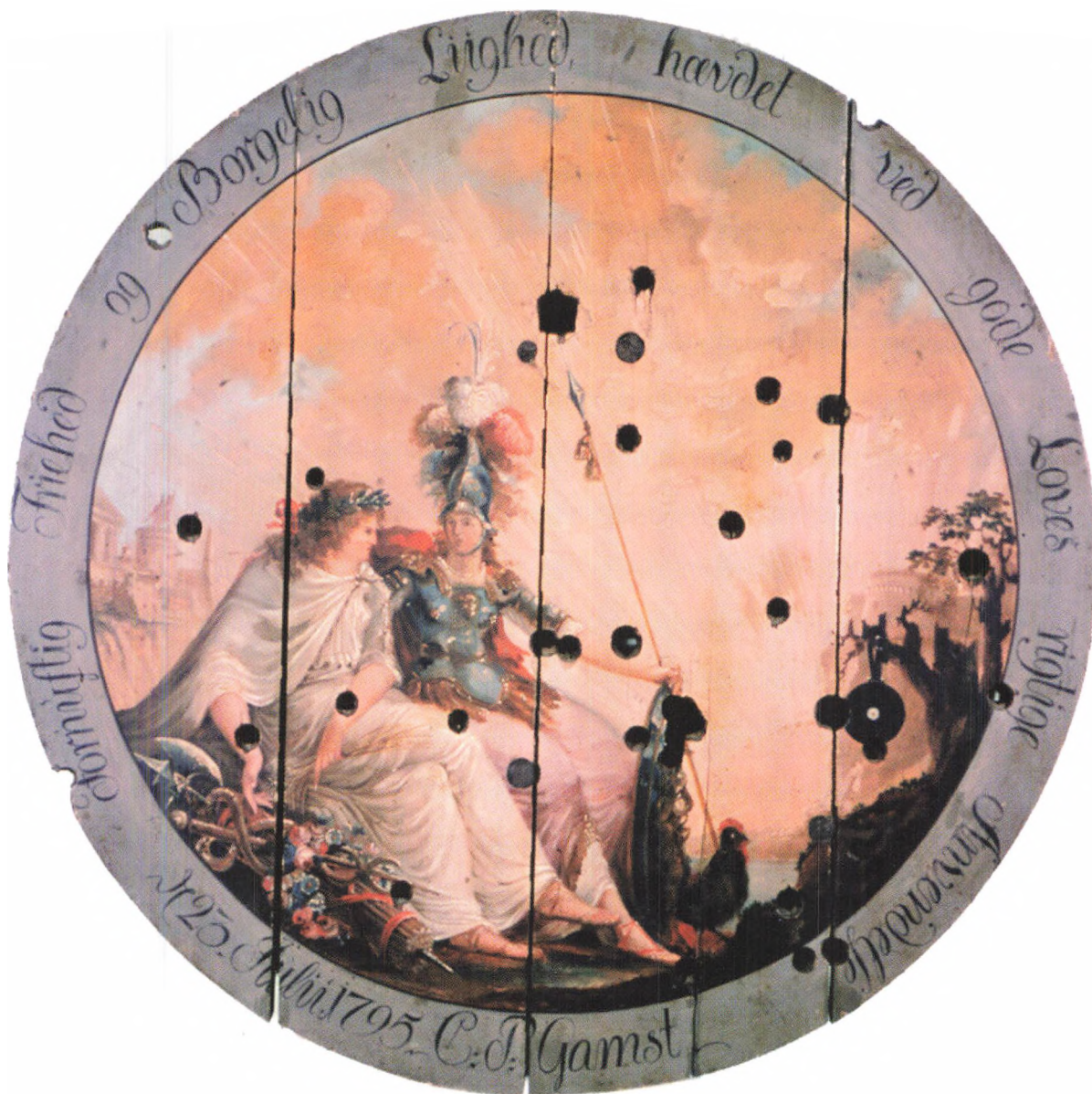
Skydeskiverne

Skydeskiver med »antik« indhold kan opdeles i flere undergrupper, uafhængigt af årstal og kronologi, udelukkende ud fra motivkredsen. Mest benyttet som motiv er allegorier, der benytter sig af personer fra den romerske mytologi. Derefter følger en gruppe, der som ovenfor anført, kombinerer antikke motiver med en pastoral sfære typisk i forbindelse med haver og bygninger. Endelig er der en gruppe motiver, der er meget enkle og som benytter sig af dele af romersk arkitektur og genstande som ren dekoration. En sidste gruppe omfatter skydeskiver, som benytter sig af en afart af selvopfundne »antikke« motiver, der virker mere modeprægede og som rummer megen personlig kreativitet. Denne sidste gruppe er ikke særligt stor.

De romerske guder i Helsingør.

Denne motivkreds er langt den største på skydeskiver med antik indhold. Ikke færre end 11 skydeskiver har hentet deres motiver fra det romerske pantheon. Den romerske gudekreds har været kendt af enhver dannet borger, og skydeskivens mening, der jo blev ledsaget af en personlig devise eller tekst, har formodentlig tydeligt kunnet aflæses af skydeselskabets medlemmer. Disse guder kan identificeres gennem deres påklædning og diverse genstande - kaldet attributter. Enkelte gange optræder udeluk-

Procurator C.P. Gamsts skydeskive dateret 23. juli 1795. Gudinderne Ceres og Minerva. »Fornuftig Frihed og Borgerlig/ Lighed hævdet ved gode Loves/ rigtige Anvendelse«.

kende gudernes attributter – uden afbildning af guderne selv. Dette gælder f.eks. kontrollør J. Weises skydeskive fra 1810. Sammen med devisen »Visdoms Skjold vor Vaaben blive«, ses

afbildet en skjoldplade. På siderne af pladen ses en fjersmykket hjelm og en ugle. Koblingen mellem visdom, krigsudrustning og uglen kan kun betyde at der sigtes til gudinden Minerva. Hun kendes også som den græske Athene. I den græske mytologi var uglen bystaten Athens symbol – og sammenkædningen mellem Athene og uglen stammer tilbage fra bystatens udmøntninger. Senere hen blev uglen symbolet på visdom og optræder sammen med Athene som

Købmand Troels Lunds helt fantastiske skydeskive fra 1813. Såvel motiv som devise rummer indhold af tvetydig karakter: »Prøver alt, vælger det bedste«.

en allegori på viden og videnskab. Den krigsrige udrustning hentyder til Athenes mod og hendes aspekt som forsvars og krigsgudinde. Såvel i den græske som den romerske kultur var Athene/Minerva en af de vigtigste guder. I Romerriget delte hun tempel med Jupiter Optimus Maximus og hans kone Juno. Minervas billedstøtte – det såkaldte Palladion – skal efter den romerske tradition være bragt til Italien efter det legendariske Trojas fald af Illiadehelten Aeneas – og anbragt af senere generationer i Vestatemplet i Rom som en garant for Roms sikkerhed og velstand.

Netop som garant for sikkerhed og velstand optræder Minerva på to meget smukke skydeskiver. På Procurator Christian Peter Gamsts skydeskive fra 1795 (afbildet foregående side), optræder Minerva iklædt kyrads (brynje), ægide – hendes berømte slangekantede kappe – og fjerprydet hjelm. Ved hendes sandalklædte fødder ses skjold og lanse. Både kyradset og skjoldet er prydet med det frygtede Medusahoved, endnu et af Minervas kendetegn, som hentyder til sagnet om Perseus der huggede hovedet af den uhyrlige Medusa og gav det til Athene (Minerva). Et ondt blik fra Medusas øjne kunne lamme fjenden.

Minerva sidder ved siden af en silkeklædt kvinde. Dragten er af en græsk type – en peplos – der fæstes over ærmerne med små nåle og holdes sammen om livet af et bælte. Om håret bærer hun en krans – formodentlig laurbær – og i hånden ses hendes attribut: kornaks! Der er tale om endnu en af det romerske pantheons gudinder, Ceres, gudinde for bl.a. frugtbarhed, høst, velstand og årstiderne. Ved hendes side ses et nyklassicistisk sammensurium af gudernes attributter, nemlig handelsguden Merkurs slangeomvundne stav, samt de såkaldte fascies, et risknippe og en økse ombundet med lærredssnore. Fascies blev benyttet som værdighedstegn – men har egentlig ikke noget at

gøre med gudekredsen. De smukke solstråler i skivens baggrund skal sættes i forbindelse med den sorte hane ved Minervas fod, som sammen symboliserer morgensolens stråler. I hver af skivens sider skimtes nogle høje kystskrænter, hver med deres befæstede borganlæg og romerske tempel. Det kunne i dette tilfælde være Sveriges og Danmarks kyster, samt Øresund. Gudinderne og den fraværende Merkur skulle i det tilfælde optræde som garant for forsvar (derigennem fred), visdom, handel, rigdom og vækst. En allegori, der i sundtoldtidens Helsingør kun var passende.

Minerva optræder igen på den herover givne skydeskive skænket af købmand – senere oldermænd – Troels Lund i 1813. Denne gang i selskab med den unge Merkur og den ældre Neptun. Her er motivet humoristisk, ja ligefrem erotisk! Den unge handelsgud kendes på sin stav og på vingerne på fødder og hoved. Som gudernes budbringer kunne han nemlig flyve! Han afbildes altid som en nøgen yngling – og her er hans nøgne krop knap skjult af en blå kappe. Dette gælder også for Neptun, som kendes på hans trefork og det hvide skæg. Som henholdsvis handelsgud og havets hersker var disse to guder selvskrævet til at optræde i en al-

legori i handels og havnebyen Helsingør. Mellem dem sidder Minerva godt til rette, iklædt en stramtsiddende - og afslørende - slangeskælsbrynje og hjelm. Spørgende og koket stikker hun den ene finger i munden. Sammenholdt med skivens devise »Prøver alt, vælger det beste« er allegorien tydelig – og dog tvetydig!

Minerva ses også på en skydeskive skænket af Hendrick Michael Mentz i 1801, stående og støttet til sit skjold omkranses hun af stråleglans. I forbindelse med devisen »Varigt skal vort Selskab staae, Naar Enighed det styre maae«, kan motivet tolkes som en allegori på sammenhold og styrke – måske i forbindelse med den samtidige ulykkelige udenrigspolitiske situation.

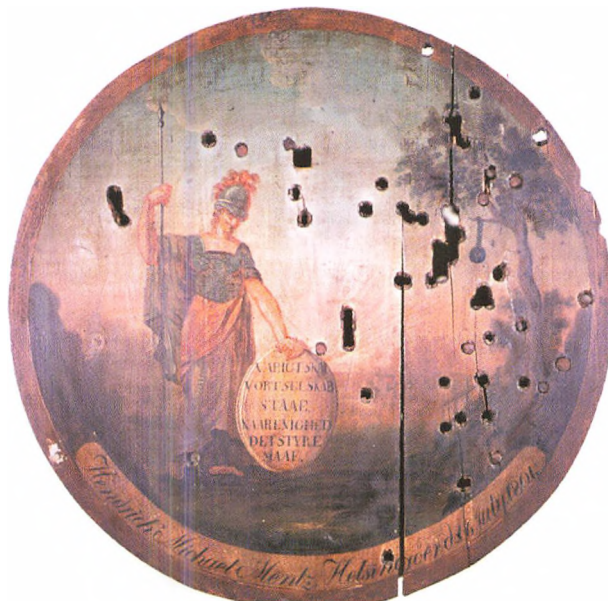
Et af de mere vanskeligt tolkelige motiver på skydeskiverne er også en gudinde – eller rettere en kvindelig personificering af et guddommeligt begreb. Det drejer sig om den romerske Fortuna.

Kulten for Fortuna havde, i modsætning til de tidligere nævnte guder – ikke en græsk begyndelse. På græsk kendes et guddommeligt begreb kaldet Ploutos – rigdom – men det er ikke helt det samme.

Kulten for Fortuna blev grundlagt i det førromerske Italien, nærmere betegnet af én af de

mest kendte etruskiske konger i Rom – Servius Tullius. Tullius selv var et »offer« for Fortuna. Hans moder blev iflg. Ovid gravid efter en dag at have set »et mandligt lem i utugtig form« i flammerne ved ildstedet. Servius Tullius' regeringstid, 578-34 f.Kr., blev mild og lykkebringende – måske takket være Fortuna. Hendes vigtigste helligdom i Romerriget blev grundlagt i republikkens dage – mens Caesar var en ung mand (Gaius Julius Caesar 100 – 44 f.Kr.) og længe inden romernes første kejser Augustus (27 f.Kr. – 14 e.Kr.) - i byen Praeneste (Palæstrina), hvor resterne af det imponerende bygningsværk endnu kan ses. Fortuna var gudinde

Til venstre: På bager og »fabriquer« Hendrick Michael Mentz' skive ses en stående Minerva i et fiktivt pastoralt landskab. På hendes skjold, hvor der oprindeligt burde have siddet et Medusa-hoved, er skrevet: »Varigt skal vort Selskab staae, Naar Enighed det styre maae«. Her sigtes der naturligvis til skydeselskabets broderskab.

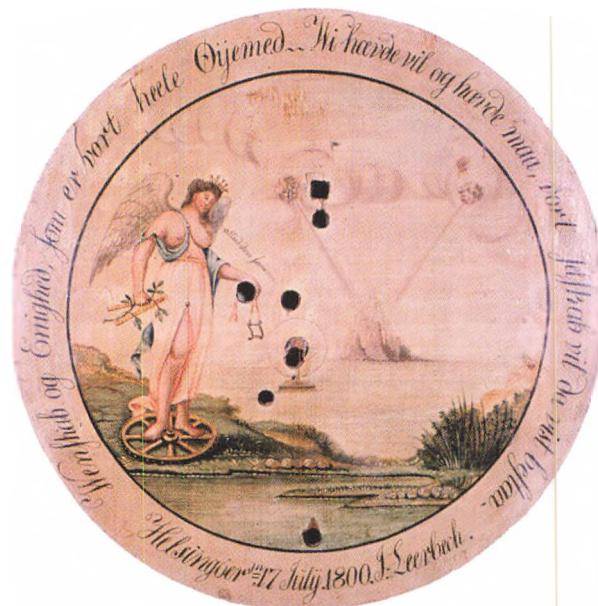
Herover: Tømrermester J. H. Kratz' skydeskive med Fortuna, viser også skydeselskabets egen skydebane. Denne skives devise sigter imidlertid ikke blot til motivet men også til skivens bagside, hvor en mand sidder på hug og »forretter sin nødtørft«: »Von foenen Glück bey Sonnenschein, für allen Schützen Freunde, von hinten ist etwas zu sehn, das ist für ihre Feinde«.

for lykke, held og rigdom, og kendes ofte under tilnavnet Fortuna Felix. I senere romersk kejser-tid assimileres – dvs. sammensættes – hun ofte med den ægyptiske gudinde Isis. Netop denne sammenkobling – Isis-Fortuna – har betydning for den ikonografi og de attributter, der optræder på visse af skydeselskabets skiver.

Fortuna optræder for første gang på en skydeskive skænket af tømremester J.H. Kratz i 1774 (gengivet på foregående side). Motivet forestiller interessant nok skydebanen i Helsingør. Yderst t.h. ses skydeskiven ophængt og parat til skud, t.v. ses en bygning - måske skydeselskabets eget skydehus - og foran dette en mand iført klædesfrakke, knæbenklæder, paryk og trekantet hat. Han støtter sig til et gevær. I baggrunden ses Øresund med krappe bølger. Henover det hele svæver en næsten nøgen kvindeskikkelse. Under fødderne ses en rund blå kugle, og over hende - og bagudvendt - ses et vindudspilet sejl. Kuglen kan tolkes som en afskudt geværkugle. På den troner kvindeskikkelsen på vej til målet. Rammer hun eller rammer hun ikke? Geværskytten er prisgivet gudinden Fortunas vilje. Fortuna, der rammer som vinden blæser, symboliseret ved attributten det vindblæste sejl. Herfra stammer måske udtrykket »at have vind i sejlene«?

Sejlet blev tilknyttet Fortuna i renæssancen, men koblingen mellem Fortuna og attributter af søfartsmæssig karakter var også helt almindelig i romerriget. Assimileringen mellem den ægyptiske Isis og den romerske Fortuna fandt sted i løbet af det 1. århundrede f.Kr. I blandingen af romerske og ægyptiske symboler benyttede Fortuna skibsrøret i stedet for sejlet, sammen med det ptolemæiske herskerdynasti (græsk-ægyptiske) cornucopia – vi kender det som overflødhedshornet¹⁴. Røret var som sejlet symbol på, at det var Fortuna, som skænkede rigdom, velstand og lykke efter hendes vilje, og overflødhedshornet et symbol på netop denne guddommelige velstand. Ydermere var Isis-Fortuna gudinde for den romerske havneby Ostia og beskyttede som sådan de søfarende mod ondt.

Købmand Jens Leerbechs skive, dateret 17. juli år 1800, forestiller Fortuna stående på sit hjul.

»Wenskab og Enighed, som er vort heele Øyemed -/ Wi hævde vil og hævde maa, vort Selskab vil da vist bestaa«.

Herunder: Denne pragtfulde - og lettere fyldige - Flora blev skænket Skydeselskabet af apoteker J. F. Steenberg. Flora blev i 1700-årene ofte benyttet som »figur« til portrætter af adelens damer. De portrætterede kunne være mere eller mindre yndige, men i Floras skikkelse altid et billede på sommer og skønhed. Her peger Flora på skydeskivens sigteplet:

»Alle Kugler treffe ei/ Nogle Feil Skud ere/ Sigter, Stikker Centrum ud/ Flora uskadt være«. Med Flora menes både gudinden på skiven og naturens flora på skydebanen.

Beslægtet med Fortuna var naturligvis andre lykkebringende personificeringer. På en skydeskive fra 1812, skænket af købmand Truels Møller, ses to klassisk klædte kvinder med blomsterkranse mellem sig. Det fremgår af devisen på skiven at de fremstiller Held og Lykke.

På endnu en skive ses en klassisk klædt kvindefigur omgivet af blomster – en personificering kaldet Flora. Flora var gudinde for blomsterne, og allerede i 238 f.Kr. fik hun eget tempel i Rom. Hvert år den 28. april fejredes en fest til hendes ære – den såkaldte ludi florales. Oprindeligt var hun den græske nymfe Chloris, der blev forvandlet til en blomst af vinden Zephyr. Skydeskiven blev skænket 1797 af apoteker J.F. Steenberg, og sigter til nogle af alle de fejlskud, man kom ud for i Skydeselskabet. Devisen på skjoldet siger: »Alle Kugler treffe ei/ Nogle Feil Skud ere/ Sigter, Stikker Centrum ud/ Flora uskadt være«. Her er meningen tydeligvis at Flora er skydebanens omgivende blomster, planter og træer, der måske ikke altid gik fri af geværskytternes kugler.

Antikken i det pastorale landskab

En anden motivsfære, der ligeledes trak på antikkens form og symbolsprog, var motiver,

Herover: Købmand L.N. Bentzons skydeskive fra 1799 er én af de mere usædvanlige i skydeselskabet. Dette skyldes motivet, hvis stenstøtte i nyklassicistisk stil er ganske speciel. »Gid dette Skyde Selskab maae/ Urokket fast som Støtten staae«.

der indbefattede større monumenter som statuer, mindestøtter eller bygninger. Som baggrund for disse monumenter benyttedes ofte fiktive landskaber eller parker. I slutningen af 1700-årene vandt den såkaldte »engelske« landskabshave indpas i mondæne kredse¹⁵. Denne mode for det naturlige haveanlæg – modsat det tidligere barokke haveanlæg med klippede bede og buske – faldt naturligt

sammen med moden og smagen for den antikke verden. De to elementer smeltede sammen¹⁶. En landskabshave var ikke god nok, med mindre den indeholdt f.eks. templer viet til Amor eller mindestøtter viet til berømte mennesker. I parken kunne desuden opstilles støtter, der symboliserede bestemte begreber eller idealer, som udtryk for en bestemt idé. Det var kun naturligt, at denne smag fandt vej til skydeskivernes motivkreds.

I 1799 skænkede købmand Bentzon således den herover viste skive med følgende devise: »Gid dette Skyde Selskab maae, Urokket fast som Støtten staae«. Hovedmotivet på skiven er en høj stenstøtte. Et par trin danner fundament for en firkantet base, hvorpå er udført et mindre relief. Over basen er selve støtten, som halvejs oppe afbrydes af et bånd, der muligvis har båret en indskrift. Øverst oppe snævrer støtten ind, så den kommer til at fremstå som en obelisk. I baggrunden er træer og græsplæner. Yderst t.v. i baggrunden skimtes et diffust bygningsværk - formodentlig et tempel. I skydeskivens devise sigtes naturligvis til støttens urokkelighed og stabilitet. Lignende støtter var gennem en årrække blevet opstillet rundt om-

Glarmester P.F. Schrøders skydeskive med indlagt spejlglas fra 1827. Det klassiske motiv på skiven var på dette tidspunkt usædvanligt. Antikken faldt i baggrunden for guldalderens genremaleri.

»Forstaar man Tingen i Centrum at/ ramme/ da skyder man ingen Ruder til Skamme«.

Til samme gruppe henhører den meget smukke skive, skænket af kammerassessor J.M.C. Weise i 1780, med en brudt søjle smykket med en blomsterkrans. Netop den brudte søjle var ét af den landskabelige parks mere yndede motiver. Også på Weises skive benyttes søjlen som symbol på bestandighed – på trods af dens brudte karakter.

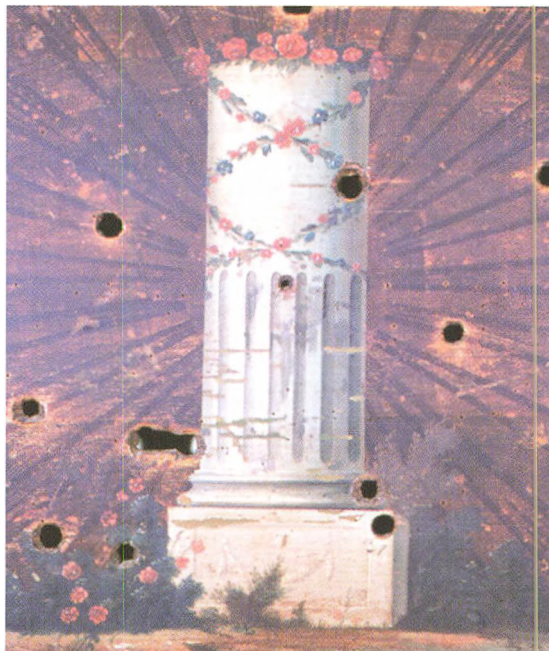
Et andet motiv i denne kategori var laurbær-

kring i Nordsjælland: ved Hørsholm slot, ved Bernstorff slot og ved Jægerspris havde man lignende støtter. I 1797 havde man netop færdigopstillet Frihedsstøtten i København¹⁷.

Ikke bare monumenter, men også rene bygninger afbildes på skydeskiverne. Så sent som i 1827 skænkede glarmester P.F. Schrøder en skive med motiv af et græsk tempel. Devisen var: »Forstaar man Tingen i Centrum at ramme, da skyder man ingen Ruder til Skamme«. For at understøtte denne pointe blev det såkaldte intercolumniat – dvs. mellemrummet mellem templets søjler – udstyret med stykker af indlagt spejlglas.

Antikke bygninger indsat i et pastoralt-fiktivt landskab var i perioden 1767 til 1815 ikke almindelige på trods af det landskabelige haveanlægs udbredelse. Først senere i 1800-årene bliver havescenerier og landskaber mere almindelige. Først med bygninger - siden helt uden antikke elementer.

En beslægtet gruppe af skydeskive-motiver var de motiver, der var hentet fra den romersk-græske arkitektur, men som kun blev afbildet i fragmenteret form. Dette kunne f.eks. være en skive, som købmand og vinhandler J.C. Sprunck gav skydeselskabet i 1768 med en fontæne, eller postmester J. Hansens skydeskive fra 1777, med en slank søjle og en vinget Amor.

Kammerassessor J.M.C. Weises skydeskive fra 1780. Her ses den brudte søjle - ét af nyklassicismens mest yndede motiver. Søjlen er indsat i et fiktivt og med blomster smykket landskab. Rundt om søjlen hænger en blomsterguirlande. Stråleglansen bag søjlen kan minde i udtryk om de frimurer motiver, som begyndte at optræde samtidigt i andre kunstgenrer.

»Bestandighed Selskabet Pryde«. Netop søjlen var et symbol på bestandighed - uforgængelighed - magt, styrke og kontinuitet.

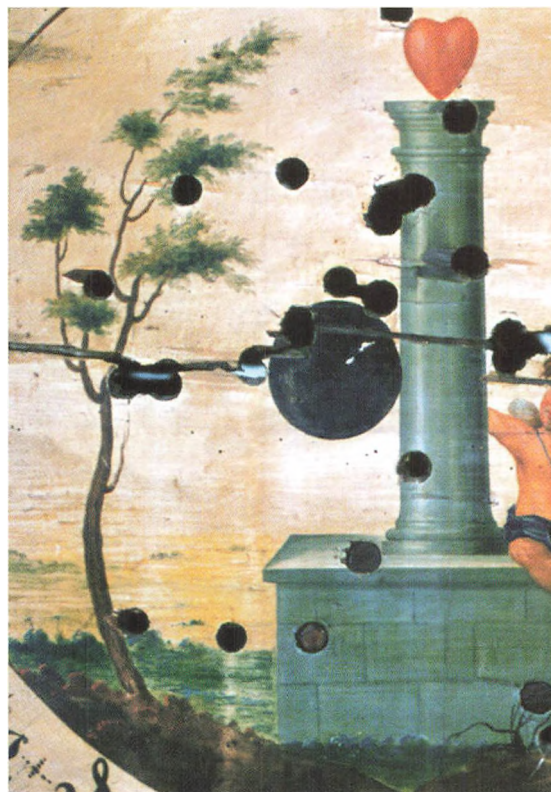
På postmester J. Hansens skydeskive fra 1777 ser vi denne gang søjlen som dekorationselement i et fiktiivt landskab. For foden af søjlen sidder Amor, let genkendelig på sine vinger og sin bue. Søjlen er ikke helt efter bogen! Kun søjlebaser, der støtter det ukannelerede søjleskaf, er »ægte« antik af en type kendt som »attisk-jonisk«. Devisen: »Bestandighed og Troskab/ Jeg kun sigter til/ Saa gaaer det som Gud/ Kongen og mit Hjerte vil«, udtrykkes på skiven ved hjertet øverst på søjlens top.

kransen. 1700-årenes mennesker kendte dens antikke betydning fra skriftlige kilder – og bevarede arkitektoniske monumenter. Romerne benyttede både laurbærkransen og egeløvskransen som base for søjler, men det var først og fremmest et udmærkelses- og ærestegn¹⁸. I kister fra 1700-årenes begyndelse benyttes ægte laurbærkrans som pynt på afdøde. Laurbærkransen blev også benyttet til kistepynt. I det hele taget benyttedes laurbærkransen som ornament i nyklassicismen: på stole, borde, spejle etc. I forbindelse med skydeskiverne er laurbærkransen naturligvis et symbol på sejr. Som giver af en skydeskive – og dermed modtager af titlen som fuglekonge – var man naturligvis også at betragte som en slags sejrherre. Mellem 1767 og 1815 findes 6 skydeskiver med laurbærkransen som motiv, mens den benyttes i 4 andre skivers motiver som attribut. Bl.a. skydeselskabets første skydeskive, skænket af rådmand van Deurs i 1767, forestiller en laurbærkrans.

Såkaldt »skæve« skiver

I denne sidste kategori af motiver findes de motiver, som er inspireret af antikken, men som ved deres afbildning og fantasi er énere.

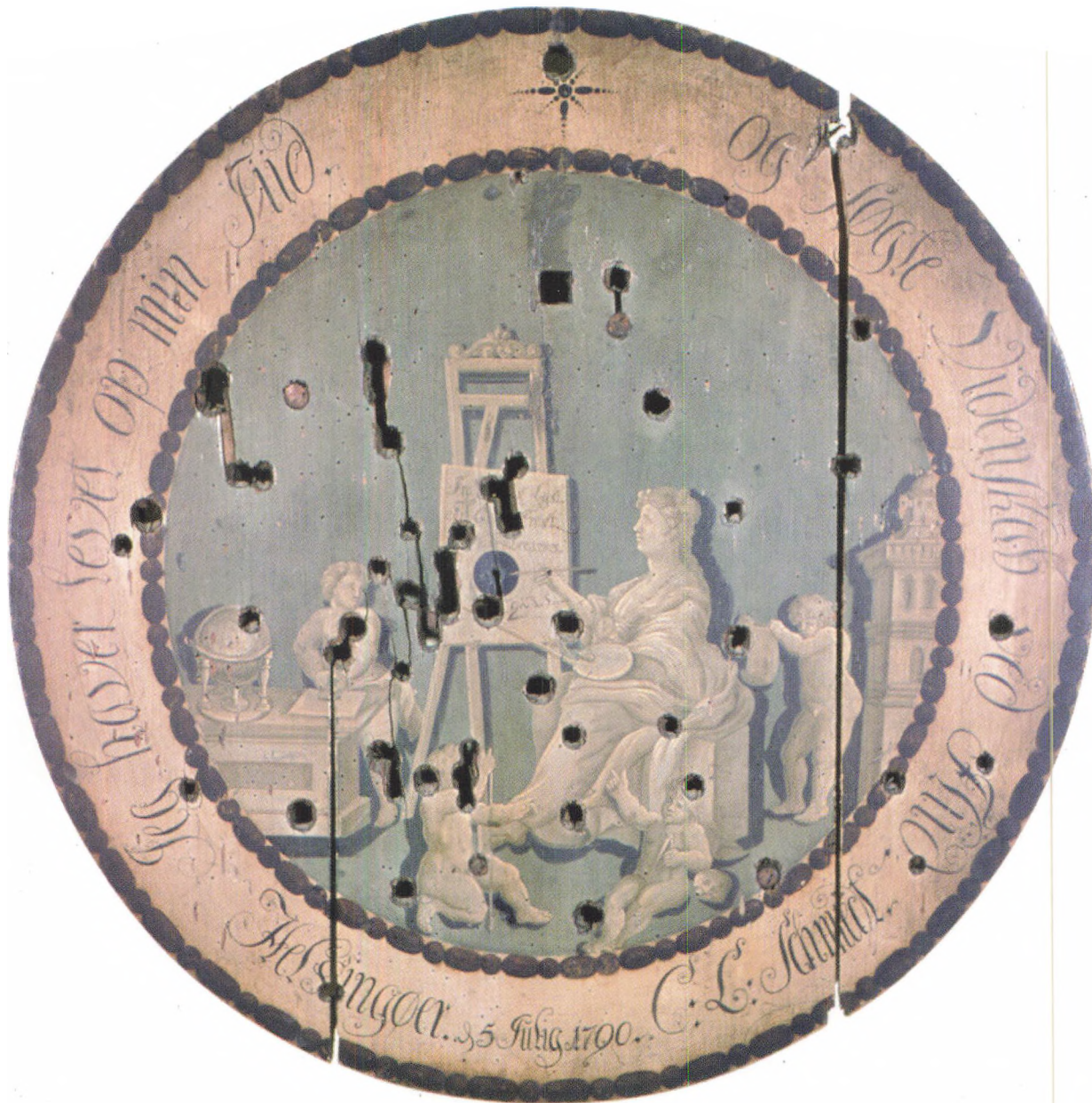
Maleren C.L. Schmidt skænkede i 1790 en meget smuk og original skydeskive til Selskabet (gengivet næste side). Malet gråt i gråt kan maleriet kategoriseres som et trompe l'oeil maleri, altså et maleri der ved sin tekniske kvalitet kan få en flad overflade til at fremstå som tre-dimensionel. Når det ydermere er et maleri, der kun benytter grå farvetoner, kaldes det for grisaille-maleri. Der er ingen tvivl om at figurer og genstande på skydeskiven har skullet

opfattes som tredimensionelle. Bag hver figur er tegnet skygger. I midten sidder en kvinde med typisk klædedragt fra 1780'erne, hævet barm og opsat hår. Hun maler ved et staffeli og benytter palet og pensler. Omkring hende er opstillet forskellige genstande. Yderst t.v. ses muligvis et gravsted, hvorpå står en globus. En lille dreng iført jakke og kalvekrøs bruger gravstedet som tegnebord. Omkring kvinden ses tre nøgne drengefigurer, som hver især leger med en genstand. Yderst t.h. ses en tårnagtig genstand. Først og fremmest er der ingen tvivl om, at motivet skal forestille at være udført i sten.

Sammenholder man skiven med devisen, får man pludselig mening ud af skydeskiven: »Jeg har levet op min Tiid/ Og søgte Videnskab ved Fliid«.

De små nøgne børn kan være malerens genii¹⁹. Disse genii blev i romertiden æret som skytsguder. I kejsertiden opfattedes genii som personificeringer af menneskelige ger-

ninger og kvaliteter. Hver person havde genii, men kejserens genii blev æret i templer som

Skydeselskabets måske mest besynderlige skydeskive. Maleren C.L. Schmidt skænkede den til selskabet i 1790. »Jeg haver levet op min Tiid/ Og søgte Videnskab ved Fliid«. Samme teknik, som benyttedes til denne skydeskive, var en yndet teknik til indendørs dekorationsmaleri. Dørstykker med antikke motiver i Trompe l'oeil var et af tidens modefænomener, som virkeligt greb om sig.

guder. På denne måde fik kejseren del i tilbedelsen. Her er der tale om maler Schmidt's egne genii. Ud over malerkunsten - symboliseret ved den siddende kvinde - symboliserer hver genius en del af Schmidt selv, som i hans levetid har søgt viden gennem hårdt studium. Den lille genius, der sidder i forgrunden, har arbejdet med en passer – muligvis til tegning, mens tårnet i baggrunden skal symbolisere arkitekturen. På samme vis har den påklædte

genius til venstre arbejdet med geografi eller astronomi symboliseret ved en globus, og den foran staffeliet siddende genius leger med et lod. Skydeskivens kanter er desuden udsmykket med et perlestavsornament. Ornamenttypen benyttedes i såvel græsk som romersk arkitek-

»Kun en Vei fører til Maalet« står der på denne skydeskive skænket af Chresten Simmelkjær i 1815. Simmelkjær var kaptajn i det borgerlige artilleri. Dette motiv minder stærkt om de små prospektmalerier og kobberstik, som datidens rejsende hjembragte fra dannelsessture til Italien. Byen, som prospektet forestiller, kunne da også være et romersk torv med Tiberen flydende i forgrunden.

tur, og blev især populær under nyklassicismen til dekorering af møbler, spejle, billedrammer etc. Genii behøvede ikke at være børn. På én af skydeselskabets skiver optræder en siddende genius med muskuløs overkrop, store vinger og gyldent hår.

En helt anden type skydeskivemotiv finder vi på Chresten Simmelkjærs skive fra 1815 (gen-givet foregående side). Simmelkjær var kaptajn i det borgerlige artilleri. Devisen på skiven siger naturligvis til skydeselskabets formål: »Kun en Vej fører til Maalet«, men meningen kan være tvetydig. Skydeskiven har et af de flot-teste nyklassicistiske prospektmalerier og er et studium i perspektivlære.

Selve motivet er ikke specielt – kun det fak-tum, at det er valgt til en skydeskive gør det

anderledes. I forgrunden ses en række både. Nogle af bådene har lagt til ved kajen, hvor en bred processionstrappe leder op til et torv flankeret af bygninger. Enhver, der har været i Italien, vil nikke genkendende til sceneriet. Jordfarvede bygninger med tegltag, en enkelt tempelbygning med 4 søjler »in antis« og trekantet gavlfelt. For enden af torvet ses nogle monumentale åbne porte. Også på denne

Herover: De antikke motiver er aldrig helt gået af mode i Skydeselskabet. Til gengæld bliver der færre af dem jo længere op i tid man kommer. Sammenholdt med andre motiver i dens samtid er denne skydeskive fra 1839 bemærkelsesværdigt sjælden. Den flyvende Merkur vil dog altid - som handelsgud - være et oplagt motiv i Helsingør Skydeselskab. Til forskel fra den romerske gud bærer denne Merkur også rundt på en pengesæk. Skydeskiven blev skænket af købmand K.F. Marstrand.

»Enighed og Glæde vort Selskab smykke/ Mercurius bringe det Held og Lykke«.

Til venstre: I 1878 optrådte Fortuna endnu en gang på en skydeskive. Det må siges at have været et efterspil. Motivet har da heller ikke den sans for antikkens formsprog som nyklassicismen udviklede til perfektion. Skiven blev skænket af købmand Frits Harder.

Ydermere er skiven atypisk - den bærer ingen devise, der kan sættes i forbindelse med Fortuna. På banneret står: »Det nye Farveri, Garn- og Klædehandel«. Skydeselskabets smukke tradition med de bemalede skydeskiver er altså her forvandlet til et butiksskilt.

skydeskive optræder der romerske guder. De smukke statuer, der flankerer trappen, kan ud fra deres attributter tolkes som Neptun og Merkur. Igen møder vi altså – i forbindelse med åbent vand – havets hersker og handelsguden på en skydeskive fra Helsingør.

Skydeskiverne i Helsingørs Kongelig Privilegerede Skydeselskab er en guldgrube af kulturhistorie. I nyklassicismens og empirens stilregimente benyttedes naturligvis også på skydeskiverne motiver som stammede fra disse stilarters oprindelse: det klassiske Rom. I perioden 1767 til 1815 er mere end en tredjedel af alle skivernes motiver mere el. mindre inspireret af antikkens mytologi og formsprog. Disse motiver forekommer jævnt fordelt i hele perioden. Det er interessant, at der omkring år 1800 er en lille overvægt af klassisk inspirerede motiver, hvor stort set hver eneste skydeskive, der blev fremstillet, havde motiv hentet fra samme inspirationskilde.

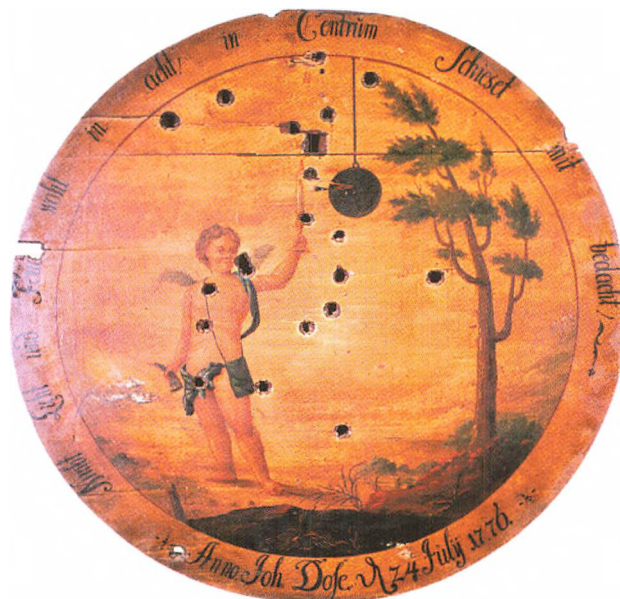
Når man bevæger sig op i tid og nærmer sig vores egen, forekommer der på enkelte skydeskiver motivmæssige tilbagefald: Merkur på Købmand Marstrands skydeskive fra 1839, denne gang udstyret med en pengesæk, og senerehen på købmand Frits Harders skive fra 1878; en Fortuna komplet med hjul og overflødhedshorn. Antikkens form og symbolsprog må siges at have været mere end velegnet til skydeskivernes allegorier.

På bager Johannes Doses skydeskive ser vi igen gud Amor. Denne gang sikrer Amor, at man kan »ramme plet«, idet han holder et lys i en stage op til skivens sigteplet. I den anden hånd bærer Amor på et krudthorn, hvor han egentlig skulle have haft et pilekogger.

»Nimbt Licht und Feuer wohl in acht/ in Centrum schieset mit bedacht«.

Noter og kildehenvisninger

- 1) Helsingør Kommunes Museer ejer f.eks. en såkaldt »familiebog«. En slægtsbog for Thor Reiersen Lund og Mette Andersdatters familie, påbegyndt 1751. Bogen er forsynet med illustrationer udført i tusch og vandfarve. Motiverne her er trods deres lettere naivistiske stil også »antikke«.
- 2) Jenkins, Ian et al.: »Vases and Volcanoes – Sir William Hamilton and his Collection«, London 1996. F.eks. p. 144.
- 3) Især i perioden 1700-1770 begyndte man at »genopdage« Rom som en kilde til belysning af romerrigets kultur og kunstliv. Se »La Fascination de l'Antique – Rome découverte, Rome inventée«, Italien 1998.
- 4) Herhjemme eksisterer der i Fjenneslev Kirke et par søjler i ægyptisk porfy, som er hjembragt fra Rom i middelalderen. Der eksisterer desuden allerede fra år 1140 en beskrivelse af Rom, som gennemgår de antikke rester man kunne bese på dette tidspunkt. Se Benedictus Canonicus: »En fuldstændig beskrivelse af Rom« (ved Erik Worm), København 1994.
- 5) Schnapp, A.: The Discovery of the Past“, London 1996, pp.235-237. »La Fascination de l'Antique«, Op.cit. pp.20-ff.
- 6) Schnapp. Op.cit. p. 241.
- 7) Römische Antikensammlung im 18. Jahrhundert, Mainz 1998:Kap.II: Antikensammlung in Rom, pp.30-66.
- 8) »La Fascination de l'Antique«, Op.cit. p. 23ff.
- 9) Schnapp, A. Op.cit. p.242.
- 10) Schnapp, A. Op.cit, p.245. Jenkins, Ian et al. Op.cit p.44.
- 11) Interessant nok eksisterer der en øjenvidneberetning fra Vesuvs udbrud. Plinius d.Yngre har beskrevet hvad han så fra sin onkels hjem i Misenum på den anden side af Napolibugten. Denne beskrivelse er sammen med en baggrundsartikel genoptrykt i Nielsen, Anne Marie: »Øjeblikbilleder fra Antikken«, København 1988.

- 12) »Rediscovering Pompeii«, Rom 1990, p.3. Herculanium blev begravet under et 10 meter dybt lag, og igen ved Vesuvus udbrud i 1631 under 17 meter. Moderne arkæologer skal altså ned gennem et 27 meter tykt lag. Til sammenligning blev Pompeii begravet under 5-6 meter pimpsten og aske.
- 13) Den ceremonielle indvielse af museet og overførslen af kunstskatte – hvilket også involverede hele vægmalerier, som blev taget ned fra deres originale vægge i Herculanium og Pompeii – var en verdenshistorisk begivenhed. Den franske kunstner Louis Jean Desprez, som var tilknyttet Gustav III af Sveriges hof, var på pletten og udførte en række fantastiske akvareller fra begivenheden. Se Lundberg, Gunnar W.: »Svenskt och Franskt 1700-tal i Institut Tessins samlingar«, Malmö 1972, p.350f.
- 14) »Iside – il mito, il mistero, la magia«, Milano 1997, p.265-271. En Fortuna med cornucopia – overflødhedshorn – ses på købmand Frits Harders skydeskive fra 1878.
- 15) Saudan, Michel et al.: »From Folly to Follies – Discovering the World of Gardens«, Italien 1987, kapitel 6-7.
- 16) Herhjemme er det smukkeste eksempel på denne sammenmelting stadig parken ved Jægerspris og billedhuggeren Wiedewelts opstilling af monumenter for »fortjenstfulde danske mænd«, fra perioden 1776-1784. Se Lund, Hakon: »Mindelunden ved Jægerspris«, 1976.
- 17) Jørgensen, Christoffer.: »Frihedsstøttens Fædre på Assistens Kirkegård«, København 2000.
- 18) Som f.eks. Trajansøjlen.
- 19) Ental: genius

En genius kunne, modsat genierne på C.L. Schmidts skydeskive, også være »voksen«. Denne voksne mandsgenius med store vinger og gyldent lokket hår, holder en laurbærkrans op som sigteplet. Samme motiv kendes interessant nok fra en genius, som maleren Abildgaard udførte til en medalje på Kunstakademiet i København. Skydeskiven blev skænket i 1815 af løjtnant i det borgerlige artilleri N. C. Sanne: »Lykke til Krandsen«.

Fra udgravningerne i Gurre sommeren 2003

af Charlotte Boje Andersen,
Lone Hvass, Vivian Etting,
og Henriette Rensbro

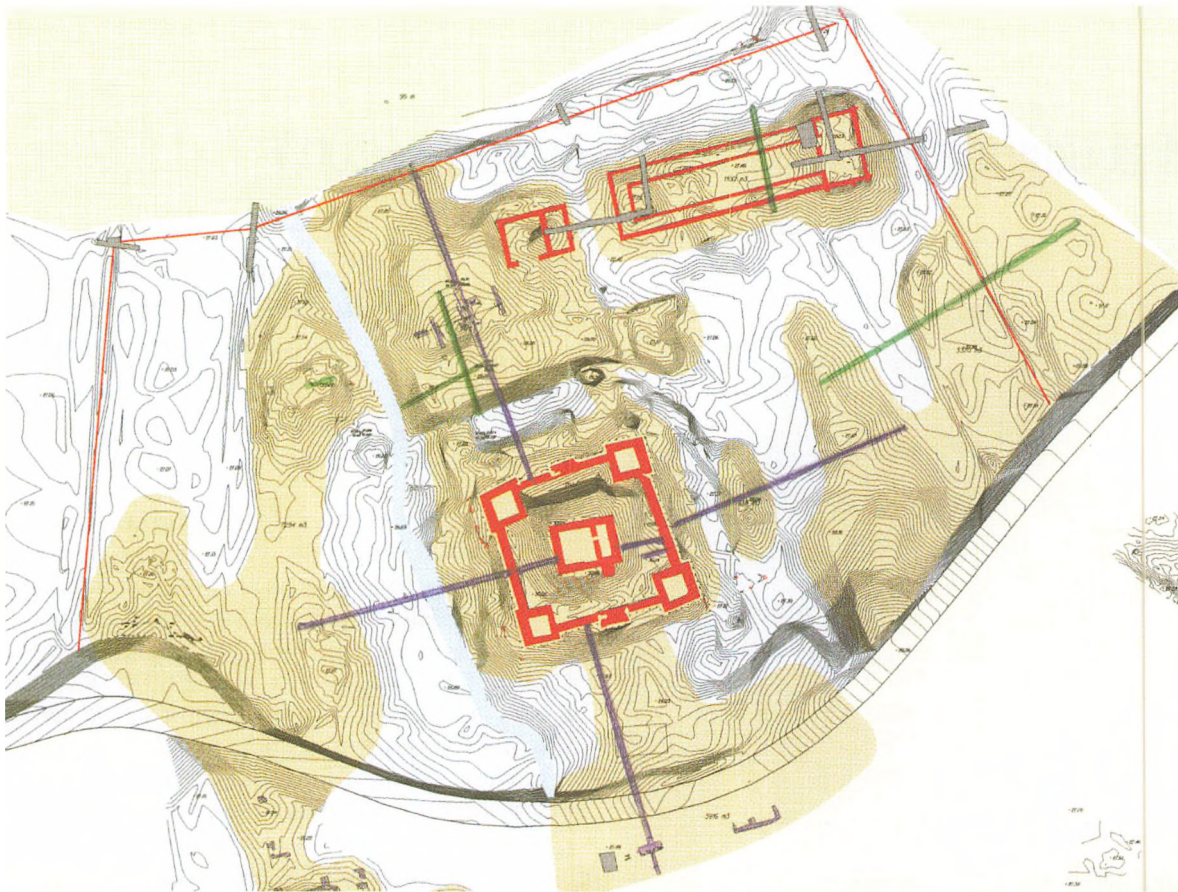
Mens manuskriptet til den store bog om Gurre blev afleveret til trykning i sensommeren 2003, fortsatte de arkæologiske undersøgelser omkring hovedborgen. Der kom fortsat mange nye oplysninger til – det undrede os ikke – for vi vidste jo godt, at der ville være stof til mange års undersøgelser på det sagnomspundne sted. I sommeren 2003 er vi ligesom i 2000 og 2001 gået meget forsigtigt til værks og har kun lagt smalle søgegrøfter på en meters bredde ude på borgterrænet. Disse søgegrøfter viser, hvor der har stået bygninger; i heldigste fald disse byg-

ningers størrelse, men ofte er det uklart, hvad de har været brugt til. Her var vi dog heldige ved sommerens undersøgelse af en smedje. En større fladeafdækkende undersøgelse, som kunne give overblik over hele bebyggelsen omkring borgen, har vi ikke foretaget, da vi hele tiden skal tage hensyn til fredningsbestemmelser og de meget sårbare fortidsminder, der ved total afdækning kan blive ødelagt. Her tænkes især på alt det træ, som er anvendt til piloteringer og dele af bygningskonstruktioner. Ved afdækning og iltning, vil træet gå til i løbet af nogle få år, selvom det meget hurtigt dækkes af jord igen. Teglstensmurene derimod vil være mindre sårbare. Men alt taget i betragtning vil anlægget være stærkt udsat for at blive ødelagt ved en tilbundsående arkæologisk undersøgelse.

Gurre slot nedlagdes som lensmandsborg og kongebolig omkring 1530, og i den forbindelse blev bygningerne rømmet, og man fjernede alt inventar. Det er ikke en borg, som forlades i huj og hast, som f.eks. Marsk Stig og de landflygtige gjorde det på Hjelm. Det, som vi fandt i vores søgegrøfter, er derfor rester af bygningsfundamenter og i heldigste tilfælde teglstensmure, piloteringer, lerkarskår, tilfældige mønter, dyreknogler og fragmenter af redskaber af jern m.m.

Borgområdet nord for hovedborgen

Der har aldrig hersket tvivl om, at Gurre slot er bygget af mindst to omgange. Det ses tydeligt af højborgens grundplan, at centraltårnet

Herover: Koteopmåling af borgområdet. De lilla signaturer viser udgravningsgrøfterne i 1921 og 1928-32; de grå signaturer viser søgegrøfterne i 2001, mens de grønne angiver søgegrøfterne i 2003.

Foto nederst: Højborgen set fra øst, og til højre i billedet den store højning mod nord, der består af en naturlig grus- og rullestensbanke samt påfyldt materiale af grus og sten.

én byggefase i det store forborgs område. Men med udgravningen i 2003 står også den del af Gurres historie mere klart for os. I udgravningsgrøften nord for højborgen sås tydeligt, at der har været to helt forskellige udnyttelser

og den indre ringmur med de fire hjørnetårne ligger skævt i forhold til hinanden. Men hvor der altid blandt historikere har været bred enighed om, at centraltårnet er ældst, og ringmuren er fra Valdemar Atterdags tid i midten af 1300-tallet, har der været forskellige bud på, hvor gammelt centraltårnet egentlig er. C.M. Smidt gættede på slutningen af 1100-tallet. I dag hælder vi mere til, at det er yngre, måske ligefrem så sent som slutningen af 1200-tallet. Det vil også kunne forklare fraværet af ældre genstandsfund.

Der har ikke tidligere været påvist mere end

Set fra toppen af banken nord for højborgen mod syd. I forgrunden ses resterne af den bygning, som formodes sammen med centraltårnet at tilhøre borgens ældste dele. Bygningen er kun bevaret som en tæt stenbrolægning. I baggrunden ses hovedborgen. Minigraveren er i færd med at grave igennem det vandfyldte bassin på bankens sydskråning.

af dette område. Midtvejs mellem borgruinen og den ydre ringmur, der afgrænser forborgen mod nord, er en naturlig grus- og rullestensbanke, der ligesom en tilsvarende banke under centraltårnet har rejst sig som forhøjninger i den ellers flade mose. På den nordlige forhøjning er fundet rester af en bygning, som meget vel kan være samtidig med centraltårnet og hermed høre til borgens ældre fase. Man har altså fra starten valgt at bygge højt for at undgå den fugtige mosebund.

Undersøgelserne i 2001 havde vist, at der aldrig har eksisteret en egentlig voldgrav omkring hele hovedborgen, som man tidligere antog. På det ubebyggede område mellem hovedborgen og bygningen på forhøjningen mod nord kunne vi imidlertid se, at der havde været en bred, vandfyldt nedgravning. Hvor stor den præcist har været og hvad formålet med den var, ved vi endnu ikke. Men det står fast, at den er gravet ned i kanten af den naturlige forhøjning, og at den mod syd var afgrænset af en dæmning opbygget af sten og ler.

Der kan både være tale om en art forsvarsanlæg, d.v.s. en kort afgrænset voldgrav eller måske en dam til spisefisk eller et helt tredje formål. Vi afventer nu med spænding eksperternes analyser af gytjelaget i bunden af nedgravningen. Måske kan de give os et svar på anvendelsen. Siden er den vandfyldte nedgrav-

ning fyldt op med grus og sten, efter al sandsynlighed fordi man ville bygge på stedet. Det er nærliggende at henføre dette initiativ til Valdemar Atterdags ud- og ombygning af borgen.

Ud over centraltårnet er det eneste sted, hvor der er fundet bygninger fra før Valdemars tid altså på den naturlige forhøjning nord for højborgen. Det er muligt, at der i den ældste tid var en højere vandstand på stedet, således at det kun har været muligt at bygge på og bebo de højtliggende steder. Og det er endog meget muligt, at det er Valdemar, som kunstigt sænkede vandstanden ved at uddybe afløbene fra Gurre sø. Omkring Vordingborg stod Valdemar for omfattende entreprenørarbejder med fokus på regulering af vand. Og en sænkning af vandstanden på Gurre har i den sammenhæng været et ret enkelt projekt. Men det har haft stor betydning for borgens udviklingsmuligheder, at der nu kunne inddrages et stort forborgsområde. Det er usikkert, hvordan vandstandsforholdene har udviklet sig, men der er helt givet sket store ændringer af disse gennem borgens funktionstid. Ved undersøgelser af hele omegnens vandstandsudvikling vil fremtidens Gurreforskning kunne hente mange oplysninger. Der kan tænkes mange mulige scenarier. F.eks. kan den formodede høje vandstand i borgens ældre fase godt skyldes en kunstig vandhævning, som Valdemar Atterdag siden blot fjernede.

Den store treskibede bygning

Ved sommerens udgravning besluttede vi at lægge en søgegrøft på tværs af den store treskibede bygning nordøst for ruinen. Denne bygning, som vi i 2001 havde udgravet et mindre hjørne af, var af en usædvanlig størrelse og konstruktion, men spørgsmålet om, hvad den havde være brugt til, var stadig ubesvaret. Vi

Der var ikke meget tilbage af murene i den 48 m lange treskibede bygning nordøst for borgegrunden. Indermurene var de kraftigste, for de skulle understøtte de tagbærende stolper. På øverste billede er resterne af den søndre indermur set mod nordvest. På det nederste billede ses samme mur og resterne af det lyse mørtelgulv med hovedborgen i baggrunden.

havde konstateret, at bygningen havde været ikke mindre end 48 meter lang og 15,5 meter bred. Det var en såkaldt højremsbygning, af udseende nærmest som en mægtig hal, der var delt op i tre langsgående skibe, hvor det midterste rum var bredest. Adskillelsen har bestået af to rækker tagbærende stolper, der har hvilet på en solid mur med en såkaldt fodrem. I bygningens nordøstre hjørne lå fundamenterne til en stor kakkellovn, hvorover der lå flere hundrede skår af cylinderformede kakkelpotter, der er den ældste type ovnkakler. Der var altså ingen tvivl om, at denne del af bygningen havde været brugt til beboelse, men konstruktionen af bygningen havde mere lighed med en af de mægtige ladebygninger, der kendes fra 1500-årenes herregårde.

For at bestemme bygningens anvendelse besluttede vi derfor i sommeren 2003 at lægge et tværsnit over hele bygningen. Det viste sig imidlertid, at murværket var langt dårligere bevaret her, selv om tværsnittet blev lagt kun ca. 10 meter længere mod vest fra udgravningsfeltet i 2001. Ikke desto mindre var de to neder-

ste skifter af murene bevaret, hvilende på store fundamentsten. Det stod hurtigt klart, at der var afgørende forskel mellem det store midterrum og »sideskibene«. I sideskibene fandtes dele af flere lag af mørtelgulve, der var almindelig brugt som gulvbelægning i middelalderen. Det tyder på, at sideskibene har været brugt til beboelse, men hvorvidt de har været opdelt i mindre rum, var det ikke muligt at bestemme. I midterrummet var der derimod ingen rester af gulvlag, og meget tyder på at det har været brugt som en slags fællesareal, måske til magasin og opbevaring. Der blev ikke gjort løsfund, der kan hjælpe til en bestemmelse. Samlet må vi konkludere, at der stadig er en mængde ubesvarede spørgsmål, men sommerens udgravning har hjulpet os godt på vej til at forstå denne i dansk sammenhæng enestående bygning.

Den ydre ringmur

Alle de dateringer, vi har fra bygningerne i forborgsområdet, C-14 dateringer, dendrokronologiske dateringer, keramik og mønter, peger især på midten af 1300-årene, d.v.s. i Kong Valdemar Atterdags tid. Og ingen fund er ældre. Da det omkring 1360'erne besluttedes at udbygge den gamle borg i Gurre, markerede man fra første færd et stort område og omgav det med en ydre ringmur, som ikke må forveksles med den stadig eksisterende indre ringmur, som sammen med centraltårnet udgør hovedborgen. Præcis hvor stort forborgsområdet var, ved vi endnu ikke før den sydlige grænse er fundet. Vi fandt i 2001 fundamentgrøfter til ringmuren mod øst og vest samt i nord ud mod Slotssøen, den indsnævrede del af Store Gurre Sø. Disse fundamentgrøfter, som er fyldt med store sten og en pakning af mindre sten ovenpå, har efter al sandsynlighed båret en teglstensmur af beskedne dimensioner. Ringmuren ligger både mod øst og mod vest i en afstand af 90 meter fra hovedborgens ringmur med hjørnetårnene. Mod nord ud til Gurre Sø er afstanden kun 60 meter. Det er sandsynligt at afstanden mod syd har været den samme. Det afgrænsede område

Borgområdet har været afgrænset af en ydre ringmur: rester af denne er bl.a. fundet vest for Ravnebækken, hvor der i en grøft var lagt en tæt pakning af sten som fundament for ringmuren (nederste billede). Ud for smedjen på den østre side af borgen havde ringmuren en anderledes karakter. På det øverste billede ses til venstre en lerfyldt grøft og på undersiden en trækonstruktion som ikke umiddelbart lader sig tolke. Der er dog næppe tvivl om, at der er tale om en åbning i ringmuren; en adgangsvej til smedjen, som jo lå udenfor.

svarer til det areal, som omgav Vordingborg, måske endda en lille smule større, idet området dér var på 42.000 m², mens Kalundborg er på ca. 59.000 m² og Hammershus er på ca. 50.000 m².

Intet sted er vi stødt på rester af selve muren, hvilket formentlig skyldes, at det har væ-

ret nogle af de lettest tilgængelige mursten at fjerne efter borgens nedlæggelse. I ringmurens østlige hjørne har der måske stået en lille bygning, for her fandt vi i 2001 tætstillede piloteringspæle op til muren og en spredt stenlægning ind mod forborgsmrådet. Foruden stenpakningen var der mange teglstumper, men ingen mørtelrester. Midt på den nordlige ringmur har der været pakket ler op mod teglbroklaget, men her var der ingen piloteringspæle. Fundamentgrøften mod vest bestod af kampesten, stenpakning og enkelte munkesten. Et bredt bælte på 1 - 1,6 m af gult grus lå på hver side af muren.

I den ca. 70 m lange søgegrøft øst for hovedborgen, som blev gravet i sommeren 2003, afslørede en åbning i fundamentgrøften. Tæt op til den 0,5 m dybe fundamentgrøft, som her var uden stenpakning, lå op ad siden ind mod borgområdet en konstruktion af spinkle brædder. En lodret stående stolpe var nedbanket i 1,5 meters afstand fra grøften. Det er ikke muligt at forstå dette anlæg, men på det sted har der i hvert fald været en åbning i ringmuren. Bemærkelsesværdigt er det, at der lige uden for åbningen mod øst fandtes en mindre bygning, nemlig smedjen. Om der har været andre åbninger i fundamentgrøften og muren mod vest eller mod nord ud mod søen, har vi ikke mulighed for at vurdere.

Smedjen

Ved udgravningen i sommeren 2003 blev der lagt en lang søgegrøft øst for borgruinen. Langt ud i engen, faktisk lige uden for ring-

muren, blev fundet rester af en 4, 5 meter bred bygning, hvis længde kun kunne anslås, idet der ikke blev ført nogen langsgående søgegrøft. Ved hjælp af et bor har det dog været muligt at afgrænse bygningens længde til ca. 10 – 15 meter. Tilbage er i dag kun rester af bygningens murfundamenter i form af en nedgravet stenpakning, tæt piloteret med pæle af bøgetræ. Bygningen er opført ude i mosen, og derfor har det været nødvendigt med den kraftige pilotering. Men der er ikke tegn på, at der, som i tilfældet med den 3-skibede bygning, er

Smedjen blev fundet 19 m uden for den ydre ringmur, yderst i den lange søgegrøft øst for borgruinen. Øverst ses i forgrunden de to rækker sten, som udgør fundamenterne til smedjens øst- og vestmure. I baggrunden ses hovedborgen. Piloteringen af nedrammede bøgestolper under fundamenterne fremgår af det nederste billede. Det har været nødvendigt med pilotering i det sumpede område, også for de store bygninger nordøst for borgen. Pælene er velbevarede p.g.a. de fugtige, iltfattige omgivelser i mosetørven

Øverst ses udsnit af brolægningen mellem smedjen og den ydre ringmur. Brolægningen er dannet af et 20 cm tykt lag af smedeslagger med jernstumper og småstykker af bronzeblik. Nederst er smedeslagger, som endnu har aftryk af blæsebælgens tud.

påført materiale for at hæve bygningen over mosetørven. Der er ikke bevaret gulvlag og jorden, d.v.s. mosetørven inde i bygningen var helt sortfarvet af trækul. Ved murenes fundamentgrøfter fandt vi mange sekundært brændte og cindrede munkesten, som viser, at der har været megen varme og ild i huset. Mellem bygningen og ringmuren lå en ca. 20 cm tyk brolægning af store og små smedeslagger. Heri var flere bittesmå fragmenter af bronzeblik samt stumper af søm og nagler. Der er ingen tvivl om, at der er tale om borgens smedje. Om den er opført

samtidig med selve ringmuren, kan vi ikke sige noget om. Det har altid været forbundet med stor brandfare at have en smedje liggende i et beboet område; det kender vi også fra placering af smedjer i landsbyernes udkanter i historisk og forhistorisk tid. Det hører til sjældenhederne at finde smedjer på borgene, selvom vi ved, at de har været der.

Der ligger som sagt intet tilbage, som kunne vise, hvad smeden havde smedet, ud over søm og nagler. Alt må være fjernet ved nedlæggelsen af borgen. Men ser vi på de mange jernredskaber og mindre våben, rideudstyr, sporer, hestesko, pilespidser, spydspidser knive osv., som i tidens løb er fundet på borgen, kan mange af dem meget vel være smedet i dette værksted.

Smedens stilling i samfundet - og selvfølgelig også på borgen - har været hævet over andre håndværkere. I 1460'erne ved vi, at en Anders Smed lod opføre og male hvælvingerne i Vordingborg kirke. Bestemt ikke nogen lille donation fra en håndværker. Med hensyn til smede i Gurrens nærhed ved vi fra Esrum Klosters Brevbog, at en Simon Smed fra Borsholm i 1481 - 88 arbejdede for Esrum Kloster, og endelig var der Jens Laurensen Smed, der var bymand i Søborg i 1423. Karakteristisk for smedene var, at de ejede jord, kunne agere som velbyrdige dannemænd og være vidner ved jordhandler. Kun få håndværkere nåede denne status. Kongens smed på Gurre kan meget vel have været en anset mand, som næppe boede i smedjen, men enten inde på borgen eller i den nærliggende Gurre landsby.

Der har hørt flere økonomibygninger til borgen, men vi har ikke fundet dem. Hvor var f.eks. møntværkstedet, hvor Erik af Pommern lod slå sølvmonter i 1430'erne? Hvor var de mere ydmyge arbejdssteder som bryggerset, stegerset og bageovnen, hvor håndværkere og andre folk var beskæftiget? Flere af disse omtales i Dronning Christines (Kong Hans' dronning) regnskaber fra 1504 - 1505, hvor hun havde råderet over slottet. Man får på fornemmelsen, at det var folk, som ikke arbejdede fast på slottet, men som indkaldtes når lensmanden eller andre hoffolk boede der (i dette tilfælde

adelsmanden Torben Oxe). Flere kvinder bryggede, bagte og lavede mad, og der nævnes også en bødker, et par tømrere og en murermester. Desværre hører vi ikke noget om smeden. Var det mon fordi han var fast tilknyttet?

Formidlingen

Ligesom de foregående år blev udgravningerne besøgt af interesserede fra nær og fjern. For at rationalisere tidsforbruget, blev der hver onsdag og fredag eftermiddage holdt faste omvisninger. På den sidste omvisningsdag drog 150 mennesker til Gurre. Også fra flere museer var der besøg, ikke mindst af kolleger fra Nationalmuseet og Helsingør Kommunes Museer. Det samlede besøgstal i udgravningens 7 uger løber op omkring de 1000 - måske flere. Der til kommer selvfølgelig de daglige skoleklasser og børnehaver på udflugt, samt alle dem, der i weekenden besøger slottet.

Til foråret vil Kronborg Statsskovdistrikt i samarbejde med Nationalmuseet og Helsingør Bymuseum opsætte nye og flere skilte ved borgen. Den store, 50 meter lange, 3-skibede bygning og dens tilbygning mod øst bliver markeret med græsvolde, og der udsættes får til afgræsning af engen. Større træer er fældet, så hovedborgen ligger frit. Samtidig vil der ligge en helt ny folder klar til anbringelse ved skiltene. Her fortælles de vigtigste data om borgen, samt nye og gamle undersøgelser.

Sommerens kampagne var igen i år et meget fint samarbejde mellem Nationalmuseet, Helsingør Kommunes Museer, Kronborg

Statsskovdistrikt samt Kulturarvsstyrelsen. Fra Helsingør Bymuseum deltog endvidere volontørerne Torben Bill-Jessen, der bl.a. forestod den digitale fotografering, og Jonna Gustafsson Nielsen, der minutiøst gennemgik de opkastede jordbunker for jernfragmenter og andet. Endelig afsøgte Peter Lund Hansen lige-

Herover saver Torben Bill-Jessen en 4,5 meter lang egeplanke over til Nationalmuseets dendrokronologiske laboratorium. Da der imidlertid ikke var splintved bevaret - den yderste årring på træet - kunne man kun sige, at træet var fældet efter ca. 1340 e.Kr.

Til venstre ses et meget velbevaret barklag, som fandtes i større flader mellem den øverste engtørv og den nederste sumptørv. Barklaget er undersøgt og sendt til C-14 datering. Måske skyldes barklaget, at en storstilet skovrydning har fundet sted i sumpen, men hvornår?

som ved tidligere undersøgelser området med metaldetektor. De økonomiske midler var tilvejebragt af Becket-Fonden, Farumgaard Fonden samt Dronning Margrethes Arkæologiske Fond. Kronborg Statskovdistrikt sponsorerede det vigtigste redskab til undersøgelsen, nemlig maskinkraften fra Gustav Svendsen i Havreholm. Den lille gravemaskine, kørt med ekspertise af Steen Svendsen, var medvirkende årsag til undersøgelsens fine resultater.

De senere års undersøgelser har givet et helt andet billede af denne specielle kongeborg, men der er stadig mange spørgsmål, som er ubesvarede. Fremtiden vil vise om der bliver mulighed for og råd til at gennemføre flere arkæologiske undersøgelser ved Gurre, muligvis i forbindelse med den meget nødvendige restaurering af centraltårnet, som påbegyndes i 2004.

På en af udgravningens sidste dage var omkring 150 mennesker draget til Gurre. Her er udgravningsleder Henriette Rensbro i gang med rundvisningen for de mange interesserede, hvis biler og cykler nær havde skabt trafikchaos på Gurrevej.

Herunder har Lone Hvass, Vivian Etting og Henriette Rensbro sat sig i søgegrøften til ære for fotografen.

Tre store stolper, som har hørt til hovedborgens ældste anlæg, har været indbygget i ringmuren mod øst. For at afklare deres forbindelse med en eventuel vindebro, blev der lagt et mindre udgravningsfelt umiddelbart øst for ringmuren. Det gav desværre intet resultat. Så vi har stadig ingen forklaring på hvilken funktion disse stolper har haft og hvordan adgangen til selve beboelsestårnet har været.

Ved Nationalmuseet undersøgelser i 1928 -1932 fandtes rillen efter den midterste af tre stolper indmuret på indersiden af ringmuren, som det ses på fotografiet til højre. En anden stolpe har stået inde i selve muren og en tredje har stået op til muren. Fotografi: C.M. Smidt, Nationalmuseet.

Museernes beretning for året 2003

af Kenno Pedersen

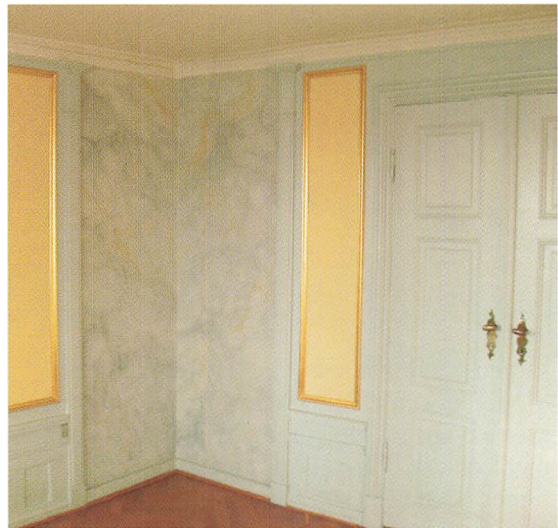
Værftsmuseum og Sundtoldsmuseum er nye gamle projekter, som så dagens lys i 2003. Gamle, fordi museerne siden slutningen af 1970'erne har indsamlet materiale om Helsingør Værft med henblik på at få etableret et »Værftsmuseum«. Ligeledes har museerne siden begyndelsen af 1990'erne arbejdet på at få etableret et »Suntoldsmuseum« i Skibsklarerergaarden i Strandgade 91.

Helsingørs historie har således omfattet to markante og særegne perioder - Sundtoldstiden (1426-1857) og Værftstiden (1882-1983). Hver især har de sat deres umiskendelige præg på byen. Den historiske fællesnævner har været skibe.

Suntoldsmuseum

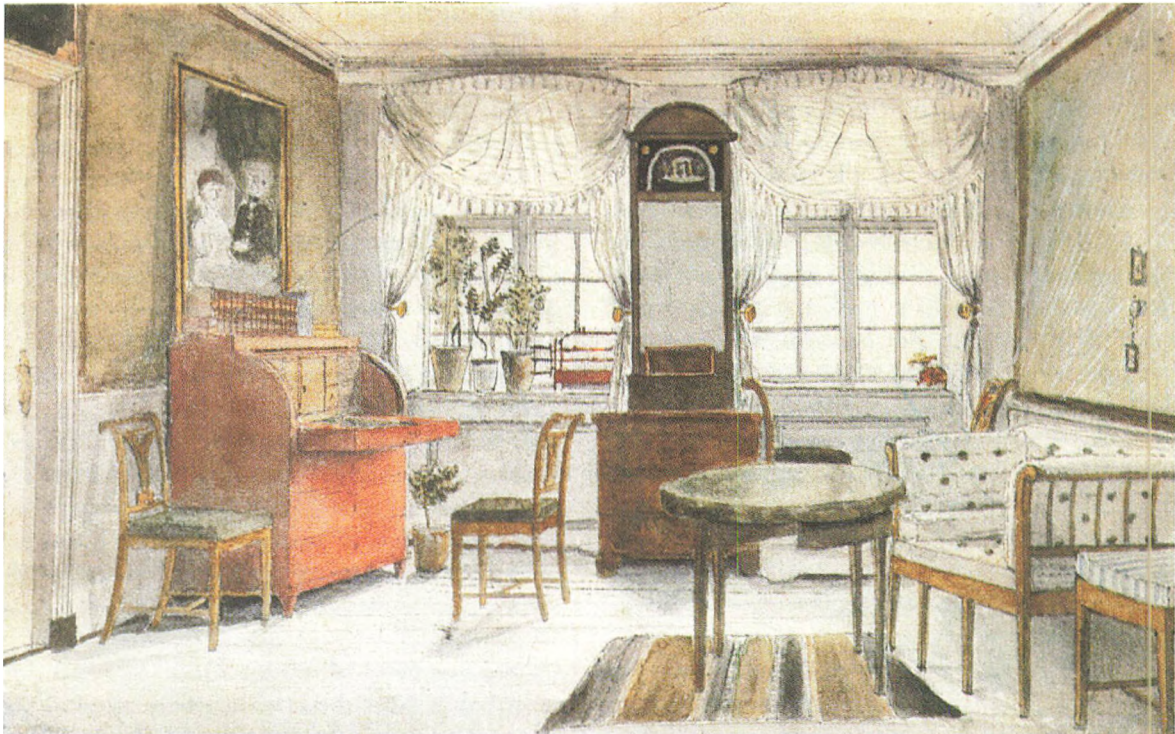
En enestående mulighed er opstået for realisering af visionen om et »Suntoldsmuseum« i Helsingør. Gennem mere end 400 år var opkrævningen af Øresundstolden henlagt til Helsingør med Kronborg som magtbudet. Øresundstolden blev Helsingørs livsnerve i sundtoldstiden. Samspillet mellem by og slot og den særegne Øresundstold er en unik historie.

Helsingør Kommunes Museer har en vision om et »Suntoldsmuseum« i ejendommen Strandgade 91. Bekendt med visionen har ejeren af ejendommen, som et alternativ til privat udlejning, tilbudt Helsingør Kommunes Museer at leje den resterende del af ejendommen, der i stueetagen allerede rummer Museet Skibsklarerergaarden omfattende landets æld-

Skibsklarerergaardens interiører blev under restauratør Søren Fiskers ejerskab nænsomt restaureret af Nationalmuseets Bevaringssektion. Her ses et hjørne af førstesalens fornemme stue, hvor der i sundtoldstiden har stået en stor fajanceovn. Husets nuværende ejer Bjarne Rasmussen har tilbudt museet rådighed over hele huset, hvorved også den smukke førstesal, der rummede skibsklarerens privatbolig, kan blive inddraget i museets formidling af sundtoldstidens Helsingør. Foto: Lars Bjørn Madsen 2003.

ste butiksinteriør med tilhørende »skipperstue« og kontorlokaler. Visionen er forankret i den righoldige kulturhistorie, Helsingør er begunstiget med som ingen anden dansk by. Visionen er på en og samme tid snævert lokal og kosmopolitisk som Helsingør engang var, og som byen kan blive igen. Et »Suntoldsmuseum« vil i

så henseende være et vægtigt bidrag hertil.

Minder om Danmark i storhed og fremgang knytter sig til Helsingør. Her måtte gennem mere end 400 år selv de mægtigste søfartsnationer betale Øresundstold til Sundets hersker, når de ønskede at passere. Borgerne i Helsingør ernærede sig godt ved handelen med de opankrede handelsskibe på rheden, og byen var en tid landets største og vigtigste provinsby, som på mange måder var på højde med hovedstaden København. Søfolkene og de mange fremmede handelsfolk gav den et kosmopolitisk præg. Helsingør var et åbent vindue mod den store verden, hvilket har sat sit eget præg på byen.

Mange af de skiftende tiders bygninger står bevaret. Opført omkring 1580 ud mod stranden, eller som det benævntes »Helsingørs for-tov«, hører Strandgade 91 til blandt de ældste huse i det senere Strandgade. Forhuset er ombygget og forhøjet med en etage i 1637 og endnu en etage i slutningen af 1700-årene indrettet som skipperherberg.

Strandgade 91 er et af de bedst bevarede og

Det er ikke svært at forestille sig, hvilken attraktion byen ville få, om turisterne kunne komme ind og se, hvordan man boede, arbejdede og i det hele taget levede i sundtoldtidens Helsingør. Førstesalens fornemme lokaler kunne blive møbleret i tidens stil og komme til at se ud som på denne tegning fra 1823, der ganske vist forestiller en stue i Bredgade nær Kongens Nytorv i København, men har en forbløffende lighed med stuen i Skibsklarergaarden.

kulturhistorisk mest værdifulde huse ikke kun i Helsingør, men på landsplan. Strandgade 91 blev da også allerede fredet i forbindelse med bygningsfredningsloven af 1918, som et af de første byhuse i Danmark og i øvrigt samtidig med Kronborg. Skibsklarergaardens butik med tilhørende »skipperstue« og kontorlokaler må karakteriseres som et nationalt klenodie. Butiksinteriøret er fra begyndelsen af 1820'erne og dermed Skandinaviens ældst bevarede.

Unikt og uforligneligt smukt ligger palæhuse i Strandgade som en historisk perlerække vidnende om den glørværdige sundtoldstid. Strandgade 91 indgår i denne husrække, som

er Helsingørs ansigt mod verden. I en erkendelse af, at foruden fortid, ingen nutid og dermed fremtid, vil et »Sundtoldsmuseum« som et autentisk og levende historisk kulturmiljø blive en attraktion af format, der i tidens higen efter identitet i en hastigt foranderlig verden vil tiltrække erhvervsfolk, turister og daglig handlende fra nær og fjern. Et »Sundtoldsmuseum« i Skibsklarerergaarden vil i høj grad bidrage til at hævde Helsingørs særegne status som historisk sundtoldsby og fungere i nær tilknytning til fremtidens havn og udnyttelsen af det tidligere værftsareal, ligesom det vil underbygge samhørigheden mellem by og slot.

Helsingør Kommunes Museer tillægger Skibsklarerergaarden en altafgørende betydning i formidlingen af Helsingørs historie i sundtoldstiden. I mere end 400 år var Øresundstolden, og hele det forretningsliv der stod i forbindelse hermed, Helsingørs livsnerve. Denne historie kan på ingen måde illustreres og formidles bedre end gennem Skibsklarerergaarden, hvor historien kan gøres levende og nærværende. Akkurat som det gennem de sidste ti år er blevet praktiseret i Skibsklarerergaardens butik og »skipperstue«.

Med etableringen af et »Sundtoldsmuseum« vil Helsingør Kommunes Museer ikke alene få mulighed for at præstere en tidssvarende og engagerende formidling af Helsingør i sundtoldstiden, men samtidig bibringe Helsingør Kommunes Museer en fornyelse i relation til fremtidsvisionen centreret om »museet uden montr«.

Det vil i den forbindelse være nærliggende at overflytte og indrette det byhistoriske arkiv i Skibsklarerergaarden. Udover de økonomiske og driftsmæssige fordele, som åbenlyst rummes i en sådan centralisering, vil det være en styrkelse af det historiale arbejde, herunder den byhistoriske formidling.

Indretningen af »Sundtoldsmuseet« forventes at kunne finansieres gennem fondsmidler, hvor der har været indledende kontakter til administrationen af et par større fonde, der har været positivt interesseret. Fondsmidler vil ikke kunne påregnes til den ordinære drift af

et »Sundtoldsmuseum«, som derfor må blive et kommunalt anliggende.

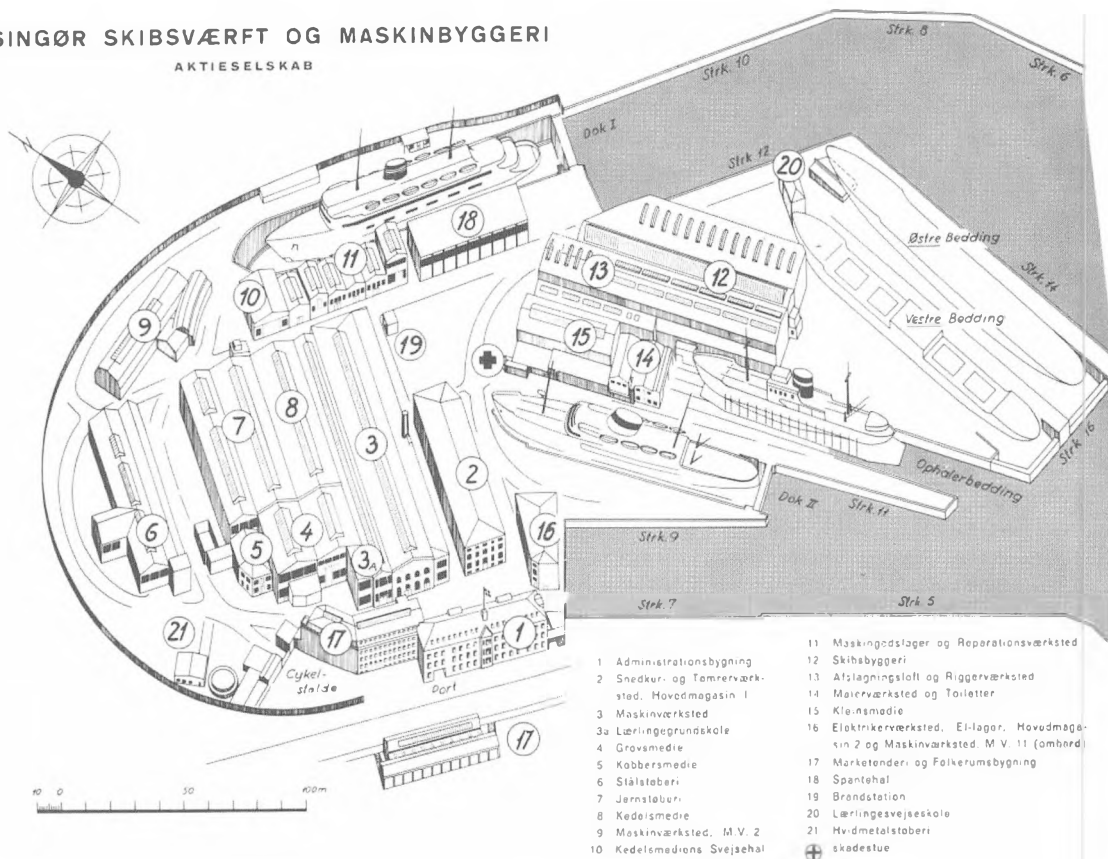
Værftsmuseum

Det centrale i Helsingørs økonomiske udvikling i tiden fra omkring 1850 og frem til begyndelsen af 1880'erne lå i byens søhandel. Uanset Sundtoldens ophævelse, var sejlskibene ofte nødsaget til at ankre op på byens rhed for at afvente bedre vindforhold samt proviantere. Det var derfor ikke Sundtoldens ophævelse, der i første omgang ødelagde grundlaget for byens hidtidige hovederhverv, skibsprovianteeringen. Det, der mere end noget andet bevirkede tilbagegangen indenfor dette erhverv, var skibsfartens gradvise overgang fra sejlskibe til dampskibe. Det var sejlskibene, der provianterede. Dampskibene var større og kunne bl.a. medføre langt mere proviant, ligesom de var uafhængige af vindforholdene. Hertil kom de vanskelige besejlingsforhold, som byens havn frembød, ikke mindst for større dampskibe. Det var således kun et tvingende ærinde, eksempelvis for at blive forsynet med kul, der kunne tilskynde kaptajnen på et større dampskib til at søge til byen. Mange af de gamle provianteeringsforretninger forsøgte derfor i kampen for at overleve, at udvide varesortimentet til også at omfatte kul, men uden synderligt held. Byen har formentlig i stigende grad set skibene gå til andre havne og vel især Helsingborg, hvor der på dette tidspunkt blev udført omfattende havnearbejder. I byen var man da også på det rene med, at den havneudvidelse, man påbegyndte i 1878 ikke ville ændre denne udvikling, og at der måtte skabes andre aktiver. Resultatet blev Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri.

Helsingør by var en overskuelig enhed på dette tidspunkt. Byen talte godt og vel 7.000 indbyggere. Traditionelt lå de gamle købmandsgårde på Stengade og i Strandgade, medens håndværkerne havde deres huse og værksteder afsides fra havnebroen. Enkerne, de fattige og arbejdsfolkene fristede en tilværelse i udkanten af købstaden. Dette mønster, der naturligvis kun er sandfærdigt med en række

HELSINGØR SKIBSVÆRFT OG MASKINBYGGERI

AKTIESELSKAB

modifikationer, blev brudt op, spredt og samlet på en noget anderledes måde i forbindelse med anlæggelsen af Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri og industrialiseringen af bysamfundet.

Anlæggelsen af Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri i 1882 markerer det industrielle gennembrud i Helsingør. Værftet fik fra første færd enorm betydning for byen, dens næringliv og folketal. Værftet har været som et termometer på Helsingørs udvikling. Få brancher er så følsomme overfor konjunkturer som skibsfart og dermed skibsbygning. Op- og nedgangstider for værftet blev op- og nedgangstider for byen.

Gennem 101 år har Helsingør Værft været livsnerven i byens udvikling. Når konjunkturerne var gunstige for skibsfarten, gik det også godt for værftet og dermed byen. Nedgangstider for værftet ramte byen tilsvarende hårdt.

Grundplan af værftet, som det så ud i 1963. Planen var gengivet i en lille oplysningsbog for nyansatte ved værftet. Her blev der redegjort for »de rettigheder og goder, De opnår, såvel som det ansvar og de pligter, der pålægges Dem i deres daglige arbejde«.

Værftet blev tillige en »stat i staten«. Direkte som indirekte var byens liv - økonomisk, socialt og kulturelt - i meget høj grad præget af Nordsjællands absolut største arbejdsplads.

Intenst og komplekst har samspillet været mellem værft og by i de godt og vel 101 år, værftets nybygningsafdeling eksisterede.

Værftsfløjten var på en måde det fælles omdrejningspunkt i værft-by-relation, idet den ikke alene styrede arbejdspladsen, men i nok så høj grad også livet i byen, der således helt og holdent indrettede sig på »værftsrytmen« i form af denne fløjte, der i henvend 100 år lød

over værft og by morgen, middag og aften.

For mennesker i stadig bevægelse og udvikling vil det stedlige arkiv og museum være lokalsamfundets »hukommelse« - en viden- og identitetsbank, der gennem indsamling, registrering, bevaring, forskning og formidling vil kunne skabe et grundlag for en bredere og dybere forståelse for de forudsætninger og behov, der har rådet i lokalsamfundet, og dermed også give bedre mulighed for at forstå den historiske udvikling, nutiden og derigennem også en bedre mulighed for at deltage i udviklingen og præge denne, og fremtiden. Det er således nødvendigt for forståelsen og videreudviklingen af Helsingør, at »værftstiden« bibeholdes i den kollektive bevidsthed. Historie er en vedvarende proces i tid og rum iscenesat af mennesker. Foruden en fortid, ingen nutid og dermed fremtid.

Et omfattende historisk materiale beror i dag på Helsingør Kommunes Museer. Museerne har således i de sidste 25 år gennem en målrettet indsamlings- og dokumentationsvirksomhed fået skabt en betydelig museal samling om »de nye tider« i Helsingør, herunder værftet i form af værktøj og genstande fra værftet. Hertil kommer en særdeles omfattende arkivalisk samling, der udover værftets hovedarkiv med tilhørende stamkartotek omfatter en større fotografisk samling, erindringsmateriale, film og interviews.

Umådelig megen historisk viden og materiale er akkumuleret hos de tidligere ansatte på værftet. Men tiden går og vi går med. Behovet for en dokumentation og formidling af historien om »værftstiden« må fortsat siges at være stort og nærværende. Alt imedens tidens tand gnaver hastigt og ubønhørligt, må det bestående historiske materiale nødvendigvis suppleres og komplementeres for at blive så omfattende og repræsentativt som muligt samt bibringes en regional sammenhæng og perspektiv. Indsamlingen og dokumentationen af »værftstiden« i Helsingør er således langt fra et afsluttet kapitel i den museale virksomhed. Værft-by-relationen er indeholdt i det museale koncept for Helsingør Kommunes Museer.

Det er nu hen ved 21 år siden nybygningsafdelingen på Helsingør Værft lukkede og sidste akt i »værftstiden« i Helsingør udsplittedes. Arven fra »værftstiden« spiller fortsat en betydelig rolle i byens og lokalbefolkningens liv. I forbindelse med planlægningen af den fremtidige anvendelse af »Værftsarealet« har der fra forskellig side været tanker og forslag fremme om etablering af et »værftsmuseum«.

Med henblik på en realisering af visionen om et Værftsmuseum i Helsingør, er der på initiativ af Dansk Metal Helsingør afdeling blevet dannet en arbejdsgruppe, der tror på visionens bærekraft og derfor vil arbejde for dens realisering ved at iværksætte en indsamling af værftshistorisk materiale. Arbejdsgruppen omfatter fhv. forbundsformand Georg Poulsen, distriktssekretær Sten Johansen, uddannelseskonsulent Peter Poulsen, kontorassistent Flemming Rønne, redaktør Bent Jørgensen, museumsdirektør Hans Jeppesen og museumschef Kenno Pedersen.

Indsamlingsprojektet iværksættes i nært samarbejde med museerne, således at de bestående samlinger suppleres og komplementeres på en hensigtsmæssig måde til benefice for det indholdsmæssige i et kommende værftsmuseum. Da Helsingør Kommunes Museer imidlertid ikke har mulighed for at stille plads og rum til rådighed for projektet har Helsingør Kommunes Økonomiudvalg lejet 163 m² af kælderens under den tidligere hovedbygning, som i daglig tale betegnes bygning 10. Her har en gruppe fra »Veteranerne« i Dansk Metal Helsingør afdeling med Dan Johansen i spidsen samlet og rejst de mange nødvendige stålreoler, som det er lykkedes museerne at fremskaffe. Det er tanken at overflytte det store og omfattende værftsarkiv, som i dag står på loftet over Karmeliterhuset til nævnte kælderlokaler, hvilket vil lægge beslag på godt halvdelen af disse. Der vil således stadigvæk være god plads til værftsgruppens indsamling af værftshistorisk genstandsmateriale.

Placeringen af værftsarkivet på »Værftet« vil ikke alene have en betydelig psykologisk effekt på opstarten af værftsindsamlingen, men tillige

være en praktisk og nødvendig foranstaltning i forbindelse med registreringen af arkivet, der er ved at være afsluttet. På sigt vil bemeldte kælderlokale kunne indgå som en del af »værftsmuseet«, hvor bygning 10 passende kunne tænkes indrettet med læsesal, udstillingslokaler, værftshistoriske kontorer, tegnestuer m.v., samt en udstilling om »de nye tiders« historie i Helsingør. Den håndværksmæssige side af værftet som arbejdsplads må nødvendigvis formidles i tilknytning til det kommende »kulturcenter« eller endnu bedre i en de øvrige historiske bygninger på værftet.

»Som fod i handske«

En del arbejdsopgaver og museale projekter har imidlertid også måttet udskydes. Med et så vidt favnende arbejdsområde som det, et kulturhistorisk lokalmuseum rent faktisk omfatter, er det umuligt at planlægge - endsige langtidsplanlægge - minutiøst for den museale virksomhed, idet mange undersøgelsessager opstår spontant og ganske tilfældigt. Det samme forhold gør sig gældende ved hjemtagelser af museumsgenstande og arkivalier, der oftest bliver tilbudt her og nu. Hertil kommer, at museerne sjældent på forhånd har sikkerhed for tildeling af fondsmidler, omfanget og tidspunktet for deres bevilling. Der må derfor handles, når muligheden foreligger og de økonomiske midler byder sig. Dette kan betyde, at andet musealt arbejde må udskydes, ligesom der i økonomisk henseende må gøres brug af muligheden for at afvikle et merforbrug det følgende år.

Sammenlignende studier udi museernes aktivitetsplan og årsberetning vil for 2003 vise, at disse stort set passer sammen som »fod i handske«. Denne diskrepans mellem planlægningen og de faktiske aktiviteter er selvfølgelig ærgerlig set ud fra en planlægningsmæssig synsvinkel, mens det musealt set er en fordel, at dette eller hint blev indsamlet, dokumenteret, undersøgt, bevaret og formidlet. Det er trods alt det væsentligste.

Mangt og meget er i 2003 nået arbejdsmålsigt. Også en hel del, som oprindeligt ikke var

omfattet af virksomhedsplanen. Dette skyldes primært en række flittige og engagerede medarbejdere; ikke kun de fastansatte, men også de mange, som museerne til stadighed har i aktivring. Væsentlig for museernes arbejde har i høj grad også været kredsen af volontører, nemlig Kjeld Damgaard, Jonna Gustafsson Nielsen, Ingrid Dora Jarnbjer, Torben Bill-Jessen, Annelise Møller, Peder Olsen, Viggo Rørbo og Inge Lise Vaupel, der hver især har ydet en uvurderlig indsats af højeste lodighed.

Med hensyn til tilvejebringelsen af tidsvarende arbejdsforhold, er en handlingsplan under udarbejdelse for, hvorledes de fysiske arbejdspladser/forhold ved Helsingør Kommunes Museer på sigt kan gøres tidsvarende under hensyntagen til økonomi og fredningsbestemmelser. En række forhold er allerede blevet løst.

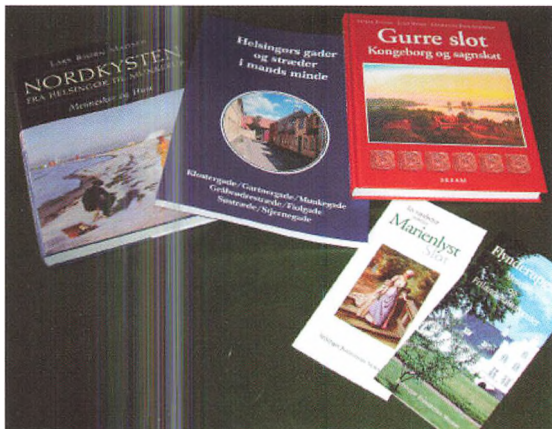
Den museumsfaglige opkvalificering har været behersket grundet de økonomiske ressourcer. En samlet plan for det faste personale videre- og efteruddannelse søges gennemført i 2004.

En analyse af arbejdsgange og rutiner på museerne med henblik på, om muligt, at få en bedre ressourceudnyttelse og forbedring af arbejdsmiljøet er blevet påbegyndt.

Der har i forbindelse med etableringen af nyt Edb-netværk på Bymuseet og Flynderupgård Museet været arbejdet på at få alle arbejdspladser tilsluttet kommunens Intranet. Stadig må mange medarbejdere dog undvære denne klare forbedring. Etablering af et mindre, lokalt netværk på Flynderupgård med henblik på at kunne håndtere Dansk Museums Indeks kunne desværre ikke gennemføres, da maskinerne ikke kunne formås til at fungere.

Apropos den nye museumslov, så prøvede museerne i virksomhedsplanen for 2003 under punktet Signal til Helsingør Byråd at henlede opmærksomheden på de problemer, der tegnede sig for Helsingør Kommunes Museers mulighed for at opfylde kravene til et statsanerkendt lokalmuseum, og da navnlig med hensyn til genstandsregistreringen, hvor museerne kun råder over en halvtidsstilling, trods behovet for en hel. Det må

imidlertid i skrivende stund konstateres, at museerne ikke har opnået den ønskede opnormering af registratorstillingen. Problemet består.

Akkurat som forventet har arbejdet i det byhistoriske arkiv i 2003 på en række områder måttet ligge delvis stille, idet arkivsamlingen henstår på loftet afventende udflytning i forbindelse med tagrenoveringen. Men som det fremgår andet steds i nærværende årsberetning, har det byhistoriske arkiv absolut ikke ligget helt stille af den grund.

Helsingør Kommunes Museer er med dets medarbejdere uden tvivl det mest publicerede museum i landet. Som en kuriositet kan det nævnes, at i december måned 2003 optog museernes medarbejdere 2/3 af de lokale boghandlers top-10 liste over de mest solgte bøger. Museumsinspektør Lars Bjørn Madsens bog »Nordkysten. Fra Helsingør til Munkerup. Mennesker og huse« og Kenno Pedersens bog »Helsingørs gader og stræder i mands minde. Stjernegade m.fl.« konkurrerede om første og andenpladsen. Med på top 10-listen var også 2. oplag af første bind, som omhandler Stengade. På fjerdepladsen lå Helsingør Museumsforenings formand Bent Jørgensens bog om værftets nybygninger, der i begyndelsen af november måned havde ligget på en suveræn førsteplads. Også årsskriftet »Folk og minder fra Nordsjælland«, redigeret af museets medarbejder Caspar Jørgensen, var solidt placeret på top-10 listen. Herefter fulgte bogen om Gurre Slot, hvor museumsinspektør Lone Hvass er

medforfatter. Også Jette Wandels bog om Karmeliterhuset kunne have fået en fremtrædende plads, såfremt denne havde været frit til salg i boghandelen. Det er den imidlertid ikke, idet den relaterer sig til bygningen, der er domicil for Helsingør Bymuseum, i lighed med de publikationer, som er udarbejdet for Marienlyst Slot, Flynderupgård Museet og Skibsklarerergaarden.

Udover en gedigen årbog udsender museerne i samarbejde med Helsingør Museumsforening »Forening og Museum« - et kvartårligt medlemsblad redigeret og tilrettelagt af Lars Bjørn Madsen, der tillige forestår museernes omfattende brochuremateriale, hvor flagskibet er serien af trefløjede foldere, der tager sigte på såvel intern som eksternt kulturhistorisk formidling.

Museumsbutikken på Bymuseet er blevet en lille attraktion i attraktionen. Navnlig i december måned, når museumsbutikken bliver omdannet til »julebod«, er tilstrømningen nærmest overvældende. Mange er blevet stamkunder på museet netop ved museumsbutikken, der med fuldmægtig Mai Larsen-Jensen som primus motor drives med stor entusiasme og et pænt provenu til museernes slunkne pengekasse.

Besøgende på museerne i 2003

Takket være kreative og ihærdige medarbejdere med god tæft for at skaffe eksterne midler er det igen i 2003 lykkedes museerne at frembringe en række gode og seværdige særudstillinger. Museerne har da også kunnet konstatere en stigning i antallet af besøgende, fra 31.175 i 2002 til 34.831 i 2003, eller godt og vel 11%. Et vældig fint resultat, som selvfølgelig skal have lov til at blive stående for eget værd. Men for god ordens skyld skal det dog bemærkes, at det har været særudstillingerne, der har været publikumsmagneten. Så foruden særudstillingerne vil museerne være ilde stedt.

Selv om museumsgenstande har deres egen unikke værdi, så må disse nødvendigvis udstilles på en tidssvarende måde og i tidssvarende rammer for at de kommende generationer vil gøre brug af deres museum og dermed få del i

En stor glæde for museerne var Frederiksborg Amts Museumsråds valg af museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud som modtager af museumsprisen 2003 for det succesrige Flynderupgaard og som medvirkende til det gode samarbejde mellem amtets museer. Det var formanden for Amtsmuseumsrådet Hans Jeppesen, der overrakte hende prisen.

den kulturhistoriske arv og identitet. Det vil de yngre generationer tilsyneladende godt. I alle tilfælde udgør børn en stadigt voksende andel af de besøgende på Helsingør Kommunes Museer, og da navnlig på Flynderupgård Museet med dets Frilandskulturcenter.

Pæn har fremgangen været på Marienlyst Slot med 13,3% (fra 13.317 besøgende i 2002 til 15.086 i 2003). På Flynderupgård Museet med det historiske landbrug har fremgangen været endnu større, nemlig 17,3% (fra 11.444 gæster i 2002 til 13.420 i 2003). Mindre har fremgangen i besøgstallet til gengæld været på Helsingør Bymuseum, nemlig fra 5860 til 6325, svarende til 7,9%, men her vil besøgstallet forhåbentlig stige yderligere, ikke mindst i forbindelse med skiltestanderen, der sidste år blev opstillet på Akseltorv ved hjørnet af Suedergade og Bjergegade. Den vil utvivlsomt tiltrække mange af dem, der ellers lader sig »nøje« med gågadernes fristelser.

Museerne har rig tradition for folkelig opbakning og engagement, idet den lokale forankring er en altafgørende faktor i den museale virksomhed indenfor indsamling, dokumentation, bevaring, undersøgelser og formidling, hvor museerne har brug for den viden, lokalsamfun-

det rummer. Museerne har derfor sædvanen tro haft en lang række samarbejdspartnere og indgået i arrangementer og projekter i lokalområdet. Endvidere har museerne deltaget i forskellige tværkulturelle arrangementer, der ikke nødvendigvis har med museernes traditionelle emneområder at gøre.

Hent selv den ny årbog!

Det er efterhånden blevet en bekostelig affære at sende årbogen med post til medlemmerne. Museum og forening besluttede derfor at gå nye veje. »Hent selv den nye årbog« på Bymuseet lød invitationen i foråret 2003 til medlemmerne af Helsingør Museumsforening. Rent praktisk blev afhentningen i første omgang kædet sammen med et arrangement på Bymuseet som i al sin enkelthed omfattede et møde med museumsinspektørerne for, som det endvidere stod skrevet: »man ser ofte deres navne i aviserne. Man ser dem tid efter anden også på billeder i forbindelse med historiske udstillinger, historiske fund og historiske undersøgelser. Man læser historiske artikler og bøger skrevet af dem. Men hvem er disse museumsinspektører, der således er med til at forvalte den lokale kulturhistoriske arv? Hvad arbejder de egentlig med på museerne, der rummer lokalsamfundets historie? Museerne er lokalsamfundets hukommelse - en viden- og identitetsbank. En sådan opstår ikke af sig selv. Det er et langt sejt træk«. Arrangementet fik en overvældende tilslutning. Omkring 200 medlemmer tog imod invitationen. Det var mange flere end arrangørerne i deres vildeste fantasi havde turde håbe på. Det kuldkastede al planlægning. Det blev i begyndelsen alene et spørgsmål om skafning. I al hast måtte der således fremskaffes flere kopper og kagetallerkener, brygges mere kaffe og thé samt skæres lagkage. Det blev ligeledes nødvendigt at improvisere med hensyn til aftenens øvrige program, som omfattede omvisning i den nye faste udstilling, lokalhistoriske miniforedrag, historiefortællinger samt svar på lokalhistoriske spørgsmål. Hvorom alting er, så fik alle

medlemmer som planlagt den nye årbog med sig hjem, og som noget nyt et egentligt medlemskort. En del medlemmer som havde været forhindret i at komme denne aften benyttede sig efterfølgende af muligheden for at afhente årbogen på Bymuseet.

Belært af erfaringen fra dette arrangement stod museerne langt bedre rustet til Kulturnatten, hvor temaet i 2003 var »Smag på kulturen«. Alle sejl blev sat til på Bymuseet, hvor der i laugsstuen blev budt på »gammel vin« i.e. ældre, halvdårlig vin tilsat forskellige krydderier for at dulme den grimme smag. I det gamle »Svaneapotek« blev der budt på lakrids og lakridsrod foruden hjemmebagt Rosenbrød med rosenvand. I det gamle »Øresundshospital« stod menuen på saltmadder og ved siden af serveredes smagsprøver på 2 slags suppe. På førstesalen var der kaffe og hjemmebagte småkager. Der blev talt 911 besøgende på Bymuseet denne aften, hvilket er og bliver en rekord som bliver vanskelig at matche.

Omvisninger, foredrag, arrangementer og byvandring er gode og populære tilbud i den museale formidling. Ved udgravningerne i Gurre deltog godt og vel 1000 mennesker i omvisningerne. At mange af arrangementerne er gammelkendte gør dem ikke mindre efterspurgt. Der fornemmes klart at være en voksende historisk interesse i lokalsamfundet, herunder også et voksende behov for at lære sin by og egn at kende. Det gælder både nye og gamle helsingoranere. Udover de byvandring, som museerne har arrangeret på søndag eftermiddage i august måned, har der været henved 30 rekvirerede, hvoraf en del har været kombineret med et arrangement på Bymuseet. Netop denne kombination, der også har været anvendt ved foredrag og omvisninger har været uhyre populær. Det kunne være blevet til mange flere end de henved 35 foredrag og arrangementer med godt 300 gæster, som årsopgørelsen udviser. Men da de fleste af disse i sagens natur ligger uden for normal arbejdstid, vil der naturligt være en såkaldt smertegrænse for hvor mange aftener samt lørdage og søndage, der kan anvendes herpå.

Flynderupgård

af Anne Majken Snerup Rud

Flynderupgård er en blandet landhandel med museum, centralmagasin, registreringsafdeling, arkiv, historisk landbrug, -have og historisk spisehus – og ikke mindst er det hjemsted for en udstrakt arrangementsvirksomhed.

Da ressourcerne som bekendt er begrænsede, består opgaven i at dele kræfterne nogenlunde ligeligt mellem med mange delelementer efter devisen: Det ene skal passes og det andet ikke forsømmes.

Således er 2003 gået i en stadig vekselvirkning af stjernestunder og resignerende øjeblikke, hvor man har måttet konstatere: Det går ikke – lige nu i hvert tilfælde.

Som det vil være mange bekendt, blev der i 2002 indført en ny museumslov, der øger kvalitetskravene til de statsanerkendte museer. En fagligt set rigtig god lov, men de øgede statsmidler, der var stillet i udsigt, så vi aldrig noget til. Et af de væsentligste punkter i loven er at alle museer skal indberette deres genstandsregistrering til Kulturarvsstyrelsen.

Det er en betragtelig opgave at overføre 60.000-70.000 kartotekskort til elektronisk form. Men perspektivet er fantastisk. Tanken er, at oplysningerne bliver offentligt tilgængelige, således at borgerne kan sidde derhjemme ved computeren og se, hvad museernes samlinger omfatter – og på den måde få et større kendskab til den del af den danske kulturarv, der bevares for eftertiden på museerne.

For Helsingør Kommunes Museer ligger denne fagre fremtid imidlertid lysår forude – hvis der ikke sker en eller anden form for mirakel. På nuværende tidspunkt er vores registratørstilling på 21 timer – hvilket langt fra slår til med de almene opgaver, og da slet ikke til at håndtere en total omlægning af systemer og rent praktisk at få oplysningerne sorteret, så det kan tastes ind.

Med de store og spændende aspekter - især for

de interesserede borgere - der ligger i projektet, prøvede Kulturforvaltningen at få projektet med i Helsingør Kommunes pulje for IT-strategi for 2004. Det lykkedes ikke. Så vi står stadig midt i vadestedet mellem det gamle manuelle system og Kulturarvsstyrelsens nye system. Så her måtte – for en tid – resigneres.

I årets første måneder havde vi dog heldigvis også flere stjernestunder: Åbningen af »Mennesker og huse« – en plancheudstilling udarbejdet af Ritta Vognsen Jensen, Christian Sørensen og Kjeld Damgaard. Det er et fantastisk arbejde, de tre på frivillig basis år efter år lægger i at skaffe oplysninger om bygninger og deres beboere. Det er en stor fornøjelse at lægge lokaler til så gedigent arbejde.

Ligeså traditionelt er efterhånden også de ferieaktiviteter, som Frilandskulturcentret Flynderupgårds medlemmer har for børn i vinterferien, sommerens dage og i efterårsferien. Her er det børnene, der får stjerner i øjnene, når de får lov at prøve gamle håndværk og arbejder – eller såmænd blæse sæbebobler gennem et rugstrå.

Men det er ikke kun ved arrangementer, der lyder glade børnestemmer ud over hele Flynderupgård. Omvisningerne i det historiske landbrug for skoler og institutioner er efterhånden

På Flynderupgård Museets udstilling »Reddet fra glemsel« så man en smuk, blå trøje brugt af en ung helsingørsk pige i 1930'erne. Hendes mor havde strikket den til hende. Hun havde set modellen på en østrigsk kvinde. Den unge kvinde havde trøjen på, da hun stod model for maleren Poul Schrøder, og i dag findes hans maleri af hende iført trøjen på Silkeborg Kunstmuseum.

Under udstillingsarbejdet opstod ideen om at få udarbejdet en opskrift til trøjen. Museet havde på det tidspunkt en praktikant fra Københavns Universitet, og hun mente, at hendes mor var kvinde for at lave en sådan. Og ved dette tilfældighedens spil blev der udarbejdet en opskrift, som kan købes på Flynderupgård Museet. For at hjælpe dem, der ville gå i gang med at strikke trøjen, afholdtes en såkaldt strikkedag på Flynderupgård i oktober. Det blev en rigtig sjov dag, hvor både øvede og uøvede havde fundet strikkepindene frem. Nu bliver det spændende at se, hvor mange 1930-trøjer, der vil blive promeneret her på egnen.

Originaltrøjen er for længst lagt på plads på magasinet i sin syrefri æske, således at den kan bevares for eftertiden. Men kopien, der er vist her, kan stadig ses - og prøves på Flynderupgård Museet.

så efterspurgt at der skal bestilles i rigtig god tid i forvejen. I 2003 har der således været ca. 2000 børn og omkring 1000 voksne til omvisninger og på staldbesøg.

Som året skred frem blev det mere og mere indlysende, at vi måtte resignere med hensyn til at få færdiggjort genindflytningen på centralmagasinet på Flynderupgård. Der var simpelthen ikke arbejdskraft nok til at håndtere forskellige problemer på det nye fjernmagasin i Hellebæk, lave udstillinger og hjælpe til på de øvrige afdelinger og samtidig at tage det ekstra tag med genanbringelsen.

Det var imidlertid de mange spekulationer om magasinet og dets skat af museumsgenstande, der førte til ideen om årets store udstilling »Reddet fra glemsel«. Den skulle med eksempler fra samlingen vise den bredde, vor egne kulturhistorie har fra fortid til nutid, fra arbejdsliv, fritid, privatliv, offentligt liv, fødsel og død.

Fra ide til færdig udstilling er der en lang proces. Ideen skal konkretiseres i den faglige sammenhæng.

Med udstillingens tema var det principielt muligt at udstille alle museets 60.000 genstande. Så der var mange - manuelle - kartoteks-kort at gå igennem. Når valget er truffet, skal

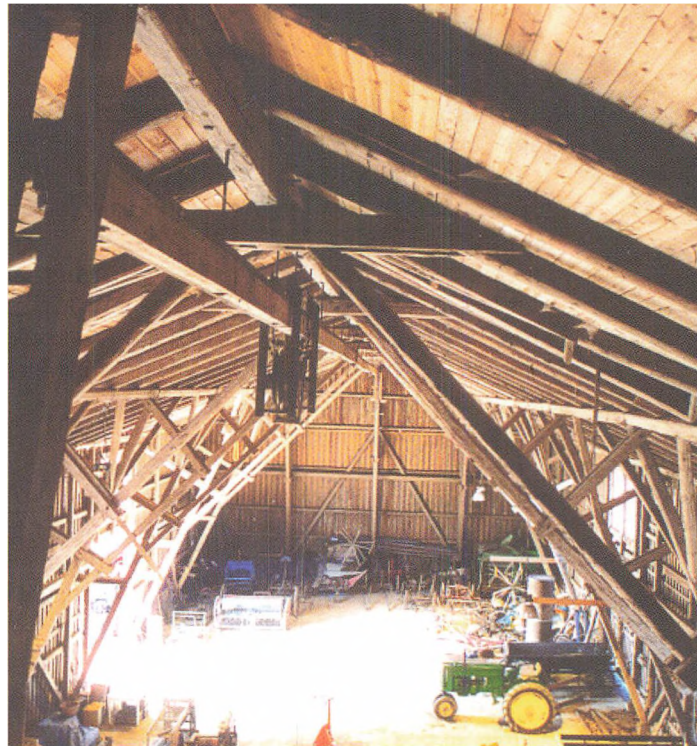
Omkring 1920 fik Flynderupgårds ejer grosserer Rasmusen opført en hejselade, som stadig findes. Det oprindelige hejseværk er desværre forlængst forsvundet. I 2003 fik vi imidlertid et tilsvarende hejseværk fra Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup. Det er blevet installeret, og nu kan man bedre forstå ladens konstruktion, hvor bærende stolper er trukket helt ud til siden, så man kan udnytte hele arealet til hejseværket. Hejseladerne var i begyndelsen af 1900-årene en teknologisk nyhed, der sparede tid og arbejdskraft i høsttiden.

Når høsten skulle køres ind, lagde man to såkaldte ladtræer, der var samlet med en låsemekanisme, i den ene side af vognbunden. Tovværket dækkede bunden, og tovernderne med øjer hang ud over kanten. Så blev kornnegene på sædvanlig vis stakket op på vognen. Svinglen, der hang ned fra bommen i ladens top, havde kroge, der blev sat i tov-øjerne og i ladtræerne. Således kunne hele læsset hejses op af vognen i et snuptag. Derefter kunne vognen straks køre ud og hente et nyt læs. Det fortælles, at det tog syv minutter fra hestens mule var at se i den ene port, til den tomte vogn var ude af den anden. Når vognen var væk, kunne man med hejseværket føre læsset derhen i laden, hvor man ønskede det anbragt. Ved et træk i snoren løsnedes låsemekanismen mellem de to ladtræer, og hele læsset faldt ned på plads. Kornet kom ikke til at stå så pænt i laden som tidligere, da kornvognen blev losset med håndkraft og negene ordentligt stakket, men man sparede arbejdskraft og tid.

genstande findes frem fra magasinet. Derefter skal der blandt de gamle podier findes nogle, der passer nogenlunde i størrelsen og ikke er alt for ramponerede. Som regel må der dog ofres en bøtte maling eller to på sagen. Mens sagerne er ved at blive sat på den tænkte plads, er andre medarbejdere i gang med at producere skilte, afskærmninger, invitationer, pressemeddelelser o.s.v.

På den baggrund er det måske forståeligt, at det hver gang det – igen – er lykkedes at få en udstilling færdig til tiden, er en ægte stjernestund.

Det var det også, da vi på baggrund af løfte om et økonomisk tilskud fra Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venner fik installeret et fint gammelt hejseværk i den store lade. Selve hejseværket tilhører Dansk Landbrugsmuseum, der har langtidss-deponeret det på Flynderupgård. Vores lade blev oprindeligt bygget til et sådant hejseværk, og nu er Flynderupgård et af de få offentligt tilgængelige steder, hvor pub-

likum kan opleve hejseværket, der i 1920'erne og 30'erne var en stor lettelse i landbrugsarbejdet.

Hver gang vi kommer målet om et historisk korrekt 1920-30'er landbrug nærmere, er det en stjernestund. Ikke mindst når man en tidlig morgen eller en aften lister ind i stalden for at se de nyfødte kalve eller grise. Da det af hensyn til avlen på den efterhånden sjældne svinerace – den oprindelige bacongris – viste sig nødvendigt at anskaffe en orne, blev den gamle svine-stald for lille og en ny måtte indrettes. Jeg vil tro, at grisene har følt det som en stjernestund, da de lettere forvirrede fandt sig til rette i den fine nye svinestald, som landbrugsprojektet, med hjælp af Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venner, har bygget i år.

Den første so vi fik – Øffe – måtte afgive værdigheden som avlssø til en af sine døtre og blev slaget i slagtemåned – november.

Dermed blev der mulighed for, at det histo-

riske spisehus, »Folkestuen«, også kunne tage et stort skridt i mere historisk korrekt retning. Øffes kød blev nemlig nedsaltet – og noget derefter røget, således at Folkestuen nu kan servere retter tilberedt af den slags kød, som man fik på landet i 1920-30'erne. Det var en dejlig oplevelse for første gang at se salttønderne med det fine flæskekød.

Knap så rart var det at måtte konstatere, at planen om at få registreret de mange kasser med arkitekt Per Christiansens noget kaotiske arkiv, på grund af sygdom hos de frivillige hjælpere måtte sættes i bero. Der er dog håb om, at projektet kan genoptages i 2004.

I år har FFV fået en kvindelig pendant til mændenes mandagshold i værkstedet. De vil i de kommende år også få en stor rolle at spille i dagligdagen på Flynderupgård. Gruppen vil tage sig af tekstile opgaver og lære hinanden en række af de gamle teknikker, der bruges til aktivitetsdagene. De har tilholdssted i »Systuen« på 1.sal over Folkestuen.

»Systuen« og det andet kammer – »Pigeværelset« – skal imidlertid ikke alene bruges af venner og ansatte. I løbet af 2003 har vi arbejdet med at udvikle en anderledes form for formidling af vores historiske tilbud: kursus-/konferencedag i historiske omgivelser. Nellemannstuen og de to kamre er blevet brugt til nogle kommunale kurser og møder. Med i pakken følger et historisk måltid i Folkestuen og adgang til museet samt mulighed for en omvisning på stedet.

Umiddelbart ser det ud til, at ideen kan regnes med til årets succeser. Selvom enkelte har rynket på næsen af morgengrøden, har flertallet af de forsøgskaniner, vi har haft i 2003, været begejstrede – så vi fortsætter.

På grund af travlhed har det desværre i år været nødvendigt at melde afbud til en del af de museumsfaglige, landsdækkende møder, som ellers er vigtige for at hente inspiration til dagligdagen hjemme. Til gengæld fik vi i forbindelse med et kommende Via H-H arrangement mulighed for at samarbejde med vores store forbillede: Fredriksdal i Helsingborg. Fredriksdal er en kæmpe institution i forhold til Flynderupgård, og ofte er man gået rundt derovre og

har været rent ud sagt grøn af misundelse over deres muligheder. I efterårsferien fik vi besøg af en lille delegation derovre fra, og de gav – tro det eller ej – udtryk for beundring over de resultater vi havde nået under de givne omstændigheder. Det var sandelig en stjernestund.

Den allerbedste stund i året var dog da undertegnede – influenza-syg – sad med øret klistret til lokalradioens transmission af Byrådets budgetforhandling og dermed fik vished for, at fra 2004 ville der være bevilling til en medhjælper til det historiske landbrug.

Således opmuntret kunne vi gå i gang med årets sidste udstilling »Julerier på Flynderupgård« – med nedslag i nogle af de mange traditioner og skikke, der har udviklet sig i julens lange historie. Centralt i udstillingen var et stort juletræ pyntet med én families julepynt, samlet fra 1880 til i dag, venligst udlånt af slotsbetjent Bent Jørgensen.

Hele stueetagen blev – med en næsten overmenneskelig indsats af de sykyndige - iklædt julegevanter som dannede en stemningsfuld ramme om de udstillede genstande. Som eksperiment blev der lavet weekend-arrangementer for børn i hele december måned med juleomvisninger og eventyrfortælling. Det var en donation fra Cand.pharm. Ove Lund og Inger Elisabeth Lunds Fond, der gjorde såvel udstilling som arrangementer mulig. Det viste sig at være en rigtig god ide. Normalt kommer der ikke mange private besøgende i årets sidste måneder, men i 2003 var der i juleudstillingsperioden 1500. Så julerierne kommer også til at tælle på succes-siden.

Det bragte årets besøgstal op på 10.421 hvor til kommer de mere end 3000, der i årets løb har været på besøg eller omvisning i det historiske landbrug .

Alt dette havde jo imidlertid aldrig kunne lade sig gøre uden de mange aktører, vi er på Flynderupgård: ansatte, fast og løst, på Museum og Frilandskulturcenter, frivillige og ikke mindst de aktive medlemmer af foreningen Frilandskulturcentret Flynderupgårds Venner. Alle skal have en varm tak for deres medvirken til, at der kom så forholdsvis mange stjernestunder i 2003.

Marienlyst Slot

af *Mona Faye*

På Marienlyst Slot vistes på udstillingerne i årets løb mange af kunstens facetter. Lad os begynde med juleudstillingen. Julen står for døren, og vi er i fuld sving med at forberede denne højtid, hvor mange af os skal feste med familie og venner. Det kolde vejr og de mørke eftermiddage glemmes, når man hygger sig i stearinlysenes skær. Foruden masser af levende lys og rigtig dejlig julemad er julen nisser, lyskæder, julesang og julemusik, glaspynt, hyacinter og forhåbentlig rigtig mange dejlige gaver. Når det så endelig bliver juleaften, skal vi også danse om juletræet. Sådan begyndte jeg min åbningstale til juleudstillingen Juletræet på besøg, hilser os fra eg og bøg... på Marienlyst Slot, hvor borgmester Per Tærsebøl traditionen tro tændte årets juletræ, og hvortil medlemmerne af Helsingør Museumsforening var inviteret. Denne udstilling var årets femte og dermed sidste udstilling. Lad os senere vende tilbage til de fire foregående udstillinger.

Vi bad en række kendte mennesker pynte hver deres juletræ - og dermed give inspiration til os andre. Antikvitethandler Monica Moltke, som er indehaver af Greendoor Antik, har i de sidste femten år samlet på antik julepynt. Hun udlånte dele af sin smukke samling, og mange af gæsterne kunne nikke genkendende til glasfugle og glasfrugter.

Den direkte iagttagelse af griseslagtingen i forbindelse med julen har været igangsættende for billedkunstneren Pernille Struers iscenesættelse af juletræet. Hendes juletræ var pyntet med gyldne grise, som havde fået vinger. Hun fortæller, at hun er vokset op på landet, og for familien var det en højtid, når grisen skulle slagtes. Men et sådant sceneri kan naturligvis virke voldsomt på en lille pige, og derfor forestillede Pernille sig, at grisens sjæl ved hjælp af vinger fløj op til himlen - en anderledes, men bestemt både poetisk og yndefuld måde at be-

trage juleslagtingen på.

En forunderlig blanding af drøm og virkelighed karakteriserede billedkunstneren Jens Holts juletræ. Her er fantasien den sande virkelighed, og den poetiske følelse hersker over al snusfornuft. Jens Holt fortalte, at hans træ, som består af en stor troldpil pyntet med glaskugler i alverdens farver, blot skal opfattes som en anden måde at fortolke julen på. Ganske bevidst har han forsøgt at forene det usædvanlige med det banale. Dette kan opfattes som en protest mod nutidens juletræ, men også ses som en hyldest til avantgarden og futurismen.

Antikvitethandler og forfatter Per Cederholm, som i mange år har samlet på gammelt legetøj, pyntede sit juletræ med antikt legetøj. Men ingen jul uden nisser. Musse og Stig Skyhøj Olsen viste eksempler på deres herlige og finurlige nisser. Foruden de allerede nævnte, havde vi inviteret Bjarne Als fra Bering, The House of Flowers, guldsmed Lene Vibe Jørgensen, dekoratør Lone Riis og glaskunstner Janne Sandholm.

På Marienlyst Slot fandt man foruden de smukt pyntede træer også eksempler på borddækning. I Kongens Værelse havde chefdekoratør hos Royal Copenhagen, Martin Graae, kaldt sit bord Juleaften hos Kong Vinter og Snedronningen. Stylist Annemarie Jakobsen havde valgt at dække op i spisesalen til dagen før dagen, lillejuleaften. I mellemgangen gav dekoratør hos Illum, Michael Johannessen os et bud på, hvorledes han forestillede sig, at storvildtjægeren er hjemme for at fejre julen. I Lillieværelset havde stylist og forfatter Ulrikke Gercke dækket et af sine helt vidunderlige eventyrborde. Men vi må jo ikke glemme, hvorfor vi holder jul. For at markere dette, lånte vi nogle smukke julekrybber fra Helsingør Stift.

Som det kan ses af ovenstående, har mange været med til at realisere drømmen om den gammeldags, romantiske jul, som vi alle drømmer om, og som de fleste heldigvis stadig praktiserer. En speciel tak til Kulturelt Udvalg og Helsingør Museumsforening, som støttede udstillingen økonomisk. Også en stor tak til

Royal Copenhagen, Georg Jensen, Esrum Kloster, Max Guttman Antikviteter, Création Baumann i Malmø, Helsingør Musikskole, Parc Antique, Sipo Trading og Tiki Interiør.

Det er de fleste bekendt, at vor borgmester Per Tærsebøl sidste år modtog Dannebrogordenen. Dette ville Helsingør Kommunes Museer gerne være med til at hyldes i forbindelse med juleudstillingen. Derfor havde vi bedt Musse og Stig Skyhøj Olsen om at fremstille en borgmesternisse, som foruden den gyldne borgmesterkæde også bar Ridderkorset. Denne nisse blev overrakt til borgmesteren, som kort efter tændte årets juletræ. Derefter sørgede Wiibroe for, at ingen af de gæster, der havde vovet sig ud i mørket, gik tørstige hjem.

Øvrige udstillinger

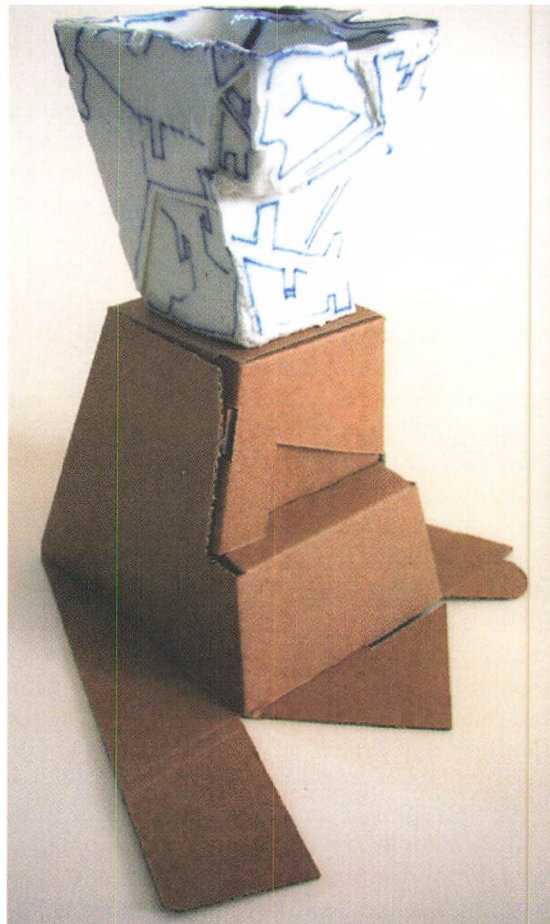
Årets første udstilling Øjeblikkets rum fandt sted i perioden 18. januar til 2. marts. De udstillende kunstnere havde foruden malerier og skulpturer hver deres filosofiske bud på den abstrakte titel Øjeblikkets rum. Karen Harsbo: »Øjeblikkets rum er at finde i skyens lethed og flygtigheden i et monumentalt sandslot«. Linda Lildholt: »Billedet opstår på baggrund af oplevelser, ikke det anskueligt permanente, men som et følelsesmæssigt udtryk, der fastholdes i øjeblikkets rum«. Gert Brask: »Over fortidens nedbrudte broer svæver jeg ind i øjeblikkets rum«. Lotte Holten: »Synligt, eller næsten umærkeligt, omformes øjeblikkets rum - til et næste nu«. Aleksander Kosmala: »Øjeblikkets rum, brøkdelen af en fantasi fanget i et net af tanker, maling og lærred«. Teodor Bok: »For kunstneren er øjeblikkets rum begyndelsen, indholdet og enden - det består af stumper fra virkeligheden, som inspirerer skabelsesprocessen«. Udstillingen gav fine eksempler på kunstnerens ret til fri udfoldelse, og mindede os om de rigdomme, der gemmer sig i fantasiens verden.

Fra den 9. marts til den 1. juni var der mulighed for at se eller gense nogle af museets egne malerier på udstillingen Helsingør, Hornbæk og Kronborg i malerkunsten. Ikke mindre end fyrrer malerier kunne nydes.

Det hvide guld

Årets sommerudstilling og dermed årets tredje udstilling hed *Det hvide guld*, og varede fra den 4. juni til den 4. august. Udstillingen blev til i samarbejde med Det kongelige Danske Kunstakademis Billedkunstskole og Royal Copenhagen, og udstillingen viste eksempler på, hvor frugtbart et samarbejde mellem billedkunst og kunsthåndværk kan være. I kataloget udtaler Bodil Busk Laursen, direktør for Kunstindustrimuseet, at fornyelse af porcelænskunsten er

Sophus Ejler Jepsen: »Porcelæske« 2003. Bemalet, støbt og pakket i én og samme æske!

Optrukne fiskerbåde på Hornbæk Strand 1863. Carl Neumann (1833-91). Udsnit. Et af malerierne på udstillingen »Helsingør, Hornbæk og Kronborg i malerkunsten«.

nødvendig for at holde materialet levende og nutidigt. Heri kan man kun give hende ret, og for at afprøve denne udtalelses sandhedsværdi indledte en gruppe studerende fra Billedkunstskolen et samarbejde med Royal Copenhagen.

Dette samarbejde bød på nytænkning og afprøvning af anderledes metoder. For eksempel har Esben Klemann tilsat porcelænsmassen papirfibre og brugt flamingoforme i stedet for som normalt gipsforme. Sophus Ejler Jepsen har arbejdet med støbeforme i pap. Han fortæller, at før æsken foldes, dekoreres den indvendigt med glasur. Herefter fyldes den med flydende ler og brændes væk. Tilbage står et aftryk i porcelæn, som pakkes i en æske magen til den første. Med andre ord: Bemalet, støbt og pakket i én og samme æske! Og dog! Vibeke Mejlvang

og Sofie Hesselholdt har i deres fællesprojekt arbejdet med figurer, som teknisk kræver stor opfindsomhed i brændingsfasen for overhovedet at kunne lykkes. Den anvendte overglasurteknik, som også bruges på Flora Danica-stellet, giver figurerne *Helle har fået nok* og *Hætteklædt borgmester* et stærkt og farverigt udtryk. Thomas Bjørkå gav i sin skulptur *Kulturstøtten* udtryk for, at der i disse sparetider kræves behændighed og en kraftig hammer for at få adgang til de midler, der er afsat til kulturen. Jon Stahn havde støbt et musselmalet kranium, fordi han vil gøre os opmærksom på, at selv om vi sidder i vores trygge stue og spiser vores gode mad af vores musselmalede stel, så er døden nærværende. De øvrige kunstnere var Lisbeth Bank, Karen Harsbo, Lene Barnkob Kaas, Pontus Kjerrman, Karin Lorentzen, Katrine Naumann, Fie Norsker, Nina Radelfahr, Annesofie Sandal, Troels Sandegård og Tina Uhrskov. Alle afprøvede de porcelænets muligheder, og udstillingen var med til at skabe et nutidigt alternativ til de mange, masseproducerede, ældre statuer, som vi kender fra danske hjem, og tilførte hermed Royal Copenhagen den livsnødvendige, løbende fornyelse.

I projektformuleringen tillod tilrettelæggerne sig den luksus at lægge vægt på den kunstneriske frihed og dermed en åben tilgang til materialet og processerne og ikke på salgbarheden. Alligevel blev der sat røde salgsprikker på mange af skulpturerne. Men desværre var det ikke alle, der reserverede eller købte skulpturerne. Annesofie Sandal havde støbt nogle musselmalede porcelænsdildoer, som blev stjålet på udstillingen. Tyveriet er endnu ikke opklaret.

Bamsetræf II

Årets næstsidste udstilling var Bamsetræf II. Åbningen fandt sted fredag, den 15. august ved erhvervs- og turistdirektør i Helsingør, Peter Slaatorn, som ikke blot holdt en inspirerende og morsom tale, men denne dag sprang ud som bamsefan, idet han havde taget sin egen bamse med til åbningsceremonien. I dag diskuteres det stadig, hvilken bamse, der først så dagens

lys - den amerikanske teddybjørn eller Margarete Steiff's tyske. For så vidt kan det være sagen uvedkommende, hvem der kom først - hovedsagen er, at bamsen så dagens lys - og det er det, vi gerne ville være med til at fejre med udstillingen Bamsetræf II.

For mange blev udstillingen et tankevækkende møde med verdens bedste ven. For at sige det kort, så var der bamser overalt på slottet. På trappen sad de i lange rækker, og i monterne var de opsat i forskellige tableauer. På verandaen sad de i sollyset til bords som ægte kunstnere - præcis som på et af P. S. Krøyers mest kendte værker, maleriet Hip, hip, hurra fra 1888. Dekorator Lone Riis og antikvitetshandler Per Cederholm stod for iscenesættelsen. Modeskaberen Erik Cseh viste bamser ved bryllupsfester og balletscener, og billedhuggeren Bjørn Nørgaard gav en personlig nutidig fortolkning af bamsen. Om kunstneren Franz Thomsens installation Vallø Strand 1969 skrev

Jyllandspostens anmelder, Per Nyholm: »Det er ikke en nem skulptur, men den er flot, og den kaster en nødvendig skygge ind over en udstilling, der vil mere end blot underholde.«

Billedkunstneren Jens Holt havde, som vist på denne side, tegnet en parafrase af Leonardo da Vincis berømte idealmand fra 1485-90. Det menneskelige legemes proportioner var her den perfekte bamses proportioner. Den grafiske formgivning havde Ebbe Falck Reklame stået for. Dette samarbejde betød, at vi fik en af de smukkeste invitationer og plakater, jeg mindes, vi nogensinde har haft på slottet.

Den 27. oktober - på Theodore Roosevelts fødselsdag - blev der afholdt en auktion til fordel for Teddybjørnefonden. Auktionshuset Bruun Rasmussen havde stillet auktionarius til rådighed.

I forbindelse med udstillingen var der indrettet en bamsebutik, hvor museumsgæsterne havde mulighed for at købe ikke blot bamser, men også alskens udstyr til deres pelsede ven. I weekenderne var der mulighed for at se en bamse blive til, idet nogle af vore bedste bamsemagere viste, hvordan de var i stand til at give en bamse sjæl.

Udstillingen blev en succes, og dette skyldtes ikke mindst pressens store interesse. Udstillingen sluttede den 9. november, og derefter begyndte opsætningen af årets juleudstilling.

Arrangementer

Årets første arrangement fandt sted den 8. januar, hvor Ernst & Young var værter ved en nytårskur. Marienlyst Slot dannede lørdag, den 1. februar ramme om en Bellman-koncert, og de første tre lørdage i marts fortalte lektor Anne Kristensen om Shakespeares Romeo og Julie, som er blevet den vestlige kulturs bilde på ung forelskelse og lidenskab. Det var Helsingør Aftenskole, der stod som arrangør. Mandag, den 19. maj holdt foreningen Kuposo deres generalforsamling på slottet. Foreningen Snurretoppen besøgte bamseudstillingen ved et aftenarrangement den 18. september, og Dansk Dukkeforening så udstillingen ved et arrange-

ment den 29. september. Det er efterhånden blevet tradition, at Marienlyst Slot danner ramme om uddelingen af Byfornyelsesprisen, der sædvanen tro fandt sted på arkitekturens dag den 1. oktober. Teknisk forvaltning var værter ved et mindre arrangement. Fredag, den 10. oktober fejrede Helsingør Byråd, at budgettet for Helsingør Kommune var i hus samtidig med, at det nye byråd blev budt velkomment. Torsdag, den 13. november var det igen Helsingør Aftenskole, der var vært. Denne gang var museumsinspektør Steffen Heiberg inviteret for at fortælle om danske portrætter fra 1400-tallet til i dag, og det var et meget inspirerende foredrag. Mange modefotografer er tiltrukket af slottes smukke interiører, som også i år dannede baggrund for både hverdagstøj, festtøj og brudekjoler. Damebladene *Hendes Verden*, *Alt for Damerne* og *Femina* fotograferede i årets løb på Slottet. Årets sidste arrangement fandt sted mandag, den 29. december, hvor Wiibroe præsenterede deres årgangssøl 2004. Det er billedkunstneren Bente Polanos maleri *Om at ta' springet*, der pryder dette års etiket. Arrangementet var en værdig afslutning på år 2003.

Som det kan ses af ovenstående er spændvidden i udstillingerne bred, og dermed også spændvidden i de kunstneriske oplevelser.

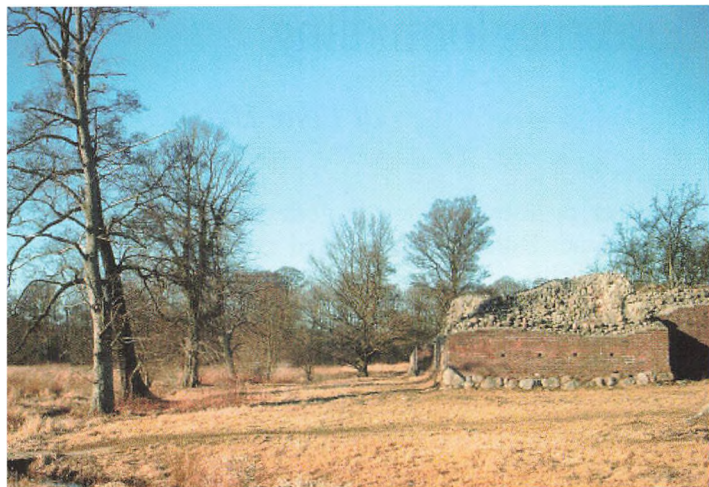

Tilstrømningen til museernes arrangementer har ofte været overvældende, som her på Helsingør Bymuseum. Foto: Lars Bjørn Madsen 2003.

Museernes formidling

af Lone Hvass

Vi skriver og fortæller om de gode historier på museerne. Dørene er åbne med særarrangementer i alle skoleferier, i sommerferien, i efterårs- og vinterferien. Knap er den sidste julepynt og de sidste nåle faldet af juletræet før den næste særudstilling står og banker på døren. Hvad skulle vi dog gøre uden alle vore volontører og ikke mindst Frilandskulturcentrets *Venner*? I kulturmatten optræder eksempelvis alle mand udklædt på Bymuseet alt efter »nattens« emne. I Espergærdecentret stationeres i år inspektøren og hendes mand, som uddeler sukkermadder og andre smagsprøver fra Folkestuen, desuden gode ideer og afgrøder fra museets og Frilandskulturcentrets landbrug. Vi levendegør permanente udstillinger og særudstillinger. Der holdes omvisninger, vises rundt i byen og i kulturlandskabet. Der inviteres til vandreture, cykelture, busture, holdes foredrag på museerne om samlingerne, byens og omegnens historie og museets arbejdsmark. Vi gør det indimellem i samarbejde med Folkeuniversitetet. I 2003 har vi haft 5 af i alt 18 foredrag holdt af forfatterne til *Politiken/Gyldendals Danmarkshistorie*, *Danmark – en europæisk nation*. *Danmarks Historie – fra istid til nutid*. Vi rykker ud med lysbilledapparat til alle slags foreninger i kommunen, Skydeselskabet og Rotary, beboerforeningen i Strandalléen, menighedsråd i Ishøj og Holmens Kirke, og fra Allerød til Sengeløse - 55 foredrag om Helsingør By, Nordkysten, domkirkens restaureringer, de borgerlige begravelser og Gurre slotsruin, hovedsagligt med Torben Bill- Jessens energiske arbejde, bistået af Kenno Pedersen, Lars Bjørn Madsen og Lone Hvass. De fire årlige museumsblade har vrimlet med forskellige emner, fra kongevåben, sagnhistorie, blodspor på Marienlyst, kønrøg i domkirken og røg i de fyrstelige køkkener osv., ikke at forglemme værket, som du sidder med her i hånden - museernes år-

bog. Adskillige appetitlige foldere lokker museets gæster ud til kulturhistoriske vandreture i byen og omegnen.

Indimellem laver vi udstillinger for lavbudgetter. Igen bistået af museets volontører og lokalhistoriker. De arkiverer, skriver, laver udstillinger og hjælper os ved arkæologiske udgravninger. De vejleder arkivets gæster på læsesalen og bistår i det hele taget ved det daglige museumsarbejde. I lokal-TV har Kenno Pedersen været på vandring med gode historier i byen, og den serie fortsætter i 2004. Museernes trofaste omvisere for foreninger, skoler m.m. er bl.a. Peter Lotz og Ingrid Dora Jambjer.

Via vort samarbejde med Nationalmuseet, og Kronborg Statsskovdistrikt er vore undersøgelser formidlet til nær og fjern. Til april præsenteres den nye folder om Gurre slot, som bymuseet har udarbejdet i samarbejde med Nationalmuseet og Skov- og Naturstyrelsen; desuden helt nye skilte ude ved slotsruinen. Den 50 meter lange bygning, som blev undersøgt i 2000 og 2003, markeres med græstørvsvolde, og på hele slotsområdet vil der græsse får, som holder græsset nede. Desuden er buske og krat omkring hovedborgen fjernet.

I september og de første uger af oktober var vi i samarbejde med Nationalmuseet og Kronborg Statsskovdistrikt i gang med yderligere undersøgelser omkring forborgsområdet til Gurre slot. Undersøgelserne, som der her for-

tælles om andetsteds i bogen, giver mulighed for formidling i felten. Dagligt kom der folk til udgravningen, dels dem, der i forvejen altid kommer for at besøge Danmarks mest sagnomspundne slotsruin, dels dem, der specielt kommer for at se, hvad vi finder. For at rationalisere vor formidling, besluttede vi fra starten at holde »åbent hus« hver onsdag og fredag. En af de store dage var der således 150 til omvisning, hvilket gjorde Gurrevej temmelig ufremkommelig! Samme dag fik vi besøg af Nationalmuseets Venner og en gruppe museumsfolk med særlig interesse i borganlæg, bl.a. kolleger fra Skånes museer. Omvisninger i felten afstedkommer gode kontakter og henvendelser til museet, samt besigtigelse af spændende lokaliteter samt gaver til museet.

Et helt nyt tiltag i formidlingen, som har fundet sted gennem hele sidste år er, den Historiske Brevkasse i lokalavisen Nordsjælland. Her

De nyopførte græstørvsdækkede volde ligger samme sted, som de originale mure. Disse findes blot 20 – 30 cm under græstørvsen og er ganske sårbare overfor tunge landbrugs- og jordmaskiner. Grunden til, at anlæggene er så enestående godt bevaret i Gurre, er netop, at der aldrig har været pløjet. Dertil har engen altid været for våd, selv om man allerede i 1800- og 1900-årene har drænet engen med drænledninger udlagt i ti meters afstand. Gurre (Gorwe-gorough), der som bekendt betyder sumpet og dyndet, svarer stadig godt til sit navn i vinterhalvåret.

spørger folk om alle mulige historiske emner. Vi giver en lille smagsprøve på nogle af de mange spørgsmål fra året, der gik. Folk vil ofte vide noget om det hus, de bor i, en mindesten i byen, mærkelige og sære personer, bybrønden, sanatoriet i Munkerup, Kong Valdemars vold, tangveje i Hornbæk, Rakkerrenden, fletværks- huset i Hammermølleskoven, husnavne, gade- navne og vejnavne, Gertrud Engelskvindes liv og levned, kranen på havnen, et gravkælder- vindue i domkirken, et Helsingør-ur, der endte hos dronningen af England, H.C. Andersen og Gurre, stokkepræsten i Hornbæk, grundlovs- stenen i Egebæksvang, Lappen og Lappegrun- den, kolonihaveområdet Solbakken, spåkonen i Sofie Brahesgade og muren i Smørhullet.

Som rosinen i pølseenden: gravstenen på en øde ø syd for New Zealand - en historie om den helsingoranske postmesterfrue på øen Ul- va, Stewart Island i 1870'erne. Så kom ikke og sig, at vi ikke er vidtspændende. Vi skiftes til at svare på spørgsmålene, og Jonna Gustafsson Nielsen hjælper med det store opslagsarbejde og det rene detektivarbejde. Vi tager os ikke af slægtsforskning, med mindre der er almen historisk oplysning i emnet, så det kan være til glæde for bladets læsere.

I løbet af december/januar blev alle dysser og jættestuer omkring Helsingør fotograferet digi- talt takket være Torben Bill-Jessens fine sans for motivet. Meningen er, at fotografierne skal med i en helt ny folder om de store megalit- grave. Optagelserne fandt netop sted, mens der ikke var noget grønt i skovbunden – det tids- punkt, hvor man får det mest »rene« indtryk af de store kammergrave. Særlig bemærkelses- værdig er de to klynger af dysser, som ligger i Horserød Hegn og i Risby Vang. Højenes små, rektangulære gravrum med to kamre i hver høj, viser, at flere af dem er opført om ikke samti- digt, så dog tæt på hinanden. Stor var vor over- raskelse ved at finde en randsten med skåltegn i langdyssen i Risby Vang umiddelbart nord for gården Abellund. Den omtales i museumsbla- det 1/2004, og det skal derfor ikke uddybes her, men fundet af en sten med ikke mindre end 35 skåltegn over hele fladen, som aldrig har været

Vor kommunes mange prægtige fortidsminder vil komme mange flere til gode med udgivelsen af museernes foldere om disse. Her er det Munkehøj i Borsholm. Torben Bill-Jessen fot. 2003.

registreret, er lidt af en seværdighed. Stenen afviger fra langdyssens andre randsten og er nu anmeldt til den samlede registrering, DKC, i Kulturarvsstyrelsen. Folderen udgives i løbet af foråret og skulle gerne vække nysgerrighed og give inspiration til vandreture i vore dej- lige skove, det være sig Horserød Hegn, Risby Vang, Klosterris Hegn eller Hornbæk Plantage og hen til dem, der ligger på den åbne mark.

Bymuseets nye permanente udstilling, som åbnede den 28. februar, handler om Helsingørs guldalder centreret omkring bymodellen 1801 i Herluf Trollesalen. Den åbnede samtidig med at vi fejrede Kenno Pedersens 25 års jubilæum. Det var samtidig også 25 års markering af den permanente byudstilling. Meget har ændret sig siden Kennos tekster blev skrevet i størrelse 10 punkt i omhyggelig, litterær stil - i dag bruger vi 14 – 16 punkt i ultrakorte sætninger. Ellers er hovedtanken i den nye udstilling at fortælle om de mennesker, der boede i Helsingør i 1800-årenes begyndelse med brug af museets store samling af portrætter, mens den gamle udstil- ling mere fortalte om byens institutioner og byens håndværk. Nye genstande er kommet til

Flygtninge- og indvandrerkvinder fra Helsingør har broderet en 31 meter lang billedfortælling, et imponerende kunstværk, som er blevet til »Helsingør-Tapetet«. Her ses et udsnit visende sommerdage på stranden med Sveriges kyst i baggrunden. Det udendørs liv nydes i den korte, varme sommer, hvor familierne drager ud i naturen med god mad, musik og lege. Fra kalenderen »Klodens Festdage« 2004. Foto: Aline Talatinian.

udstillingen, men mange af de gamle er dog stadig med. Cand. mag. Jette Wandel, som vi har haft ansat i det forløbne år, og hvis store arbejde har resulteret i en ny opstilling af inventar fra Øresunds- og Helsingørs Sygehospital, har desuden lavet flere mindre udstillinger og assisteret i den permanente udstilling.

Stud. mag. Lisbet Holck Jensen har opstillet det bevarede inventar fra det gamle Svaneapotek, så mange vil mindes stemningen fra tiden i Strandgade. Selv om museet ikke fik muligheden for at erhverve alle genstandene, giver udstillingen alligevel et fint indblik i apotekets historie. Samtidig stod Lisbet også for den store registrering af alle de mange genstande fra apoteket.

Cand. mag. Caspar Andreas Jørgensen, som vi også har været utrolig glade for at have som medarbejder her ved museerne, har opstillet en del af den permanente byudstilling, desuden krigsudstillingen og dukkeudstillingen. Caspars væsentligste opgave er dog undersøgelsen af Marienlysts store haveanlæg, der strakte sig langt ud over selve parterrehaven. Undersøgelsen omfatter perioden 1784-1808. Arbejdet skal resultere i en publikation, samt en permanent udstilling på Marienlyst.

For alle tre medarbejdere gælder det, at de med smittende humør har kastet sig over de mest forskellige emner, spændende rent historisk over mange, mange århundreder, de har været praktiske grise og de har øst af deres store historiske viden, såvel som deres evne til

at formidle i artikler, udstillingstekster og bøger. Bare vi dog havde kunnet knytte alle tre fast til museet.

Sidst på året modtog museet en meget fornem gave – intet mindre end 31 meter af vor egen tids historie. Et forunderligt broderet billedtæppe – eller rigtigere - et tapet syet af 37 kvinder, indvandrere og flygtninge fra 12 lande, bosat i Helsingør. Værket er produceret af Helsingør Kommunes integrationsprojekt for flygtningekvinder, og broderilæreren Dorte Greisen og billedkunstneren og grafikerne Marie Fuglede har været de overordnede koordinators under værkets tilblivelse. Billedtapetet repræsenterer 50.000 arbejdstimer, mindst en million sting, og det er syet over to år frem til 2002. To store, nærmest parallelle historieføløb, kulminerende med Kronborg i midten. Tæppet, som er af hørlærred, er 50 cm højt. Det er inddelt i tre horisontale lag; det øverste er korte henvisende tekster, det midterste og bredeste er handlingsforløbet, og det nederste er forklarende billeder på detaljer fra handlingen - dvs. samme disponering som på det berømte Bayeux-tapet. Efter sin første præsentation på Kronborg er tæppet gået på vandredstilling fra Frederiksborg Slot til Herning Textil Forum, og derfra er foreløbig planlagt en Danmarkstur til Sønderborg Slot, Skovlunde, Københavns dag- og aften Seminarium og Moesgaard Museum. Der bliver stor presseomtale og mediebegivenheder ved alle udstillingssteder.

Helsingør

Byhistoriske Arkiv

af Lars Bjørn Madsen

De higer og søger i gamle bøger - og arkivalier. I hvert fald inde i hovedstaden, hvor man dårligt kan få en plads på læsesalen i Rigsarkivet eller i Landsarkivet, hvis man kommer blot et halvt minut efter åbningstid. Og kommer man et halvt minut inden åbningstid er det ligesom i Føtex, Bilka og Kvickly. Slet så voldsomt går det ikke just for sig i lokalarkiverne, og således ej heller i Helsingør Byhistoriske Arkiv, men at interessen for fortiden er stigende, er dog mærkbar også her. Der går ikke en dag uden arkivar, arkivmedarbejder eller en af vore trofaste volontører har hjulpet slægtsforskere, nybagte husejere, skoleelever, studerende og mange andre med behov for viden om vor fortid. Arkivets nye, hyggelige læsesal har ikke just været overrendt af andre end museets egne medarbejdere, der har haft brug for bordplads til udstillinger og registreringer, men den er der, og det trods alt støt stigende antal gæster, der benytter den, har været yderst glade for de mange hjælpemidler, der nu er stillet til rådighed. Nu er der jo også det pudsige ved situationen, at hvis der kom Føtex-lignende tilstande ved vort arkiv, ville vi ganske simpelt ikke have medarbejdere nok til at betjene brugerne, så det er nok godt det samme, at computerens Internet og e-mails langsomt er ved at aflive den gode gammeldags personlige kontakt.

Samlingerne

Registreringen af Helsingør Værfts omfattende arkiv var ved at være afsluttet i 2003, og i år venter arkivet for så vidt blot på at kunne blive overflyttet til det nye værftsmuseum, der er nærmere beskrevet i Kenno Pedersens beretning. Volontør Peder Olsen er ved at lægge sidste hånd på selve arkivregistraturen, der

tænkes publiceret når de økonomiske midler tillader det.

For snart en del år siden modtog vi arkitekterne Volmar og Mads Drosteds omfattende tegnings- og sagsarkiv, der giver et godt indblik i de to arkitekters virke i Helsingør og omegn. Spændende er det også mellem de utallige bygningstegninger at finde et eksempel på Volmar Drosteds samarbejde med kunstneren Poul Sæbye om noget så umiddelbart simpelt som et skilt til konditor F. Møller i Stengade. Takket være arkivets volontør Jonna Gustafsson Nielsen er Drosteds arkiv nu registreret og søgbart på database.

Næsten daglig modtager arkivet gaver fra folk i form af fotografier, diverse løse dokumenter, bøger, protokoller og af og til hele arkivfonde. Indkomstjournalisering, registrering og arkivering er derfor daglig rutine i arkivet. Mange af de arkivalier, vi modtager giver dog samtidig en lidt ubehagelig fornemmelse af, hvor tilfældig en skæbne, et sådant materiale får. Mens Statens arkiver, som vel bekendt, er sikret stort set komplette rækker af arkivalier takket være pligtafleveringen fra de offentlige institutioner, så er de lokalhistoriske arkiver anderledes stillet. Når man således fra en årvågen giver modtager en kassebog for året 1951 fra en af byens handlende, og erfarer, at det er den eneste bevarede fra den pågældende virksomhed, så kan man som arkivar ærgre sig godt og grundigt. Eller når en forhandlingsprotokol fra en af byens foreninger tilfældigvis er bevaret,

fordi den tidligere formand har taget den med hjem, da han gik af. Nu er han død, og familien har afleveret protokollen til arkivet. Men de øvrige protokoller er efter alt at dømme gået tabt. Det kan derfor ikke siges tit nok, at vi er meget interesseret i arkivalier, der kan belyse netop lokalområdets foreninger, virksomheder og enkeltpersoner, der selv sagt er skabere af det kulturmiljø, vi er sat til at varetage. Kom hellere med for meget end for lidt og lad arkivet tage sig af en eventuel kassation. Det er sandelig ikke kun gulnede dokumenter med bruneret gotisk blækskrift og rødt laksegl, eller protokoller med skindryg og marmorerede permer, der er bevaringsværdige!

Vi må så i dette opsøgende arbejde se bort fra vore kummerlige opbevaringsforhold, da dette problem utvivlsomt løser sig på et eller andet tidspunkt. Siger vi nemlig af den grund nej til at modtage arkivalier her og nu, er dødsdommen over disse allerede afsagt og vil utvivlsomt blive eksekveret.

Registrering og registraturer

Arkivet arbejder fortsat på udarbejdelsen af diverse hjælpemidler i form af registraturer og registre i bogform eller som database. Registret

Gamle fotoalbums kan ofte indeholde billeder af høj topografisk værdi, og det er ejeren af gode grunde kun sjældent opmærksom på, når der skal ryddes op og smides væk. Arkivet mangler således i høj grad billeder fra Helsingørs gamle villakvarterer, og sådanne kan netop findes i et gammelt familiealbum, hvor fotografiet af lille Peter, der leger på vejen i sommeren 1954 måske er det eneste, der viser netop denne villavej, da der ikke var bygget så mange huse og da den stadig var grusbelaagt. Fotografier, der skildrer dagligdagen i hjemmet er af lige så høj kulturhistorisk værdi, men disse kan naturligvis være sværere for familien at overlade til et offentligt arkiv.

til de væsentlige uddrag af Helsingør Byråds forhandlinger i tiden 1838 til kommunesammenlægningen i 1970 omfatter nu perioden op til 1921, og Jonna Gustafsson Nielsen arbejder fortsat ihærdigt på at nå helt til vejs ende. Når man ved, hvor mange emner, der er og har været til debat i byrådet, er disse uddrag af byrådsforhandlingerne selvsagt en ganske væsentlig kilde til Helsingørs historie.

Det af lokalhistorikeren Kjeld Damgaard og Lars Bjørn Madsen udarbejdede register over husnavne øges stadig og vil i sagens natur næppe nogensinde blive helt afsluttet. Andetsteds i denne årbog kan man læse nærmere om, hvor spændende og uløselig en del af kulturhistorien disse navne er.

Ligeså med vejnavnene i kommunen, som også er ved at blive registreret og historisk belyst. Dette arbejde forestås af Kjeld Damgaard og Lars Bjørn Madsen, sidstnævnte dog kraftigt sekunderet af volontørerne Viggo Rørbo og Jonna Gustafsson.

Museets malerisamling, som egentlig ikke sorterer under arkivet, men hører til museets genstandssamling, er under registrering på en database med henblik på at belyse denne væsentlige del af det illustrationsmateriale, arkivet ellers tager sig af. Således giver databasen mulighed for ikke alene at se et fotografi af maleriet, men også at søge på motiv, kunstner, år m.m. Det samme gælder den tilsvarende database over museets store samling af grafik.

Registreringen af fotografier er derimod arkivets væsentlige opgave, og denne er ligeledes

i fuld gang ved Bendt Petersen, der har gjort det til en daglig rutine at scanne og registrere styk for styk af vor store samling af glasnegativer. Databasen er udviklet til at håndtere alle former for fotografier uanset om det er nævnte glasnegativer, diapositiver, papiraftryk, CD-rom'er eller hvad der nu kan være tale om. Samtidig er den kompatibel med den database, der senere vil blive udviklet, enten af bibliotekerne og arkiverne i form af den tidligere omtalte www.danskebilleder.dk eller som en database udelukkende udviklet af arkiverne.

Og så er det i 2004, volontør Torben Bill-Jessens stærkt udvidede og reviderede udgave af *Borgerskaber i Helsingør* udkommer. Den omfatter nu tiden op til 1933 og er dermed en væsentlig forbedring af det tidligere hæfte, der kun dækkede tiden op til 1806. Takket være A-print i Espergærde, der påtager sig trykning og udgivelse, er det blevet muligt at udgive dette register i bogform, tilmed rigt illustreret. Endvidere vil bogen være forsynet med en CD-rom, der giver endnu flere søgemuligheder.

Endelig har volontør Susan Mølenberg afsluttet sit register over de snart mange årgange af tidsskriftet *Forening & Museum*, således at man nu kan gøre brug af de mange artikler, notitser og illustrationer, disse blade har bragt siden starten i 1987. Hun er nu i fuld gang med et tilsvarende, og i sagens natur langt mere omfattende register over rækken af museets årbøger.

Et nyt arkiv?

Længe har der været talt om en flytning af Helsingør Byhistoriske Arkiv til andre, mere rummelige lokaler. Kommunen har da også allerede generøst stillet byens gamle brandstation og senest snedkeri i Sct. Annagade til rådighed og ombygget de to nederste etager til formålet. Allerede i foråret 2004 vil de nye lokaler være klar til indflytning. Problemet er blot, at vi ikke har midler til anskaffelse af reoler til de omkring 650 hyldemeter arkivalier, der er brug for. Endvidere vil den øverste etage ikke blive gennemgribende istandsat foreløbig, hvorfor der ikke kan skaffes ideelle kontorfaciliteter og dermed faste arbejdspladser i det nye arkiv. Det betyder, at arkivets administration og daglige arbejde stadig må foregå i Karmeliterhuset, mens arkivmagasin og læsesalsfunktion kan indrettes i den nye bygning. Det er selvsagt ikke den optimale løsning. Som det fremgår af Kenno Pedersens beretning, er der senest opstået den mulighed, at arkivet i stedet flyttes til Skibsklarerergaarden i forbindelse med en eventuel overtagelse af hele bygningen til museale formål. Brandstationen kan så med stor fordel benyttes til andre, måske mere egnede formål.

Året 2004 kan således blive et særdeles spændende vendepunkt i Helsingør Byhistoriske Arkivs omtumlede historie.